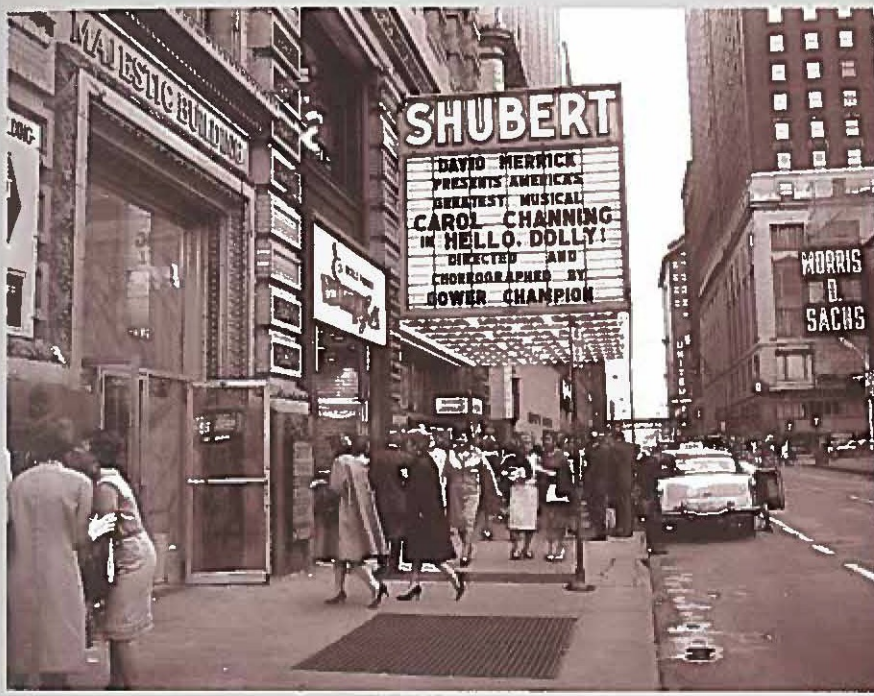
Amerika Üzerine Düşünceler

Tocqueville, Weber ve Adorno Birleşik Devletler'de

Claus Offe

DOST

Amerika Üzerine Düşünceler
Claus Offe
D

CULTURA

Bu dizi Mehmet Emin Özcan'ın yönetiminde
Dost Kitabevi Yayınları için hazırlanmaktadır.

Amerika Üzerine Düşünceler

Tocqueville, Weber ve Adorno Birleşik Devletler'de

Claus Offe
(1940)

Alman siyasetbilimci, sosyolog. Köln Üniversitesi'nde sosyoloji, iktisat ve felsefe öğrenimi gördü. Frankfurt, Bremen ve Berlin üniversitelerinde aynı konularda dersler verdi. ABD'de, içlerinde Harvard ve Berkeley'nin de yer aldığı saygın eğitim kurumlarında konuk profesör olarak bulundu. Frankfurt Okulu'nun ikinci kuşağına mensup en etkili ve tanınmış düşünürlerden biri olarak kabul gören Offe'nin başlıca yapıtları arasında *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates. Aufsätze zur politischen Soziologie* (1973), *Der Tunnel am Ende des Lichts. Erkundungen der politischen Transformation im Neuen Osten* (1994) ve *Herausforderungen der Demokratie. Zur Integrations- und Leistungsfähigkeit politischer Institutionen* (2004) sayılabilir.

D

CULTURA

1) İMPARATORLUKTAN SONRA, Emmanuel Todd, Aralık 2004
2) ESKİ YAKINDOĞU, Derleyen: Jean Bottéro, Haziran 2005
3) HAFIZA MEKÂNLARI, Pierre Nora, Şubat 2006
4) GÜÇ İLİŞKİLERİ, Carlo Ginzburg, Temmuz 2006
5) KURBAN VE EGEMENLİK, Gilberto Sacerdoti, Ocak 2007
6) İLERLEME, Reinhart Koselleck, Nisan 2007
7) AYNADA MELANKOLİ, Jean Starobinski, Ağustos 2007
8) KOKUNUN TARİHİ, Alain Corbin, Ekim 2007
9) METATARİH, Hayden White, Mart 2008
10) DİNLER TARİHİNDE BAŞLANGIÇLAR, Philippe Borgeaud, Mayıs 2008
11)ORTAK HAYAT, Tzvetan Todorov, Aralık 2008
12)GÜNDELİK HAYATIN KEŞFİ - I, Michel de Certeau, Ocak 2009
13)GÜNDELİK HAYATIN KEŞFİ - II, Michel de Certeau, Kasım 2009
14)BEKÂRLAR BALOSU, Pierre Bourdieu, Aralık 2009
15)PAGANİZMİN DEHASI, Marc Augé, Temmuz 2010
16)ALTERNATİF TIP TARİHİ, Thomas Sandoz, Kasım 2010
17)KÜLTÜRÜN KÖKENLERİ, René Girard, Kasım 2010
18)DİN, Gianni Vattimo & Jacques Derrida, Ocak 2011
19) YERYÜZÜ CENNETİ, Milad Doueihi, Ocak 2011
20) DOĞU VE BATI'NIN YARATILIŞI, Nancy Bisaha, Şubat 2012
21) GÜZELLİĞİN TARİHİ, Georges Vigarello, Mart 2013

Offe, Claus
Amerika Üzerine Düşünceler: Tocqueville, Weber ve Adorno Birleşik Devletler'de
ISBN 978-975-298-500-1 / Türkçesi: Osman Toklu / Dost Kitabevi Yayınları
Aralık 2013, Ankara, 111 sayfa
Sosyoloji-Kültür Tarihi-Kaynakça

AMERİKA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tocqueville, Weber ve
Adorno Birleşik Devletler'de

Claus Offe

DOST
kitabevi

ISBN 978-975-298-500-1

Selbstbetrachtung aus der Ferne.
Tocqueville, Weber und Adorno in den
Vereinigten Staaten
CLAUS OFFE

© Suhrkamp Verlag-Frankfurt am Main, 2004

Bu kitabın Türkçe hakları
Dost Kitabevi Yayınları'na aittir
Birinci Baskı, Aralık 2013, Ankara

Almancadan çeviren, Osman Toklu

Yayına hazırlayan, Mehmet Emin Özcan

Teknik *hazırlık*, Mehmet Dirican - Dost İTB

Baskı ve cilt, Pelin Ofset Ltd. Şti.;
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
588. Sokak No: 28-30, Yenimahalle / Ankara
Tel: (0312) 395 25 80-81 • Fax: (0312) 395 25 84

Dost Kitabevi Yayınları
Paris Caddesi No: 76/7 Kavaklıdere 06680, Ankara
Tel: (0312) 435 93 70 • Fax: (0312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

İçindekiler

Kısaltmalar **9**

1 Giriş **11**

2 Alexis de Tocqueville ya da Orta Sınıfın Diktatörlüğü **17**

3 Max Weber: Demir Kafesten Kaçmanın Amerikancası mı? **49**

4 Theodor W. Adorno: "Kültür Endüstrisi" ve "Amerikan Yüzyılına" İlişkin Diğer Görüşler **73**

5 21. Yüzyılda ABD: Dini Cemaatleşme Gelenekleri ve "Kötü" ile Mücadele **95**

Kaynakça **106**

Kısaltmalar

DdA	Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische fragmente* 1947.
DiA	Tocqueville, Alexis de, *Über die Demokratie in Amerika*, 2 Bde., [1835, 1840].
GA	Weber, Max, *Gesamtausgabe* 1984 ff.
GARS	Weber, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, 3 Bde., 1988 [1920].
GAWL	Weber, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* 1968.
GS	Adorno, Theodor W, *Gesammelte Schriften*, 20 Bde., 1997.
GPS	Weber, Max, *Gesammelte Politische Schriften*, 2. Aufl., 1958.
SSP	Weber, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, 1988.
MEW	Marx, Karl, Friedrich Engels, *Werke* 1959 ff.
OC	Tocqueville, Alexis de, *Œuvres complètes* 1951 ff.
WuG	Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft*, 5. Aufl., 1980 [1921].

1
Giriş

"Amerika'yı yalnızca bir merakı gidermek için incelemedim; orada bize yararlı olabilecek olanı öğrenmek istiyordum."

Alexis de Tocqueville

Axel Honneth, 2002 yılının sonuna doğru, bana o yılki Adorno derslerini vermeme ilişkin onur verici daveti ilettiğinde, 2003 yılında entelektüel ve politik tartışmaların konusunu Avrupa ile Amerika arasındaki ilişki çerçevesinde gelişen tartışmaların belirleyeceği bilinemezdi. Konuyu önerdiğimde güncel olaylara karışmaya hiç niyetim yoktu; bu niyetimde sebat etmeye kararlıydım, ama olmadı. Max Weber'in, tek tek kavramlarını oluşturmasına kadar sağladığı açık katkıdan ötürü kendisine çok şey borçlu olduğu, ancak adını bir kez bile anmadığı Alexis de Tocqueville'le[1] arasındaki henüz tamamıyla açıklanamamış ilişkiyi, bir de Adorno ve "Frankfurt Okulu"nun temel aldığı Weber sosyolojisi ve çağ tanısıyla ilişkisi konusunu derslerimde işlemiştim.[2] Dahası, Adorno ile 1940'lı yıllarda "Alman California'sındaki" göçmenlerce çok okunan önceli Tocqueville'i bağlayan düşünsel kalıtlarda, Tocqueville'in 1830'lara tarihlenen ve şaşırtıcı biçimde gelişkin "kültür endüstrisi" kuramı gibi

1) Bkz. Hecht 1998.

2) Seminer ve eğitim çalışmalarıyla katkıda bulunan öğrencilerden Julien Deroin, Nicole Dolif, Dominik Sommer ve Robert Schwind'e teşekkürü borç bilirim.

keşfedilmesi gereken bazı konular vardı. Düşüncelerin ardındaki nedenlerin sürgit gelişimi ve bunların günümüzde benimsenmesi bir tarafa, bu üç büyük toplumbilimcinin ortak konuları olan Birleşik Devletler'i çözümlemedeki benzerlikler ve farklılıklar o zamanki çağdaşları ve Avrupa'ya ilişkin çağ tanısal sorunlar açısından irdelenecekse, bu öneriyi kabul etmemem için bir neden yoktu. Bu konferansların konusu, Batı modernleşmesinin Avrupa'daki toplumsal koşullarla çelişen Amerikan modeline has özel ve rahatsız edici durum ve kalkınma sürecinde Kıta Avrupası'nı bekleyen tehlikeler ve olanaklardır.

Daha açık söylemek gerekirse, üç gezginimizin ortak konusu, modern ve sanayileşmiş toplumlardaki özgürlüğün düşündürücü yazgısıdır. "Çoğunluğun diktatörlüğü", "tabiyetin demir kafesi", "maddeleşme" ve "yönetilen dünya" – bunlar, Batı çağdaşlığının kaderini eserlerinin hiç değilse bir yerinde olumsuzlarken kullandıkları bildik deyişlerdir; bu ilerleyişi durduracak ya da iyileştirecek karşıt güçleri ara vermeksizin araştıran da onlardı. Köleliğe varan yol hepsinin peşinden gittiği izlekti, yüz yirmi yıldan daha az olmayan bir gözlem süresiydi söz konusu olan. Çok-anlamlı bir bireşim gördüler Amerika'da: özgür ve eşit bireylerden oluşan bir toplumun ortaya çıkışı, buna karşılık algılanamayan, bu yüzden çok daha tesirli (hatta kaçılması imkânsız) kısıtlamalardan ibaret, özgürlüğe ve nihai olarak eşitliğe zarar veren bir sistem gibi sudur etmiş o trajik biçimde yanıltıcı sonuç.

Bu konferanslarda kendime biçtiğim görev, bu düşünürlerin ABD'ye ve ABD içinde yaptıkları yolculukların sonunda beliren, çağdaş Avrupa'ya dair toplumbilimsel tanıları ve çelişik öz-betimlemeleri yeniden yapılandırmaktır.

Bir "gezi"yi geri dönmek amacıyla ikamet yerini geçici olarak değiştirmek biçiminde anlarsak, farklı nedenleri ve konuları da olsa, ABD'deki bu üç ikametin hepsini bir gezi olarak nitelendirebiliriz. Bu gezilerin her üçünde de, kökenleri saydıkları Avrupa topraklarına mukayeseli bir gözle bakma isteği öne çıkmaktaydı. Bu uzaktan yapılan gözlemler Alexis de Tocqueville, Max Weber ve Theodor W. Adorno'ya aittir. Geziler, sırasıyla 1831-1832, 1904 ve 1938-1949 yılları arasında yapılmış. Kabaca hesaplanırsa, Tocqueville ile Weber arasında iki kuşaklık, Weber ile Adorno arasında ise bir kuşaklık bir zaman farkı var. Söz konusu kalış süreleri, dokuz ay (Tocqueville), on üç hafta (Weber) ve on bir yıl (Adorno) civarında. Amerika'da kalmalarının nedenleri çok farklı olmasa da, bu nedenler arasında, örneğin Tocqueville için çalıştığı yerden (Fransız

Adalet Bakanlığı) verilen bir araştırma ve inceleme görevini yerine getirmek; Max Weber için kongrenin daveti ve bunu izleyen bir Amerika turu; Adorno içinse, Nasyonal Sosyalist Almanya'dan kaçma ve kendisine toplumbilim alanında bir iş bulma gereği sayılabilir.

Üç gezgin de Amerikan topraklarına 17. yüzyıl sonlarından beri Avrupa'da alışılagelmiş olan, doğayı ve Avrupa'ya özgü sorunların çözüm olanaklarını Amerika gerçekliğine yansıması içinde anlamaya çalışan toplumbilimsel düşünce geleneğinin bakış açısıyla ayak bastı. Asya ve özellikle de Afrika, Avrupalılar için hep yabancı kara parçaları ve tamamen farklı ve yabancıl olana duyulan mesafeli bir ilginin konularıydı. Buna karşın, Amerika, Amerika'nın ilk sakinleri ve sömürgeleştirme sürecinde geniş ölçüde yıkıma uğrayan yapıları ve gelenekleri yabancıl izler gibi görülmekteyse de, Avrupalıların ilk yerleşimlerinden ötürü ve Musevi-Hıristiyan dinlerinin aktarılmasındaki payları nedeniyle Avrupalılar için uzak ya da yakın akraba konumundaydı. Bu akrabanın bağımsız yazgısı, akrabalarımızın gittikçe iyileşen yaşamı nedeniyle biz Avrupalıların hem ilgisini çekmekte, hem de Avrupa örneklerinden açıkça ayrılan özellikleriyle bizleri rahatsız etmekte ve karşılaştırmalı bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktaydı.

"Amerika" –bu ad, hem bu tarafta hem de öte tarafta, Birleşik Devletler bölgesi için kullanılıyordu–, Avrupalılar için artık yabancıl bir bitki değil, kendi kökünün bir dalıydı. Ancak, bu dalın yabancı çiçekler açtığı ve yabancı meyveler verdiği kanısına nasıl varılmıştı? Amerika, Asya ve Afrika'nın durumunda hiç de anlamı olmayan bu soruyu çok çekici kılıyordu: Bu, zamanın akışı içerisinde bizlerin onlar gibi veya daha çok da onların bizim gibi olup olmayacağı ve eskiden beri süregelen farklılıkların nasıl açıklanıp değerlendirileceği sorusuydu. Biz Avrupalılar, kendimizi betimlemeden Amerika'yı –bu ister az ya da çok "Batı" toplum tipinin benzer bir değişkesi olsun, isterse karşıtlıkların bir biçimlenişi olsun– betimleyemeyiz. Amerika'nın toplum deneyini incelemek, bunu her zaman Avrupa kimliğinin yansıması olarak görmek ya da kendini açıklamaya çalışmak olarak değerlendirilmiş.[3] Avrupa'da 17. yüzyılın sonlarından beri Kuzey Amerika'da oluşan toplumu inceleyen çalışmalarda bir zaman makinesine biniliyormuş gibi bir çağrışım uyandırmak alışkanlığı geçerliliğini koruyordu. 1690 yılında, John Locke, doğal hukuk sözleşmesi kuramı

3) Kamphausen 2002, 146 vd.

bağlamında şöyle der: "In the beginning, all the world was America"[4] (Başlangıçta tüm dünya Amerika'ydı). Bu çerçevede, Kamphausen, "Amerika gerçekten de dünya tarihini yeniden başlattı," diyerek, Eski Dünya'nın sakinlerine Amerika'ya ilk yerleşenlerin avcı ve toplayıcı, kürk tüccarı ve sığır yetiştiricisi olarak basamakları tırmanıp güçlü bir tarım ülkesi olma utkusuna, sanayileşmeye ve kentleşmeye erişebildiği "doğal" evrimin bir modelini sunar.[5] Bu zaman makinesiyle hem geçmişe hem de geleceğe yolculuk yapılabiliyordu. İlk yerleşimci topluluklardan ve vahşi doğaya adım atanlardan ABD'nin federal ve demokratik devlet teşkilatının adım adım kuruluşunu kapsayan, insan toplumlarının gelişim modeli olma iddiasında bulunan, geçmişe doğru, diğerleriyle karşılaştırıldığında kısa ve açık tarihe bir yolculuk. Avrupa'da uzun ve araştırması olanaksız tarihin sisi içinde saklı kalan şey, ABD tarihinde bir kitaptan satır satır okunur gibidir. "Yalnızca [yerleşimcilerin] Kızılderili olmaları suretiyle, sömürgelerde [onlar] hayatta kalabilirdi ve avcı ve toplayıcı olarak insanlığın gelişiminin ilk aşamalarına dönmek zorundaydılar; onları kürk tacirleri ve sığır yetiştiricileri izleyecek, tarımın gelişmesi sağlanacak ve sonunda sanayileşme ve kentleşme başarılacaktı."[6] Bu kavramsal model Amerikalıların kimlik duygusunu günümüze kadar belirledi. Günümüzde bile birçok Amerikalı, başka herhangi bir ülke vatandaşının, Birleşik Devletler'dekine hiç değilse bir nebze benzeyen iktisadi, kültürel ve politik koşulların dışında bir tercihte bulunması fikrini güçlükle kavrar; bunun apaçık bir geçerliliği olduğu sık sık belirtilmiştir.

ABD ile Avrupa arasındaki farklılıklar bir zaman ekseninde ele alındığında, Avrupa ile ABD'nin nasıl ilişkilendirilebileceği sorusu için dört olanağı içeren, gerçekten şematik bir yanıt bulunmaktadır. Avrupa ile Amerika arasında bir ilişki kurulması konusunda 19. ve 20. yüzyıllarda ABD'de olduğu gibi Avrupa'da da aynı ölçüde taraftar bulan, ancak genelde üzerinde uzlaşılamayan, incelendiğinde Avrupalılara gelecekleriне dair bir bakış olanağı sağlayan, ABD'yi (A) ilk öncü birlikler modeli olarak veya, tam tersi, henüz Avrupa'nın çoktan kat ettiği aynı ilerleme

4) John Locke 1967 [1690], Two Treatises on Government, Second Treatise, § 49 bkz. §108. Thomas Hobbes'un *Elementa Philosophiae* (1642) başlıklı kitabının üçüncü bölümünün resimli başlığında "libertas" kavramının doğa durumunun eşanlamlısı olduğu belirtilerek, bu "bir mızrak ve yay taşıyan ve yapraklardan yapılmış bir etek giyen, vahşi Amerika'ya açık gönderimde bulunan bir kadın figürüyle anlatılır". Münkler, 46.

5) Kamphausen 2002, 169 vd.

6) A.g.y., s. 169

yolundaki (B) gecikmiş ve "tamamlanmamış bir Avrupa"[7] olarak gören yorumlar dikkate alınır. Bu farkın ele alındığı her iki durumda da bir *olumlu* ($_1$) bir de *olumsuz* ($_2$) yorum göz önünde bulundurulur. Amerika'ya atfedilen olumlu öncülük yorumu (A_1), Amerika'daki ilerlemenin (teknik, demokratik vb. alanlarda) biz Avrupalıların henüz gerçekleştirmek zorunda olduğu bir başlangıca sahip olduğudur. Yine olumlu değerlendirilen gecikme varsayımı (B_1) durumundaysa, Avrupa'da yok olan ya da soyu tükenen enerji kaynaklarının ve diğer kaynakların Amerika'da hâlâ yararlı etkisini sürdürdüğü ortaya konur. Buna karşın, Amerika'da çok tehlikeli gelişmelerin süregittiği, Atlantik üzerinden bir bakışın yalnızca geleceğin penceresini aralamadığı, Avrupalıların da kıyısında bulunduğu bir uçurum görüntüsü sunduğu biçimindeki (A_2) olumsuz bir yorum da söz konusudur. Nihayet, dördüncü yorum, Amerika'nın, "biz" Avrupalıların kendi deneyim ve erişimlerimiz sayesinde artık aştığı ve uygarlık açısından yücelttiği gelişim aşamasının barbar, henüz uygarlaşmamış ve yıkıcı çocukluk çağında bulunduğunu vurgular (B_2). A_1 varsayımı, ilerici ve demokratik Amerika'ya, liberal, bireycilik ve eşitlik ilkesine dayalı, devlet karşıtı *American creed*'inin ahlâki enerjisiyle hep yeniden belirlenen ve aşılan *new frontier*'in (yeni sınır) sınır-ülke temelindeki düşünsel tutumuna Avrupa'nın beslediği hayranlıkla bağlantılıdır. B_1 öngörüsü, Eski Dünya'nın hâlâ acı çekmesine neden olan, hareketini ketleyen geleneğin ağırlığından[8] kurtulmuş bir formasyonun zinde gençlik gücü motifini çağrıştırır. A_2 ile çağrıştırılan, dizginlerini koparmış, teknik, ekonomik ve askeri akılcılığın korkutucu imgesidir ve nihayet B_2 ile gelişimini tamamlamamış ve sürekli çocuk kalmış, aralarında toplumsal ilişki bulunmayan bir insan yığını olarak görülen, tarihi olmayan bir toplumun ortak toplumsallaşma sürecinde gördüğü hasarın korkutucu imgesi yansılanır.[9] İlk iki öngörü, hiç de şaşırtıcı sayılamayacak biçimde, Avrupa'yla

7) Kamphausen 2002, 145.

8) Bu bağlamda, Goethe, çok alıntılanan "Zahme Xenien" (1827) adlı şiirinde, Amerika "bunu daha iyi yaptı/bizim kıtamıza, Eski Kıtamıza oranla", çünkü "rahatsız ediyor senin ruhunu/yaşanan zamanlarda yararsız anılar/ve anlamsız kavga" demektedir (Goethe 1958, 284).

9) Bu bağlamda, Hegel, *Vorlesungen über Philosophie der Geschichte*, *Werke* 12, 107-114 (Tarih Felsefesi Dersleri, 12. cilt) adlı ateşli Amerika eleştirisinde şunları söyler: Avrupa, Amerika'ya karşı Hamburg'un yeni doğmuş "canlılığının bir ifadesi" (114) olan, yabancı ücretli çalışanların (109) göç ettiği banliyösü Altona'ya davrandığı gibi davranıyor. Amerika'ya yerleşenler bunu akılcı bir devlet olmaya dönüştüremedi – "devlet yalnızca mülkün korunmasına yönelik, dışarıda kalmış bir şey, hak sağlamayan hukuksallıktı".

yüzleşen Amerikan kimlik bilincini ve –sivil bir din ya da, basitçe, dini köktencilik adına– dünyayı kötülüklerden kurtarmayı amaçlayan misyonerce atılımı biçimliyor;[10] buna karşılık, son iki öngörü, Avrupa merkezli bir anti-Amerikancılığın farklı değişkeleri için esin kaynağı olmuştur. B_2 kapsamında, Yeni Dünya'nın "henüz ham uygarlığı"[11] ve Amerikalıların "eşit ölçüde ilkel yaratıklar" olduğu (Heinrich Heine)[12] fikri tarafından üstlenilen başat rol yer alıyor.

Dinsel yaşam konusunda, Hegel, bunun "tamamıyla keyfî davranışların" hâkimiyeti, "deliliğe varan aşırılıara (112 vd.) uzanabilen çok sayıdaki tarikata bölünme, Avrupa devletlerinde mevcudiyetini sürdüren (113) dinsel birliğin eksik olduğu bütün hayallerin vahşeti" olduğunu saptıyor. Politik yaşamda da "hukuk devletinin gerekliliği" konusunda bir görüş birliği henüz yoktu (114), daha çok "bireylerin atomlarından oluşan bir ortak yapıdan" söz ediliyordu (112). Hegel'e göre, Amerikalılar ihmal edilmiş yarı yetişkinlerdi ve bu görüşün B_2 tipine girdiği gayet açıktı. Bu görüşe göre, Avrupa, modern "Amerikan Karşıtlığı"nın önemli bir kaynağı ve bir üst mahkemesi olma özelliğini taşıyordu.

10) Diner 2002.

11) Kamphausen 2002, 150.

12) Bkz. Diner 2002, 49 vd.

2
Alexis de Tocqueville ya da Orta Sınıfın Diktatörlüğü

25 yaşındaki Versailles Yardımcı Yargıcı (*suppléant*) Alexis de Tocqueville, arkadaşı ve meslektaşı Gustave de Beaumont ile birlikte Birleşik Devletler'de bir inceleme gezisi yapmak için Fransız Adalet Bakanlığı'ndan izin talep eder. Gezinin amacı, ABD'de gösterdikleri gelişimle ünlenen ceza infaz kurumlarını incelemektir. Her iki memur, gezilerinin sonucu olarak, Fransa'nın ceza infaz sisteminde yapılacak reformda Amerika'daki sistemin örnek alınması gerektiğini belirten bir rapor sunarlar. Fransa'daki ceza infaz sistemi özellikle yüksek geri dönüş oranları dikkate alındığında bir "suç okuluna"[1] dönüşmüştü. Günümüzdeki birçok araştırma ve inceleme gezisi talebinde olduğu gibi, bu talepte de farklı amaçların öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu hapishane incelemesi,[2] en azından Tocqueville için, yazarın geniş ilgi alanıyla politika ve yazarlık kariyerine temel olacağı yönündeki umudu birleştiren[3]

1) Jardin 1991, 84 vd.

2) "Écrits sur le système pènitentiaire en France et à l'étranger" başlığıyla yayımlanan bu çalışmanın Almancası da kısa süre içerisinde bölümler halinde yayımlandı. Berlin 1833.

3) Pisa 1984, 63.

bir bahane[4] olmuştu. Bu gezi onaylandı, ancak daha sonra bir bakanlık emriyle kısaltıldı. Kalış süresi 11 Mayıs 1831'den 20 Şubat 1832'ye uzanan dokuz buçuk aylık bir zamanı kapsıyordu. Gezinin güzergâhı –geziyi arkadaşı ve meslektaşı Beaumont ile birlikte at sırtında, at arabası ve buharlı gemiyle gerçekleştirmişlerdi– kuzeydoğudaki büyük şehirleri, Kanada'yı, Büyük Göller Bölgesi'ni, bir zamanlar *frontier*'lerin yerleşim kurdukları Orta Batı'daki bölgeleri ve önceleri Fransız federal devleti olan Louisiana'daki[5] New Orleans'a kadar Güney'i ve Güneydoğu'yu kapsamaktaydı. Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabının her iki cildinde de sıkı sıkıya uyguladığı deneysel araştırma yöntemleri, günümüzde de bölgelerin bilimsel araştırması temelindeki inceleme çalışmalarında kullanılabilecek nitelikteydi: Uzman görüşmeleri ("en anlayışlı insanlara sorular yöneltiyordum"[6]), istatistiklerin ikincil çözümlenmesi, katılımcı gözlem, araştırılan ülkeye ilişkin politik-kuramsal ve tarihi araştırmaların okunmasıyla zenginleştirilmiş belge çözümlemeleri vardı.

Tocqueville, Birleşik Devletler'in o günlerdeki durumuyla yalnızca bundan ötürü değil, o çağ konusunda bir hüküm verebilmek için Amerika'daki koşullara ilişkin bilgiden kaynaklanan çıkarımlar, tanılar ve sorun çözümlerinden dolayı açıkça[7] ilgilenmekteydi. Ona göre, Avrupalıların yakında karşılaşacakları şey "demokrasi" çağıydı. "Bizlerin de, Amerikalılar gibi, er ya da geç büyük bir hızla tam eşitliğe ulaşacağımızdan kuşku duymuyorum... Orada, bize yarar sağlayabilecek olanı öğrenmek istiyordum."[8] Tocqueville'in Amerikan demokrasisini övmek için kurduğu her tümce, aynı zamanda Fransa ve Avrupa'nın o dönemki az gelişmişliğinden açık bir yakınmayı ifade ediyordu. Tam tersi de geçerliydi: devrim sonrası çalkantısından mustarip Avrupalı öz-bilincin yaralarını kültürel-aristokratik bir merhemle sağaltmak, geleceğe dair bir korku unsuru olmasıyla, Amerika'nın az da olsa eleştirilmeye değer bir yönüydü. "Düşüncelerinin yarıküremize geri döndüğü"[9] (*Amerika'da Demokrasi*'nin giriş bölümünün hemen başında belirtildiği gibi) Avrupa

4) Jardin 1991, 73.

5) Bu güzergâh ile 73 yıl sonra Max Weber'in seçmek zorunda kaldığı güzergâh arasındaki benzerlik dikkat çekici; bkz. Diggins 1996b, I.

6) *Amerika'da Demokrasi* (Bundan sonra DiA olarak anılacaktır) I, 27.

7) DiA I. 9.

8) DiA I, 25; Amerika'da yalnızca bir merakı gidermek için incelemelerde bulunmadım. Orada, bize yarar sağlayabilecek olanları öğrenmek istiyordum."

9) DiA I, 9.

merkezli Amerika gözlemi, yabancı bir ziyaretçi olarak yazara çift yönlü bir bilgi kazanımı sağlamaktadır (günümüzde toplumbilimsel karşılaştırmada kullanılabilen bir kazanım): Yabancılar, "yabancı", diğer bir deyişle daha kolay yabancılaştırılabilen, yerli toplumun[10] tabi olduğu uyum zorluğunu, bilişsel uzlaşımları ve kendilerine yönelik yorumlamaları dikkate almayan bakış açılarıyla ülke sakinlerine oranla yalnızca daha fazlasını görmekle kalmaz, aynı zamanda bilgi topladıkları kişilerin güvenini daha kolay kazanırlar, zira bu yabancılar kısa süre sonra memleketten ayrılacakları ve bu nedenle söylediklerini kötüye kullanmayacakları için, yerel konuşmacılar daha önce söylemediklerini[11] yabancılara rahatça söylerler.

Yazarın kaleme almaya karar verdiği, eşitlik çağı için "yeni siyaset bilimi"[12] üç kuramsal değişkene dayanmaktaydı: Edimsel (tarihi, coğrafi ve demografik vd.) *koşullar*, *kurumlar* ve *yasalar* ve bu ikisi tarafından biçimlendirilmiş *öznel düzenlemeler*, diğer bir deyişle rol alan aktörlerin töreleri ve duyguları, beklenti ve normları. Tocqueville için bu değişkenler arasında yalnızca bir etkileşim değil, göreceğimiz gibi, bir açıklama gücünün aşama derecesi de mevcuttur. Bu açıdan, Durkheim'in bir önceli olan Tocqueville için gelişimi belirleyen en büyük ölçüt, nesnel koşullar ya da kurumlar değil, "töreler"di.[13]

Tocqueville, değişkenliğin, diyalektik dönüşün, madalyonun her iki yüzünü de aynı anda görmenin ustasıdır – ani bakış açısı değişiklikleri ve

10) Hiçbir yazar hemşerilerini yüceltme yükümlülüğünden kaçınamaz. Çoğunluk sürekli olarak kendilerine hayran bir biçimde yaşar, ancak yalnızca yabancılar ve deneyim belirli bazı gerçekliklere Amerikalıların dikkatini çekmeyi başarır.

11) DiA I, 27.

12) DiA I, 15.

13) Yazarın çokyönlü benliğinin en azından bir parçasıyla yaşadığı Avrupa Çağı'nı incelerken kapıldığı gizemli korku, daha sonraki eserlerinde, özellikle de 1850-1851 yılları arasında yazdığı ve ancak 1893'te yayımlanan *Anılar*'ında etkili olur. "Törelerin" gelişiminin kurumların (demokratik) değişimine ayak uydurup uyduramayacağı konusunda endişeleri vardır – belki de geçmişin törelerinin artık dayanak sağlamadığını, "harabeye" dönüşmüş olduklarını bilir. "Güçlü bir akıntıya kapılmış giderken bakışımız inatla hâlâ kıyıda görülen harabelere takılıyor, bu sırada akıntı bizi geriye doğru bir uçuruma sürüklüyor" (DiA I, 15). Bu imgenin Walter Benjamin'in "Tarih Kavramı Üzerine" adlı eserindeki Angelus Novus'la örtüşmesi dikkat çekici: Benjamin, melek "belki de kalmak, ölüleri diriltmek ve kırılıp dağılanları bir araya getirmek istiyor. Ancak, Cennetten doğru bir fırtına esiyor... Bu fırtına onu yersiz yurtsuz bir biçimde sırtını döndüğü geleceğe doğru sürüklüyor ve bu sırada önünde harabeler gökyüzüne doğru uzanıyor. Bizim ilerleme adını verdiğimiz, işte bu fırtına" demektedir. Walter Benjamin 1977, 697 vd.

kendi içerisindeki tutarsızlıklarıyla[14] bu önyargısız toplumbilimsel ustalık, onu daha sonra incelenecek olan diğer iki Amerika gezgininden farklı kılıyor. *Amerika* kitabının her iki cildinin çağa ilişkin değerlendirmelerinde, Tocqueville'in ardında her bir üyesinin konuya ilişkin farklı anlayışlara sahip olduğu ve çok farklı kanıtlama amaçlarına yönelmiş, ancak metnin yazılmasında sırasıyla öne çıkan geniş bir yazarlar topluluğunun[15] varlığı düşüncesi eğitbilimsel bir bakış açısı olarak belki de çok anlamlıdır. Çoklu bir 'ben'in çeşitli unsurları tarafından ortaklaşa yazılan bu kitapta, aristokrat ahlâkçı Tocqueville, radikal demokrat Tocqueville, soğuk, nedensel açıklamalar yapmayı deneyen siyasi sosyolog Tocqueville görülebilir.

Tocqueville için Birleşik Devletler'de incelediği demokrasi temelli yeni iktidar biçimi, öncelikle maddi bir kazanım değil, biçimsel bir kayıptır. Söylemek istediği, Amerikan toplumunun Eski Dünya'da çok uzun zamandır geçerliliğini koruyan, buradaysa artık geleceği olamayacağından kuşku duymadığı bir kuruluş ilkesine sahip olmamasıydı. Bu ilke, kişilerin politik hak ve yükümlülüklerinin *eşit olarak dağıtılmadığını* ve bunların *doğuştan kazanılmış olduğunu* belirtiyordu. Amerika'da durum farklıydı, orada bu haklar eşit olarak dağılmıştı ve *göç* ile kazanılıyordu. Tocqueville, "demokratik çağın" ve politik modernleşme sürecinin koşul ve sonuçlarının kuramcısıdır; ancak halk egemenliği gibi bir temel ilkeyi benimsemekten çok uzaktır.[16] Üyeleri Fransız Devrimi'nin olayları ve sonuçlarından son derece olumsuz etkilenmiş[17] bir aristokrat ailenin çocuğu olarak, küçük yaşlarından beri dünya tarihinin o büyük, yüzyıllardır varlığını koruyan, insanların "doğuştan gelen" sınıfsal statü düzenine dayalı eşitsizliklerinin kaldırılacağına dayanan eğilimine inanarak yetişmiştir. Alexis de Tocqueville, doğuştan gelen ve eşitliksiz bir yolla dağılan siyasi haklar mefhumunun hiç var olmadığı ve hatta –bu, Amerikan Cumhuriyetinin bir özelliğidir– doğup büyüdüğü topraklarda öteden beri hiç var olmamış toplumları "demokratik" olarak nitelendirir. Hiç kimse yasama yetisi ayrıcalığıyla doğmadığından, herkes yasaların içeriğini belirlemede aynı biçimde özgürdür. Onun gözünde, Amerika'daki demokrasi, uygulanan

14) Elster 1993, 107, 112 vd.

15) Holmes 1993.

16) Antidemokratik ve tepkisel değer yargıları, sonradan 20'li yıllarda kaleme aldığı anılarında, *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabındakilere oranla daha açık bir biçimde görülmektedir.

17) Jardin 1991, 15 vd. Tocqueville'in büyük büyük babaları 1794'te giyotinde can vermişlerdir.

devrimci bir projenin sonucu olmaktan çok, Amerikan toplumunun yapısal bozukluğunun ve statü düzeni mirasının eksikliğinin bir sonucuydu.

Alexis de Tocqueville'in *Amerika* kitabında eksiklerle malul bir toplumsal konuma dayalı düzen, onu düzeltme isteğine kapılmadan, olduğu haliyle savunulur, çünkü bu düzenin Avrupa'da da çökmesi kaçınılmazdır; bu açıdan kitap "bir öngörü eseri"dir.[18] Gelişen eşitliğin insanların özgürlüğü[19] açısından hangi sonuçları doğuracağı sorusu onu daha çok ilgilendirir.[20] Demokrasinin nasıl gelişeceği sorusu Tocqueville'i pek ilgilendirmez, onu ilgilendiren, Avrupa'yı da etkileyen ve toplumsal konuma dayalı aristokratik düzeni silip süpüren karşı konulamaz selin, anarşi ve/veya despotizmin tehlikeli sonuçları bertaraf edilerek, özgürlükler korunarak nasıl düzenlenip yönlendirileceği sorusudur. Genel olarak politik toplumbilimin çıkış sorusu olarak da anlaşılabilen bu sorunun yanıtlanmasında ABD'deki koşullar ona bir sınav gibi yardımcı olur. İnsanların eşit özgürlüğüne dayalı bir düzen, daha Avrupa'da böyle bir düzene giden yolda atılmış ilk adımlarda savaşla, iç savaşla, kalıcı dengesizlikle, tepkisel gerileme ve halk yığınlarının devrimci ayaklanmasından duyulan kalıcı korkuyla sonlanırken, nasıl olup da bu düzenin Amerika'da ekonomik refah ve denge sağladığı sorusu *Amerika* kitabında yönlendirici bir soru olarak öne çıkmaktadır. Ya da toplumbilime has saha diliyle söylenecek olursa: Karmaşık bir toplum hangi koşullar altında toplumu ve sıradüzene dayalı olmayan kendi düzenini oluşturmayı başarabilir ve bu düzen neden başarısızlığa uğrar?[21] Tocqueville'in çözmeyi amaçladığı bilmece kendi basit sözleriyle şudur: "Amerikan devlet yapısının itirazlara karşı kendisini koruması ve gelişmesini sürdürmesi nasıl mümkün olmaktadır?"[22] *Amerika'da Demokrasi*'nin birinci cildinin ikinci bölümüne, Avrupalı okuyucuyu ikna etmeye yönelik "Birleşik Devletler'de aslında

18) DiA I, 14.

19) Alexis de Tocqueville, "özgürlüğü" tamamen 18. yüzyıl gelenekleri içerisinde ve aşırı özgürlükçü bir vurgulamayla politik bir topluluğun cumhuriyetle kendini idaresi biçiminde anlar. Karşıt kavram ise, "diktatörlük" veya despotizm"dir ve her ikisi de hükümetin merkezileşmesiyle ve yönetimin aristokrasi ya da monarşinin eline geçmesiyle ortaya çıkar, bu da kendi kendini idare etme yeteneğinin yok olmasıyla aynı anlama gelir. Daha geç tarihli *Eski Devlet ve Devrim* adlı eserinde de mevcut olan bu özgürlük kavramı aynı zamanda *Amerika'daki* Demokrasi'nin de temelini oluşturmaktadır. Bkz. Tocqueville'in politika ve özgürlük kavramlarının açıklaması için Wolin 2001, Bölüm 19.

20) DiA I, Giriş.

21) Bkz. Jardin, 134.

22) DiA I, 345

halkın idarede olduğunu söyleyebiliriz"[23] tümcesiyle başlar. Bunu, yazarın anarşiden ve eğitimsiz cahillerin iktidara gelmesinin yarattığı korkudan söz ederken çağdaş Avrupalı okuyucuda yarattığı beklentiye karşılık verdiği sıra söylediklerine benzetebiliriz. Ancak, durum tam tersidir. Tocqueville'in vardığı sonuç, Avrupa toplumlarındaki yıkıcı dinamizmi harekete geçiren demokrasiye geçişin *muktedir hal* ("steady state") diye nitelediği demokrasinin kendisi olmadığıdır. Tocqueville için özgürlük "ne kadar yeniyse o kadar tehlikelidir",[24] çünkü yurttaşların "özgürlüğü öğrenirken"[25] tamamlayıcı âdet ve alışkanlıklar tesis edecek fırsatı olmamış, ancak demokrasi öncesi rejimde alıştıkları davranış biçimlerini sürdürmüşlerdir. Buna karşın, Tocqueville için, Amerika, özgürlüğün dolaysız bir biçimde, yani özgür kalmak[26] için geçici bir hazırlık süresi yaşanmadan ve tanrısal bir himayeyle sunulduğu ve aynı biçimde eşitliğin de ayrıcalıklı sınıfların mallarına önceden güç kullanarak el koymaksızın politik ve toplumsal gerçeklik olabildiği[27] özel bir durumdu. Avrupalıları ketleyen bir tarihten azade olma ayrıcalıkları, yani bu benzersiz durum "birer yetişkin olarak doğmalarının"[28] nedeniydi ve bu da Amerikalıların Avrupalıların henüz erişemedikleri ve Amerikalılarla aynı yolu izleyerek hiçbir zaman erişemeyecekleri,[29] iyi ve dengeli bir döngü içine girmesini

23) Başlık da böyledir. DiA I, Böl. 2, 253.

24) DiA I, 270.

25) A.g.y., s. 358.

26) Amerikalıların avantajı, demokratik devrimler yapmak zorunda kalmaksızın demokrasiye erişmeleri ve eşit olmak yerine eşit olarak doğmalarından kaynaklanmaktadır.

27) Geçiş süreci ile "steady state" arasındaki kesin ayrım, Tocqueville'in yazılarının 1989 yılından sonraki demokrasi kuruluşları bağlamında yeniden dikkat çekmesinin nedenini açıklar. Bkz. Galtson 2000.

28) DiA I, 457.

29) Liberal demokrasiye giden Avrupalıların demokrasi öncesi tarihiyle baştan tıkanan yolu bu nedenle Amerika'nınkiyle aynı olamaz. Birleşik Devletler'de demokrasi "kusurdan kaynaklanır", diğer bir deyişle kalıcı ve merkezi bir düzenin eksikliği nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, yurttaşlar, gündelik yaşamlarını sürdürürken aşama düzenine dayalı yapılandırılmamış bir durum aracılığıyla en iyiyi yapmalarını sağlayan alışkanlıkları ve uygulamaları keşfetmek ve uygulamak zorundalar. Buna karşılık, bizler, Avrupa'da demokratik ve siyasi yaşamın esaslarını eleştirel düşünerek kendimize mal etmek ve kendimizi bunların içerisinde geliştirmek zorundayız. Avrupa'da halkın özgürlük konusunda *eğitilmesi* gerek ve "âdetlerde yenilik yapmak" bile Amerika'da düşünceyle aynı anda gerçekleşen siyasi bir görev. Yalnızca Tocqueville değil, aynı zamanda Weber ve Adorno da Amerikan Halkı ozmos yoluyla (seçeneksiz biçimde mevcut) demokrasi tarafından eğitilirken, Avrupa'da *demosun* demokrasi "yolunda" eğitilmesi gerektiği kanısındaydılar. Bkz. Jardin 1991, 199.

sağlar. Bu döngü,[30] kurumların karşılıklı olarak güçlendirilmesine, bir yandan bunlar tarafından yaratılan âdet, görüş, alışkanlık ve bilişsel örneklere, diğer yandan da kurumlar tarafından başlatılan biçimsel sonuçların sonradan kurumların sürekli bir yolla ve hiç tartışmasız doğal yapılar olarak kabul edilmelerine katkıda bulunduğu o ünlü "kalbin alışkanlıklarına" ve aynı biçimde ruha temellenir. Yazar, burada, tamamıyla doğal bir yolla, kalıtımsal öncelik oluşturma kuramıyla çalışır ve "iştah yedikçe artar" atasözüne tutunup açlığın değişmesi olanaksız "aç" insan doğasına veya diğer dış koşullara bağlı olmadığı görüşüne sarılır.

Tocqueville tarafından sürekli olarak uygulanan kuramsal örneğin daha iyi anlaşılması için, bu dinamik yöntemi Tocqueville'in ABD'deki basın özgürlüğü[31] çözümlemesi örneğiyle açıklamak istiyorum. Tocqueville, belirttiği gibi, mükemmel bir basın özgürlüğünün biçimsel sonuçlarının izindedir: Tocqueville "[basın özgürlüğünün] düşünceyi yönlendirmesini ve Amerikalıların düşünce ve duygularının basın özgürlüğü sayesinde benimsediği alışkanlıkları anlamaya" [çabalıyordu.][32] Bizler, Avrupa'daki politik durumdan hareketle, bu konuyu sansürün yumuşamasının basın özgürlüğünün bir başlangıcı olduğu, ancak politik yaşam için bir dinamitten farklı olmadığı yolunda değişik sözcüklerle açıklayabiliriz. Basın özgürlüğü tanınır tanınmaz, bu, özellikle muhalifler tarafından halk arasında ayaklanma çıkarmak ve devrime yönelik istekler oluşturmak, politik kini ateşlemek ve mevcut iktidarı yıkmak[33] gibi amaçlar için kullanılacaktır. Ancak, iktidar, yalnızca basılı sözü, yani "düşüncenin vücut bulmuş halini"[34] sansürle baskı altına alabilir, düşüncenin kendisini değil. Sansür amacına erişmede ne kadar başarısız olursa, düşünce de bir o kadar aşırılaşır – kendiliğinden artan, nihayet kusursuz bir despotizme dönüşen baskının Avrupa'da geçerli diyalektiğidir bu. Basın özgürlüğünü sağlamaktan imtina etmek ve sansür uygulaması yalnızca bir

30) "Democratic institutions are shown to generate beliefs and aspirations that, in turn, support those same institutions." Elster 1993, 102.

31) Alımlama incelemesine, medya ve bilgi sosyolojisine ilişkin bu düzinelerce sayfalık saptamalar 1834 yılında 29 yaşında olan birisi tarafından yazılmıştır. Bunlar çözümleme gücü sayesinde ve bu konuda çalışan günümüz toplumbilimcilerine sağladıkları katkılarla kabul edilebilir niteliktedir.

32) DiA I, 271.

33) "Basın özgürlüğüne birdenbire izin veren ilk kişiler olan insanların vay haline!" DiA I 277.

34) A g.y., s. 266.

tehlike olmakla kalmaz, aynı zamanda iktidardakiler açısından "büyük bir aptallık"tır.[35] Buna karşın, Amerika, mükemmel basın özgürlüğüyle "belki de günümüzde içinde en az devrim tohumu barındıran" ülkedir ve orada basın "Fransa'da olduğu gibi yıkıcı eğilimlere"[36] sahip değildir. Bu nasıl açıklanabilir?

Tocqueville'in yanıtı, Amerika'da basın özgürlüğünün zaten hep var olduğu, bunun için mücadele vermek zorunda kalınmadığı, bu nedenle de hiçbir zaman tehlikeli bir biçimde "yeni" olmadığı biçimindedir. Bir gazetenin gücü azaldıkça gazetelerin sayısı artmaktadır.[37] Basın ürünlerinin sayıca fazla olması sonucunda okuyucular da duygusuzlaştırılır: Okuyucular yalnızca "büyük tutkularla"[38] şaşırtılmaz, yayımlanan görüşlerin geniş çokseslilığı nedeniyle içeriklerini yalnızca umursamaz bir mesafeyle ele alırlar, bu da gazeteleri "büyük fikir akımları üretme"[39] işine girmemeye, okurlara olsa olsa fıkra, haber ve ilân sunmaya yöneltir[40]. Fransa'dakinden farklı olarak, yayıncı ve redaktörler kendi ticari çıkarları uğruna "devlet işlerini ayrıntılı bir biçimde incelemekten"[41] vazgeçmişlerdir. Ayrıca, tamamen sınırsız basın özgürlüğü, tehlike gizilgücünün zamana ve mekâna iyice dağılmasına ve böylelikle kendisinin de zararsız hale gelmesine neden olur: "Bir yayıncının kendi gazetesinin belli bir pazar hakkına sahip olmadığı vaki değildi"[42] ve her zaman yeni gazetelerin kurulması mümkün olduğundan ve bu da hiçbir biçimde izne veya baskı sayısına tabi olmadığı için, basın piyasasında sürekli bir geliş gidiş gözleniyordu. Buna karşılık, tek bir gazeteyi değil, ancak tüm basın kuruluşlarını tümüyle etkileyen,

35) DiA I, 267.

36) DiA I, 269.

37) "Birleşik Devletler'de gazetelerin etkisini zararsız kılmaya yarayan tek aracın sayılarının çoğaltılması olduğu biçiminde, siyaset bilimine has bir görüşü mevcuttur" (DiA I, 272). Bu düşünce, bir kötülükle ancak onun çoğaltılması ve genelleştirilmesi yoluyla mücadele edileceği ve böylece iyi olana erişileceği biçimindeki, *Federalist Papers*'da özellikle Madison tarafından savunulan ilkenin bir uygulamasıdır. Özellikle yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılmasıyla toplumun bölünme tehlikesi ve *checks and balances* (*Federalist* No. 10), Elster 1993 (104). Tocqueville'in sözlerini şu tezinde farklı sözcüklerle ifade eder: "The ills of democracy can be cured by more democracy." Bir zehrin dozunun artırılmasıyla bir ilaca dönüşeceği biçimindeki cesur savı, Amerikan çoğulculuk ve demokrasi tarihinin tümünde olumlu değerlendirilen "*multiple cleavages*" üzerinden okumak olanaklıdır. Bkz. Lipset 1981.

38) DiA I, 271.

39) A.g.y., s. 273.

40) A.g.y., s.

41) A.g.y., s. 274.

42) A.g.y., s. 272.

"toplumum tayin ettiği değişmez ve karşı konulmaz esas düşünceye"[43] sıkı sıkıya bağlı olmak esastı. Tüm yayın ürünlerinde tartışılmaz olan her şey, "aşılması olanaksız önyargı" ve "üzerinde düşünülmeyen inanca"[44] ilişkin kamusal görüşle bir tutulmuştu. Okuyucular, bu "üzerinde düşünülmeyen", diğer bir deyişle eleştirel düşünceye kapalı ve bu nedenle de kusursuz sayılan inanca, "bunun iyi olduğuna emin olduklarından ve daha iyisinin bulunmadığına inanmış oldukları için"[45] sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bu kuramsal olmayan[46] ve alışkanlık haline gelmiş ve tam da bu nedenle kalıplaşmış düşünce alışkanlığı veya bunun dayanağına dönük inançla (buna ideoloji de denebilirdi) karşılaştırıldığında, "ekonomik çıkarların" kuşkuya çok daha az yer bırakır nitelikte olduğu görülür. Her zaman ve herkes için "bizzat kendisinin ürettiği ve etraflıca açıklanması lüzum etmeyen bir gerçeklik vardır. O da şudur: Siz zenginsiniz, bense fakir."[47] Bu iyi bir haberdir, zira (Avrupa'nın deneyimlerinin ve bu deneyimlerin sonucu olan korkaklığın tamamen aksi istikametinde) kamusal iletişim özgürlüğünün tamamıyla dengeli bir duruma yöneldiğini, âdet ve alışkanlıkların bu kurumlarda hazırlandığını ve vatandaşların kurumların biçimsel etkisi altında ahlaki temel niteliklerini kendilerine uygun bir alışkanlık haline getirdiklerini anlatır – basın özgürlüğünün okuyucuların politik duyarsızlığını geliştirmesi ve düşünceyi kentsoylu yaşamın gerçeklerinde yoğunlaştırması gibi. Bir diğer iyi haber de Tocqueville'in düşünce özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkıyla kendi kendini yönetme özgürlüğüne ilişkin gözlemlerinden kaynaklanır. "Politik dernek kurma özgürlüğü, sanıldığı gibi, kamu huzuru için asla tehlikeli değildir (...) dernek kurma özgürlüğü, bir süreliğine devleti avcuna alsa da, devleti güçlendir(ebil)diği için böyledir bu."[48] Tüm özgürlüklerde Tocqueville'in dayanağı olan görüşün mantığı hep aynıdır: Gerçi bu, zeki bir despotun[49] seçilmiş bir hükümete oranla belki de daha akıllıca kararlar alabileceği biçimindeki

43) A.g.y., s. 275.
44) A.g.y., s. 276.
45) A.g.y., s. 277
46) Tocqueville'in ABD'deki politik düşüncenin kuramsızlığına ilişkin görüşleri için bkz. DiA 2, 4. Böl. 4 ("Amerikalılar genel politik fikirlere niçin hiçbir zaman Fransızlar gibi güçlü bir tutkuyla bağlanmadılar?") ve Böl. 10. Günümüz için bkz. demokrasi kuramında "alışkanlık", (Tocqueville'le bir bağlantısı olmasa da) Hartmann'ın çalışması; 2003.
47) DiA I, 277-8.
48) DiA 2, 176.
49) Akt. Jardin 1991, 138.

görüşü için de doğrudur. Ancak, devimsel bir gözlemle bakıldığında, belli aralıklarla yapılan seçimlerde (ve basın özgürlüğü sayesinde) hem seçmenin karar verme yeteneğini iyileştirir hem de seçilenin, yani olası adayın kendini görevin talep ettiği yeterlilik için asgari düzeyde olsa bile hazırlamasını sağlar. Tocqueville, Avrupalı okuyucusuna biraz teklifsiz bir mesaj iletir: "Artık bu düzelecek. Katlanmak gerek!" "Amerikalıların avantajı (...) düzeltebilecekleri yanlışlar yapma yeteneğine sahip olmalarından kaynaklanıyor."[50] Vatandaşlar ve resmi görevliler yeterliliklerini içeride düzenlenen ilgi çekici eğitim süreçleri yoluyla geliştiriyor ve sonuç olarak vatandaşların dolaysızca gelişen zekâları herhalde "zeki bir despotunkinden" daha az keskin değil. Demokratik kurumların biçimsel eğitim süreci, vatandaşlara "anavatanın kaderiyle ilgilenmeyi", "vatansever vatandaş ruhunun ayrılmaz bir biçimde politik haklar konusunda eğitimle bağlantılı olduğunu"[51], aynı zamanda politik hakların bilişsel ve davranışı yönlendirici bir nitelik taşıdığını veya onun yansıması olduğunu öğretmeye dayanır. Aynı şekilde, demokrasi, vatandaşları kanuna uyma yönünde biçimlendirir, çünkü vatandaşlar, a) kanunları zaten kendileri yapmışlardır, b) onları her zaman değiştirebilirler. Bu, Luhmann'ın sistem kuramındaki "olabilirlik yoluyla denge" durumunu anımsatmaktadır.

Tocqueville, bu tür öğrenme süreçlerinin Avrupa kökenli bakış açısından özellikle tehlikeli görülen parti kurma ve partilerin rekabeti temelindeki özgürlüğü açıklayabileceğini belirtir. Bu, Tocqueville'in terminolojisinde, "büyük" inanç etiğinin geçerli olduğu ilkelere dayalı partilerin "küçük", yararcı bir biçimde hareket eden ve "politik inancını açıkça göstermeden güç mücadelesine katılan"[52] partilere dönüşmesine

50) DiA I, 336, 346; bkz. 366.

51) DiA I, 353.

52) DiA I, 256 vd. Cümle şöyle: "Parti kurmanın sınırlanmamasının şimdiye kadar Birleşik Devletler'de, belki de tersinin beklenmesi gerekirken, herhangi bir sağlıksız etkisi olmadığını kabul etmek gerekir." (284 vd.) Bunun nedeni de başlıca politik ve ahlaki anlaşmazlıkların belirli bir ölçüde partilerin gündeminden çıkarılması ve korunaklı bölgelerin temin edilmesi, alkol tüketiminin düzenlenmesi gibi konuların ayrı "politik derneklere" havale edilmiş olmasıdır. Bu, Madison'un kavganın yıkıcı tehlikelerini gereğince ortadan kaldırmak ve kurumsal olanakları kavgayı bitirmek amacıyla artırmak biçimindeki çözümü için bir örnektir (285). Bu düşünce, daha sonraları Lipset tarafından *çoklu* bölünme çizgilerinin ("cleavages") demokratik dengenin önemli koşulu olduğu savıyla kabul edilmiştir. Tocqueville'in dernek kurma özgürlüğünü kutsadığı bir başka anıştırma, böylelikle zararlı birtakım gizli örgütlerin ortaya çıkmasının önüne geçileceğine ilişkin sözlerinde görülür (286).

neden olacaktır – partiler bağlamındaki toplumbilime sonradan Weber'in birçok ayrıntısıyla birlikte ve Tocqueville tarafından incelenen "Jackson Demokrasisi"ni vurgulayarak öne çıkarıp tamamıyla kabul ettiği[53] erken ve keskin bir bakış açısına sahip bir katkıdır bu. Buradaki ihtilaf, inanç ya da 'sınıf nefretini' ateşlemek için uygun değildir. Avrupa'dan yola çıkmış "yabancılara" politik kavgaların konuları "anlaşılmaz veya çocuksu"[54] geliyor, "görüşler arasındaki farklılıklar da çok küçük"[55] görünüyordu. Politik özgürlükler ve bunların Avrupa'dan bakıldığında korku uyandıran, bozguncu etkisine gelindiğinde, yazarın tehlike çanları sessizliğe bürünüyor.[56]

Ancak demokrasinin barındırdığı tehlikeler ve onun dengeleri bozan gücü hiçbir biçimde güvenilir sayılmamıştır. Bu ise kötü bir haberdir. Tehlike, politik özgürlükten, basın özgürlüğünden veya partilerin özgür rekabetinden değil, ekonomik eşitlik ve evrensel niteliği tanınmış aynı amaca ulaşma çabasından kaynaklanmaktadır. Özgürlük ve eşitlik arasındaki karşıtlık ilişkisi, *citoyen* (yurttaş) ve *bourgeois* (burjuva) arasındaki ve politika ile ekonomi arasındaki ilişki olarak kolayca deşifre edilebiliyor. Tutucu çağdaşlarının aksine, Alexis de Tocqueville, (burada basın özgürlüğü örneğinde gösterildiği gibi) özgürlüğün anarşi doğurma tehdidi taşımadığı, tersine, eşitliğin despotizme neden olacağı görüşünü savunur. "Özgürlüğün beraberinde getirdiği kötülükler bazen hemen ortaya çıkar, herkes görür onları ve herkes az ya da çok duyumsar. Aşırı eşitliğin neden olduğu kötülükler ise kendisini yavaş yavaş gösterir."[57] Kötülükler, iş yaşamındaki despotizmden ve politik yaşama aktarılan eşitliğin yurttaşların özgürlüğünü yok ettiği görüşünden kaynaklanır. Çok kısaca söylemek gerekirse, aşağıda Tocqueville tarafından öne sürülen, demokrasiye galebe çalan, despotizme, diğer bir deyişle zorbalığa geri

53) *Ekonomi ve Toplum* 845-848.

54) DiA I, 260.

55) DiA I, 288.

56) Bu olumlu yargının tek sınırlaması, yazarın (daha sonra Fransız dışişleri bakanı olmuştur), aristokrasi özleminin etkisi olmadan demokraside seçkin politik kişiliklerin niteliklerinin eksik olacağı görüşüdür. Onları –Başkan Jackson ile özel bir buluşmasının verdiği hayal kırıklığıyla– ortalama, alışılmış, güvenilmez ve bu nedenle de özellikle dış politika için kötü niteliklere sahip kişiler olarak görür. Bkz. DiA I, 294 vd., 297, 306 vd., 341. ABD'deki ortalama ve ikilem içinde kalmış elit politikacılara ilişkin hüküm, daha sonra Weber tarafından da birçok iğneleyici notla yinelenecektir.

57) DiA 2, 144; bkz. DiA I 378: "Beni Amerika'da en çok rahatsız eden şey, geniş kapsamlı özgürlük değil, despotluk için çok az bir güvencenin var olmasıydı.

dönüşe neden olan, kendi kendini yıkan güçlere değineceğim. Tocqueville, yıkıcı güçlere karşı Amerikan demokrasi uygulamasında tutamak olabilecek bir aracın var olduğunun nasıl görülebileceği sorusunu yeniden yönelterek sözlerini sürdürür. Önceden mevcut sıradüzene dayalı yapıların bulunmaması, yani "eşitliğin" var olmasının ilk elden ekonomik yaşamda etkileri görülür. Bu da çalışan vatandaşın doyumsuz istekler peyda etmesine neden olur. Elbette, Tocqueville, Amerikan "ekonomi toplumuna" mensup vatandaşların servet ve gelir durumlarının *gerçekten* uyumlu hale getirilmesi düşüncesinden yola çıkmaz. Tocqueville'in ekonomik bağlamdaki "eşitlik"le ifade etmek istediği, yalnızca herkese hâkim olan "ben de yarın aynı sen gibi refah içinde olabilirim" veya, tam tersi, "sen de aynı benim bugün olduğum gibi fakir olabilirsin" temelindeki beklentinin kesinliğidir. Bununla anlatılmak istenen, hiç kimsenin diğer vatandaşlara oranla daha fazla memnun olmasının beklenemeyeceği ve bunun kimsenin kaderi olmadığıdır. Refahın bir kontenjanı vardır, insanlar sürekli olarak ya ileriye ya da geriye doğru hareket halindedir ve bir yanda güvence altındaki servet sahiplerinden, diğer yanda umutsuz fakirlerden kalıcı bir sınıf oluşturulması beklenemez. Bu, bir dizi biçimsel yönlendirmeyle açıklanan "eşitlik" kavramının çıkış noktasıdır.

Fakirler ve zenginler arasındaki yakınlık ne kadar belirginse, bu insanlarda söz konusu farklılıkları aşma, kendilerinden nispeten daha iyi durumda olan komşularıyla aralarındaki farkı kapatma ve mümkünse onları geçme hırsı baş gösterir. Eşitlik, daha fazla eşitlik tutkusunu besler ve en küçük bir fark bile büyük huzursuzluklara neden olur. Tocqueville'in gözlemlerine göre, Birleşik Devletler'de demokratik halklar "ateşli, bitmek bilmez, sonsuz ve yenilmez bir tutkuyu korur: Özgürlük içinde eşitlik isterler ve buna erişemezlerse esaret içinde eşit olmaya rıza gösterirler".[58] Daha sonra, baskın çıkan muazzam çalışma ruhu, bireysel iş çıkarları ve ürkek, işlerin ters gitmesinden korkan başarma arzusu tarafından ateşlenirler. Alexis de Tocqueville'in burada çizdiği resim, çalışan vatandaşların kendilerine veya birbirlerine karşı uyguladıkları mikro-zorbalığın resmidir – bu, Weber'in daha sonraları 'çalışan sade insanlık' olarak betimlediği kavrama benzer.

Mikro-zorbalıktan kaynaklanan bu tehlike iyiden iyiye artar, çünkü çoğunluk kuralı yalnızca yasamayı, (ve memurların seçilebilir olmaları nedeniyle) yargı ile yürütmeyi değil, aynı zamanda kültürel yaşamı, halk

58) A.g.y., s. 146.

içindeki görüş ve fikir formasyonunu da etkiler. Eşitlik ve çoğunluğa dayalı bu özgürlük yitimi farkına varılmaksızın ortaya çıkar – ve bu nedenle de çok daha yıkıcıdır. Bu husus yüz yıldan fazla bir süre sonra günışığı gören, Tocqueville'e atıfla *Aydınlanmanın Diyalektiği* başlığını taşıyan kitaptaki (tek) bir alıntıda dikkat çekici bir biçimde ifade edilir:[59] "Hükümdarlar (...) zorbalığı maddeleştirdi; günümüzdeki demokratik cumhuriyetler ise zorbalığı ruha dönüştürmüşlerdir... Despotizm olası en vahşi yolla ruhu hedef alarak bedene saldırır... Ancak, demokratik cumhuriyetlerde zorbalık böyle ortaya çıkmaz. Zorbalık bedeni aşarak ruhu hedefler."[60] Etkileri ise çok açıktır: Yaralı beden ağrıyla tepki verirken, denetim altına alınan ruh hemen uyuşturulur ve böylece korunmasız bir duruma getirilir.

Varlık-bireyci işgücü dolaşımının diğer yüzü, kazandıklarından memnun olmayan[61] çalışanların yaşamının tekdüzeleşmesi, içine düştükleri melankoli, "garip bir keder"[62] ve cumhuriyet erdemlerini yitirmeleridir. "Yalnızca zengin olmayı düşündüklerinden, hiçbiri, daha fazla refaha erişmesini herkesin gelişimiyle sıkı sıkıya ilişkilendiren bağlantıyı artık fark edemiyor. Böylesi vatandaşların sahip oldukları hakların ellerinden alınması gerekmiyor; onlar isteyerek bu haklardan vazgeçiyorlar."[63] Politik haklarını kullanmayı, kendilerini işlerinden uzaklaştıran bir engel olarak görüyorlar. "İşleri saydıkları şeye kendilerini adamak uğruna esas işi, kendilerinin efendisi olarak kalmayı ihmal ediyorlar."[64] Bu arada, eşitliğe dayalı iş toplumunun itici güçleri biçim bozucu etkilere, diğer bir deyişle kalıtımsal toplumsallaşmada tahribata yol açıyor ve vatandaşları kendi politik haklarından vazgeçmeye ve yalnızca farklı görüşleri benimsemiş ve farklı kültürlerden gelen azınlıklara karşı değil, aynı zamanda kendilerine karşı da zorbalığa yönlendiriyor. Politik yetilerin ve kamusal konularda karar verme gücünün körelmesi, anti-politik eğilimler, "bireyciliğin bir

59) Adorno 1997, 3, 155; Lassman (1993, 108), bu Tocqueville alıntısını "Tocqueville's version of (the) 'Dialectic of the Enlightenment" olarak yorumluyor.

60) DiA 1, 383; Artık böyle olmuyor, otorite "düşüncenin bedenini" politik anlaşmazlıkların artışıyla cezalandırmıyor, ancak halk düşüncenin ruhsal tözünün kendisini ele alıyor. – Konformist bir tutum.

61) Bkz. Weber'in (hâlâ anonim bir alıntıyla) emeğe dayalı bir toplumda yaygınlaşan toplumsallaşmanın güçlükleri üzerine dile getirdiği ünlü ve öfkeli hüküm: "Ruhsuz uzmanlar, kalpsiz, keyfine düşkün kişiler: Bu hiçlik, insanlığın daha önce hiç erişilmemiş bir basamağına çıkmayı hayal edemez." *Din Sosyolojisine İlişkin Toplu Makaleler* I, 204.

62) DiA 1, 204.

63) DiA 2, 207.

64) DiA 2, 208.

meyvesi olarak genel umursamazlık",[65] bir yaşam tasarımı olarak yalnızlık, kamusal sorumluluğun ihmali gibi biçimsizlikler yoluyla, Tocqueville, tamamen karşı olduğu üzere, çalışan toplumun konformizmin ağına düşmüş bireyciliğini topa tutar.[66] Tocqueville için bunun sonuçlarından biri, (aşağıda daha geniş biçimde göreceğimiz gibi), vatandaşların sahip olmaktan vazgeçtiği politik yetilerin, vatandaşların kendisine karşı tamamen korunmasız olduğu, artan merkezi devlet gücünün eline geçmesidir.[67] Bireyci, çalışan vatandaş, hem zaman boyutunda (ne atalarının ne de çocuklarının refahını düşünür) hem de toplumsal boyutta (çağdaş insanlar birbirlerine "belirli ölçüde yabancıdır") umursamazdır. "Demokrasi (...) sonunda onu tamamıyla kendi kalbinin yalnızlığına hapseder."[68]

Tocqueville, çoğunluk kuralına göre, "en iyilerin" değil de "sayıca en çok olanın" yasama alanının efendileri olmalarını artık kabullenemezdi – böylelikle, "eşitlik kuramı (...) ruha aktarılmış oluyordu".[69] Bununla, eşitliğin ve giderek çok daha eşit olmaya çaba göstermenin ekonomik rekabete (veya onun tarafından olumlu görülen cinsiyet eşitliğini sağlamaya[70]) uzandığı ve bunları sınırladığı ölçüde tehlike taşımadığı söylenmek isteniyor. Politika ve kültürde de eşitliğin sağlanması, çoğunluğun ölçütlerinin, genel kurallarının ve yargı ilkelerinin herkes için geçerli olması gerektiği sonucunu ortaya çıkarır ve bu noktada özgürlük için tehlike baş göstermeye başlar. Seçilmiş çoğunluk kitlelerin güncel önceliklerini yasalara aktarır, bu da yasaların "ileriyi göremeyen", "dengesiz" ve "sürdürülemez", aynı zamanda "karşı konulmaz"[71] –çünkü bu yasalar (yapısal azınlıkların durumunda) "çoğunlukla mücadele edebilme umuduna yer vermez"[72]– olmalarına yol açar. "Bu durumun sonuçları sağlıksızdır ve gelecek için çok tehlikelidir."[73] "Demokratik çağ"da yazarı en fazla

65) DiA 2, 572.

66) Bkz. Wolin, 352: "Bireyciliğin çelişkisi, bireysel farklılıkları gözetip çeşitlilik inancına bağlı gibi görünürken aslında toplumsal bir ürün, farklılıkları yadsıyan bir eşitlik anlayışının ürünü olmasıdır."

67) Bunun için bkz. DiA 2, Bölüm 4.

68) DiA 2, 149: ABD'deki birçok toplumsal çağ tanısı, ellili yıllarda bireycilik, yığın toplumu ve merkezi despotizmin tehlikeleri arasındaki ilişki konusunu Tocqueville ile ilişkilendirilerek irdelemiştir.

69) DiA I, 370 vd.

70) DiA 2, Bölüm 3, Konu 8-12.

71) A.g.y., s. 369 vd.

72) A.g.y., s. 372.

73) A.g.y.

huzursuz eden şey, eşitliğe dayalı çoğunluk iktidarının yetersiz ve güven telkin etmeyen hukuk devletine dönüşmesi ve sonuçta kaba güce dayalı, özgürlüksüz, başına buyruk gizil gücün ortaya çıkmasıdır.[74]

Tocqueville'in düşünceleri, aynı ölçüde endişeyle gözlemlediği iki sürecin ayrımını yaparak açıklığa kavuşturulabilir. Bir yandan, eşitlik ve ondan kaynaklanan iş hayatı düşüncesi, yasal bir halde içinde kendisine ait hiçbir şey bulamayacağı yaşam alanlarına, politikaya, kültüre ve düşünce alanına girer. Alexis de Tocqueville, bu düşünceyi sınırları açık bir biçimde belirlenmiş kitle kültürü, diğer bir deyişle "kültür endüstrisi" kuramına aktarır. Diğer yandan, Tocqueville'in dikkate değer biçimde uzgörüyle algıladığı gibi, kentsoylu iş hayatının eşitliğe dayalı koşulları, ne yazık ki, yalnızca kendisine özgü uygulama alanında, yani ekonomik yaşamın uygulama alanında yok olup gidiyordu. Tocqueville bunu kitabının ikinci cildinin şaşırtıcı bir bölümünde, (belki de İngiltere'nin Manchester[75] kentinde edindiği görüşe dayanarak) 1834 yılında büyük sermayenin yükselişinin ve eşitliğe dayalı rekabetçi kapitalizmin sona ermesinin demokrasiye yeni sınıfların oluşması biçiminde etki edeceğini belirtirken aktarır. Tocqueville, yalnızca kültür endüstrisi kuramını değil, aynı zamanda ekonomik eşitliğin öz-yıkımı olarak anlaşılan sermaye yoğunlaşmasını önceden görür.

Son olarak, ekonomik dönüşümün bütününe ilişkin öncelikle şunları söyleyebiliriz: Tocqueville, Amerika'da rekabete dayalı işletmelerin, eşitlikçi piyasa ilişkilerinin refahın muazzam bir biçimde artmasına neden olduğunu görüyordu. Tocqueville, bu artışın yaygınlaşmasının, büyük işletmelere dayalı örgütlenmeleri, yüksek sermaye ihtiyacını ve yoğunlaşmış iş bölümünü temel alan üretim tarzlarının gerçekleşmesinin sonucu olduğunu önceden görmekteydi. Tocqueville, Adam Smith'in çalışmalarından edindiği bilgi üzere, büyük işletmelere özgü iş bölümü içinde işçilerin artan verimliliklerinin "işin akla dayalı yönetim yetilerinin"[76] azalmasıyla cezalandırıldığını öğrenmişti: "İşçi, işçi olarak mükemmelleştirdiği değerin daha fazlasını insan olarak kaybediyordu."[77] "Beceri engelleniyor, üretici geriliyor."[78] Aynı zamanda, iş idarecisi olarak "çok zengin ve çok deneyimli endüstri efendileri"[79] ortaya çıkıyordu. "Buna göre, efendi ile işçinin (...) hiçbir

74) A.g.y., s. 378 vd., 382.
75) Bkz. Wolin 2001, Böl. 17, 346 vd.
76) DiA 2, 325.
77) A.g.y.
78) DiA 2, 236.
79) A.g.y.

ortak yanı yok ve her geçen gün bu ayrım iyice artıyor". Tocqueville "bu aristokrasi değilse nedir?" sorusunu yöneltiyordu – bu onun terminolojisinde demokratik eşitliğin karşıtıydı ve kendini yıkıma uğratmanın bir sonucuydu.[80] Tocqueville, bu yeni "aristokrasiyi" demokrasi öncesi öncüllerinden ayıran şeyin, ayrıcalıklılarının süregelen gelenek ve hukuk düzeninden değil, ekonomik üstünlüklerinden kaynaklandığını tam olarak açıklığa kavuşturur ve bununla yeni "endüstri efendileri" sınıfına da "eski aristokrasinin" baş edemediği feodal himaye yükümlülüğünü üstlenme görevinin düştüğünü belirtir. İşverenler, diğer bir deyişle "ortaya çıkışlarını bizzat izlediğimiz yeni fabrikatörler aristokrasisinin üyeleri"[81], *belirli* işçilerle, yani somut kişilerle değil, ancak *anonim* (Marx'ın daha sonra söylediği gibi, "soyut") işgücüyle ilgileniyorlardı. İşverenler, işçileri "idare etmekle" de ilgilenmiyorlardı, yalnızca onlardan "yararlanmak"[82] istiyorlardı.

Tocqueville'in *Amerika* kitabında (*Komünist Manifesto*'nun yayımlanmasından sekiz yıl önce) politik ekonomi sorunlarına ayrılmış diğer tek inceleme, ikinci cildin üçüncü bölümünün yedinci başlığında bulunur. Orada "demokrasinin ücretler üzerindeki etkisinden"[83] söz edilir. Demokraside *eşit dağılımla* büyüyen refaha ilişkin başat kuralı bozan "büyük ve tehlikeli" bir aykırılığa değinir. "Büyük endüstrilerde", işçiler, –kurumların yapı bozucu bir etkisiyle– "kendilerini farklı bir iş için işe yaramaz kılan, bedenin [!] ve aklın alışkanlıklarını"[84] kabullenirler. "Kollarından başka sahip oldukları bir şey yoktur." Bu nedenle, kendilerini işverenlerine "neredeyse tamamıyla korunmasız bir biçimde teslim ederler" ve onlar da "ücretleri keyfi bir yolla düşürebilir" ve "bir zarara uğramaksızın onları el altında tutabilirler". Tocqueville, bu bölümü, "bu bağımlılık ve felaket haline (...) kanun koyucunun özellikle dikkatini çekerek" bitirir.[85]

Piyasa kazanımlarının eşitlenmesi ve farklılıkların giderilmesi için mevcut her münferit olanak biçiminde anlaşılan eşitlik, iktisadi yaşamın bir bölümünden belirli bir ölçüde uzaklaştığı ve açık bir biçimde bu eğilimi sürdürdüğü zaman, artan biçimde konformist zorlamalarla kültürel yaşama sızar. Bu da yazarın gözlemlediği diğer bir yapısal bozulmadır. "Çağımız

80) A.g.y.
81) DiA 2, 239.
82) A.g.y.
83) DiA 2, 280 vd.
84) DiA 2, 282.
85) DiA 2, 282 vd. ve 451.

uygarlığı despotizmi mükemmelleştirdi."[86] "Eşitlik çağında (...) kitlesel olana kolayca inanılıyor ve giderek artan bir biçimde kamusal fikirler dünyayı yönlendiriyor."[87] Tocqueville, yalnızca kuramsal bilgi alanında değil, aynı zamanda estetik üretim alanında Amerikalıların sağladığı bazı özgün ve önemli katkıların ayrımında değildir. Tocqueville bu "namevcut vakayı", "eşitliğin kaçınılmaz sonucu" ve eşitliğin bilim ve sanat üzerindeki kitleselleştirilmiş etkisi olarak açıklar.[88] İş yaşamında öğretilen açgözlülük ve doyumsuzluk, insan olmanın anlamını hayal gücünün coşkusundan ve manevi uğraşlardan, bunlar doğrudan doğruya servet avcılığına yaramadığı sürece, uzaklaştırır. Ancak, Tocqueville, kendine yönelttiği dikkat çekici bir itirazla, Maslow-ölçeğindeki yükselişe ve "alçak" ve "yüksek" gereksinimler biçiminde belirlenen[89] John Stuart Mill ölçeklemesine benzer olarak, refah gereksinimi bir kez doyurulduğunda –rakamsal karşılığı önceden kestirilemez– bunun "bilime, edebiyata ve sanatlara yarar sağlayıcı"[90] nitelikte olduğunu da belirtir. Ancak, bu arada, "insan kalbinin yararlı olana karşı geliştirdiği duyarlılığın güzele duyduğu sevgiyi alt ettiği" görüşünü benimser.[91] Bu çerçevede, eserlerini onların piyasadaki geçerliliği, kârlılıkları bağlamında dikkate alarak üretmeye başlayan sanatçı-birey de yalnızca kültür piyasasının talep ettiği ilkelere göre düşünür ve üretim maliyetini düşürüp yüksek satış fiyatları elde etmeye bakar. Sonunda, sanatçı, kendini sanat tüketicilerinin beğenilerine göre yönlendirir.[92] Bunun sonucunda, bir yandan kitlesel üretimle parça fiyatında maliyetin düşürülmesi amaçlanırken, diğer yandan kalitede de bir düşme görülür. Demokrasiler, bu nedenle, küçük ölçekli ürünler üzerine uzmanlaşmış bir pazarı tercih ederler. Bu arada, estetik ölçümler "büyük"ten cezbedici ve zarif olana doğru değişir. Müşteriler elde tutulabilsin diye nitelikteki azalma gizlenmeli ve kolayca anlaşılır olmamalıdır. Bu da, sanat üretimlerinde hileli malzeme kullanmaya, hatta sahtekârlığa neden olabilir: Evdeki Dor sütunu mermerden yapılmış gibi görünse de, aslında boyanmış tahtadır. Sanatçı ve zanaatkâr, hep birlikte, göz boyayıcı lüks gereksinimine göre zevkin görünür farklılığına hizmet eder ve buna göre üretir.

86) DiA 2, 383.
87) DiA 2, 21.
88) DiA 2, 54.
89) J.S. Mill 1974.
90) DiA 2, 61; bkz. 54 vd.
91) DiA 2, 73.
92) DiA 2, 74.

Benzer uygulamalar edebi üretim alanında da ortaya çıkıyordu. Birçok eser vardı, ancak çok azı ünlü bir yazara aitti ve ünlü yazarların eserleri İngiltere mahreçliydi. Birleşik Devletler'in kendine özgü bir edebiyatı henüz yoktu.[93] Amerikalı yazarlar çoğunlukla gazeteci ve "fikir satıcısıydı".[94] Bunlar, edebiyat eğitimlerindeki eksiklikten dolayı, "kolay anlaşılabilen, çabuk ulaşılır ürünler ve ucuz zevk peşindeki"[95] okuyucuyu hedefliyorlardı. ABD'de estetik yaşam, Kant'ın deyişiyle, "hoş olanı" "güzel sanatların",[96] natüralizmi idealizmin, *sureti aslolanın* önüne geçirmişti. Demokrasi, "iş anlayışını sanata sokmuştu".[97]

Benzeri bir durum genel olarak kültür için de geçerliydi. Tocqueville, Birleşik Devletler'de "az sayıda kayda değer yazar" olduğunu, "hiçbir büyük tarih yazarı", "hatta tek bir şair" bile olmadığını[98] belirtir; yine de, bunun bir kusur olduğunu kaydetmekle beraber, (tartışmaya açık olsa da) belli belirsiz bir kıskançlıkla, Amerikan entelektüel hayatında 'genel fikirlerin' ve onların destekçilerinin var olmamasından etkilendiğini gösterir.[99] "Politikada ise, dünyaya ders vermekten çok, örnek oldular."[100] Tocqueville demokratik toplumun estetik uygulamalarını öyle keskin bir çözümleyici içgörüyle betimler ki yüz yıl sonra *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde geliştirilen (*mutatis mutandis*) kültür endüstrisi kuramının Tocqueville'i aşıp aşamadığına dair o kafa karıştırıcı soru baş gösterir.[101] Tocqueville, aynı zamanda, örnek bir biçimde, tarafsız olmak konusunda

93) DiA 2, 84.
94) DiA 2, 91.
95) DiA 2, 89.
96) Kant 1968.
97) DiA 2, 91.
98) DiA 1, 455.
99) Bkz. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki "self-evidence" kavramı. Bununla politik topluluğun esaslarının kuruluş gerekliliği reddedilmiştir. Bu kuruluşların insanlara yarardan çok zarar getireceği tüm insanlar için doğaldır. Bu da bazen atasözü kabilinden, "düşüncede ekonomi sağlayan" bir özdeyişle dile getirilir: "The more reasons given, the more reasons to object." Kendiliğinden anlaşılır olma formülüyle yalnızca kuruluş zahmetinden değil, aynı zamanda bu esasların geçerlilik sınırlarının "eleştirel" yolla belirlenmesi zahmetinden de kurtulunur; misyoner ve haçlı seferleri anlayışına uygun bilinçlenme ve nihayet "tek yanlı evrenselliğin" günümüz için de geçerli güncel (ve karşıt) düşünce yapısı için düşünsel koşullar yaratılır. Hep yakınılan o kendiliğinden anlaşılır olma kavramına bağlanmayan herkes ya düşünce ya da ahlak açısından yetersiz, diğer bir deyişle "kötü" olmak zorundadır. Bölüm V.
100) DiA 1, 456.
101) Ne yazık ki, Tocqueville, Amerika'da müzik konusunda tek kelime sarf etmemiştir.

da çaba gösterir; kültür temelli aristokratik yaklaşımına dayalı eğilimleri, Amerikalılara seçkin üniversitelerde Yunan ve Latin edebiyatı öğrenimi yapmalarını sağlık verdiği[102] noktada ortaya çıkar.

Buraya kadar Alexis de Tocqueville'in Avrupa'ya bakışıyla Amerikan toplumsal ilişkilerini çözümlediği ve bu çerçevede Fransa ve Avrupa'nın bildik sorunlarını çözümlerken alt-metin saydığı eksik ve güçlü noktaları açıkladım. Bu çerçevede, burada ele aldıklarım, Tocqueville'in demokrasi zeminindeki geniş erimli toplumbilimi kapsamında incelenen meselelerin yarısından çok daha azı, daha doğrusu kentsoylu hukuk eşitliğine dayalı topluma ilişkin tek bir mesele. Bu nedenle, burada ilahiyat ve din toplumbilimi, anayasa hukuku, aile ve cinsiyetler toplumbilimi, eğitim ve adalet toplumbilimi, askeri toplumbilim ve *Amerika* kitabının Birleşik Devletler'in Amerika'ya *gönüllü olarak gelmeyen* halk kesimlerini, (tarihsel süreç içerisinde hep orada bulunmuş olan) Amerikan yerlilerini ve *gönüllülük esasıyla gelmeyip* Afrika'dan zorla getirilen köleler ve onların çocuklarını ayrıntılı bir biçimde incelediği bölümler eksiktir. Bu eksikliklerin giderilmesi, makûl nedenlerle, Almanya koşulları için biraz garip bir biçimde olsa da, yazarı 19. yüzyılın en önemli politika kuramcısı olarak onurlandırılan bir eserin kapsamlı bir tanıtımı için elzemdir.[103]

Tocqueville'in *Amerika* kitabının parçalar halindeki bu incelemesini, yazarın "eşitliğe", köreltici piyasa ilişkileriyle rakip bireycilik üzerine kurulu toplumun maddi doyumsuzluğunun özgürlüğü tehdit eden konformizm, kaba güç ve despotizm temelli gizil gücüne yaptığı vurguyu irdeledikten sonra, bizler için sakladığı iyi haberi vermeden bitirmek istemiyorum. Yeni toplumun despotizm kaynaklı gizil gücünü bastırmayı ve yazarın tüm kuşkulara karşın "Birleşik Devletler'de demokratik cumhuriyetin süreceği" yollu inancını gerçekleştirmeyi hangi karşı güçler sağlayacaktı?[104]

Bunlar, Tocqueville için güven sağlayan "mutluluk verici koşullara"[105] (yukarıda sözü edilen eserdeki değişkenler)[106] ilişkin üç kategoride toplanmıştı: (1) Rastlantısal ve insanla ilişkili olmayan dış koşullar, (2) yasalar ve kurumlar, (3) yaşam alışkanlıkları ve âdetler.

102) DiA I, Böl. 15.
103) Elster 1993,101.
104) DiA I, 416.
105) DiA I, 419.
106) Tocqueville, âdetlerin kurum ve yasalara oranlara daha belirleyici, doğadan gelen "koşullara" oranla ise ölçüt sayılma niteliğine daha yakın olduğu varsayımını benimsemektedir. DiA I, 461.

İlk nokta bağlamında, yazarın başka bir yerde de geniş biçimde değindiği ekonomik ve askeri coğrafya temelli hususlar söz konusudur: Amerikalıların kendileriyle boy ölçüşecek komşuları yoktu ve *bu nedenle ne savaştan ne de işgalden* korkuyorlardı; gene aynı nedenle asker sınıfının politik gücü de azdı. Ayrıca, Amerikalılar boş, büyük ve zengin bir ülkeye sahipti ve (bunun sonucunda göç için cezbedici olması nedeniyle de) *yokluk ve yoksulluk*tan korkmaları da gerekmiyordu. Büyük bir ülkenin merkezileşmesi gerekmediğinden ve coğrafi doğası sayesinde merkezileşmenin tehlikelerinden bağışık olduğundan despotizmden korkmaları için de çok az nedenleri vardı. "Refah, hükümetlerin güçlü olmasını gerektiriyordu."[107] Ne liderlerin tutkuları ne de halkın yoksulluğu bir dengesizlik kaynağıydı. "Ölçüsüz zenginlik tutkusu",[108] halkın "tekinsiz bir beklentiyle" belirli yerlerde toplanıp tehditkâr taleplerde bulunmasının önüne geçiyordu. Bunun yerine, onları hep sıfır yekûn veren bir oyunun çatışkıdan muaf sonucuna yönlendiriyor, diğer bir deyişle, politik hırsların büyük şehirlerde yoğunlaşması yerine haset duygusunun "boş" bir mekânda dağılması ve gevşemesi sonucunu doğuruyordu.[109]

İkincisi ise, dengenin sağlanmasına hizmet eden ve diktatörlerin başa geçmesini önleyen Amerikan yasaları ve kurumlarıdır. Tocqueville tüm eseri boyunca[110] –birçok noktada olduğu gibi burada da Max Weber'in öncülü sayılır– bürokratik merkeziyetçiliği diktatörlüğün tezahürü ve özgürlük yitimi fikrinin başlangıcı olarak görüyordu. Bu nedenle, cumhuriyetin dengeli yapısına ilişkin güvenilir öngörüsü, bu cumhuriyetin özündeki biçimlenmiş dikey güçler dağılımına (federal hükümet, federal devletler ve toplulukların özerkliği) ve aynı biçimde yatay güç dağılımına, özellikle de yargılamanın bağımsızlığına dayanmaktaydı. Amerikan yargıçlarının anayasaya göre kanun yapma gücü vardır; Tocqueville (kendisi de bir yargıçtır!) mahkemelerin "kendi işlerine ara vermeden çoğunluğun tepkilerini denetleyip yönlendirebilmesini zorbalığa karşı (...) güçlü bir set çekmenin teminatı"[111] olarak görür. Mahkemeler "tiranlığa karşı güçlü bir kaledir"[112] ve "demokraside denge taşı"[113]

107) DiA I, 419.
108) DiA I, 427.
109) Bkz. Sombart 1906.
110) Bkz. Tocqueville 1951.
111) DiA I, 432.
112) A.g.y., s. 151.
113) A.g.y., s. 403.

olma görevini üstlenir. Tocqueville, resmi anlamda olmasa da, halk için eğitici bir işlevi yerine getirmelerini ağır ceza mahkemelerinin güzel bir özelliği olarak görmekteydi: "Ücretsiz ve her zaman açık bir okul" olarak mahkemeler, "tüm vatandaşlara yargıcın düşünce biçiminden bir şeyler"[114] aktarıyordu.

Tocqueville için cumhuriyetin dengesini ve diktatörlük tehlikesinden azade olmasını sağlayan bir diğer açıklayıcı değişken –üçüncüsü– geleneklerde, diğer bir deyişle "kalbin alışkanlıklarında" ve "bir halkın geleneksel ruh haletinde"[115] temelleniyordu. Bu durum, öncelikle birliği sağlayan ve diktatörlük tehlikesini azaltan, toplumsal kaynaşmaya dayalı dengeyi kuran, devlet-kilise ayrımı sayesinde itimat edilen Hıristiyan dinince belirlenmişti. Alexis de Tocqueville için Hıristiyanlığın iyileştirici etkisi, Birleşik Devletler'de politikaya karışmamış olmasından ve din adamlarının politik tartışmalara girmekten uzak durmalarından kaynaklanıyordu. Dini cemaatler, devlet içinde nüfuz sağlamaktan vazgeçmiş oldukları *için*, "ruhlar üzerindeki güçlerini" muhafaza ediyorlardı. Dini cemaatler yalnızca politik yaşamdan uzak durmakla kalmamış, aynı zamanda, dolaylı biçimlendirici işlevi sayesinde, yani tarikatlar ve kilise kapsamında düzenlenen cemaat yaşamı yoluyla Amerikalıların "özgür olma sanatı"[116] konusunda temrin yapmalarına katkıda bulunmuşlardır.

Yazar, Hıristiyanlığın iyileştirici öğretisinin ve ölümden sonra yaşam umudunun, zamanın bireycilikle kısaltılan ufkunu genişletmeye ve insanların gelecek tasavvurlarındaki "iyi anlaşılmış" çıkarları vurgulamaya, örneğin müşteri olmaktan çıkıp hissedar vasfı edinmelerine[117] çok elverişli olduğundan emindi.

Diğer yandan, Amerikan "gelenekleri", kentsoylu bir birlik kurmanın toplumsallaşması bağlamında anlatımını bulur. Gelenekler, daha sonraları Max Weber'in yapacağı gibi, tarikat yapısının laikleştirilmiş ve amaca uygun bir tezahürü olarak da anlaşılabilir. Tocqueville, "Amerikalıların bireysellikle, özgürlükçü kurumlar ve demokratik yaşama dayalı toplumsal örgütlerle mücadele ettiklerini"[118] savunuyordu. Bu örgütlü yapı, Alexis de Tocqueville için despotizme yönelik bireyselliğe ve kitlesel toplum eği-

114) A.g.y., s. 412.
115) A.g.y., s. 432; bkz. A.g.y., s. 461-478.
116) A.g.y., s.438.
117) DiA 2, 179-192.
118) DiA 2, Bölüm 4'teki başlık da böyle, 153 vd.

limlerine ve yurttaşın tabiyetine karşı[119] en önemli denge noktasını oluşturuyordu. Tocqueville, kendisine özgü aristokratik değerlerle demokratik bilincin bireşimini toplumbilimsel açıdan tumturaklı bir ifadeyle tanımlar: "Bir diktatör, karşılıklı olarak birbirlerini sevmedikleri sürece, madunların kendisini de sevmemelerini hoş görebilir."[120] Tocqueville, Amerikan toplumunda insanların "sürekli olarak ortaklaştıklarını"[121] ve "birlikte yaşadıkları insanlara yararlı olmak"[122] gibi müşterek bir yükümlülüğü yerine getirdiklerini, ortaklaşırken birbirlerine yardım da etmeye[123] önem verdiklerini, gerektiğinde dini festivaller düzenlediklerini, din adamları için eğitim kurumları, konukevleri inşa ettiklerini, kiliseler yaptırdıklarını, kitapları çoğaltıp dağıttıklarını, dünyanın uzak ülkelerine misyonerler gönderdiklerini ve (...) hastaneler, hapishaneler ve okullar yaptırdıklarını[124] gözlemledi. Yükümlülük ve yarar – her ikisi de öncelikle "düşünce"den neşet eder; "bir içgüdüde" ya da ortaklaşa veya alışılagelmiş bir biçimde uygulanan "toplumsallaşma sanatı" içerisinde yoğunlaşır.[125] "Fikirler ve

119) Tocqueville'de (örneğin 163, 446 vd.) liberal ekonomik açıdan değil de demokratik liberalizm açısından refah devleti eleştirisine ilişkin görüşler bulunmaktadır.

120) DiA 2, 153, Bu anlayış, "toraliter" ve otoriter dönem sonrası toplumların çözümlenmesine de yardımcı olabilir. Bkz. Howard 2003.

121) DiA 2, 161.

122) DiA 2, 158.

123) Birleşik Devletler'de koruyucu polis denetimi (örneğin, inşaat kanunlarındaki yangından korunma yönetmelikleri) olmadığı için, Avrupa'ya oranla daha fazla yangın çıkmakta, ancak komşuların tehlikenin olduğu bölgeye vakit kaybetmeden ulaşmakta tereddüt etmemeleri nedeniyle genellikle yangınlar daha çabuk söndürülmektedir. DiA I, 633.

124) DiA 2, 160. Örnekler toplumsallaşma hareketinin bölgesel kültür politikası projelerine ve yerel yönetimin altyapı projelerine dayandığı ve bunlarla sınırlı olduğundan bir karşıtlık ortaya çıkmakta, ancak belki de kapitalizm sonrası bir toplumun koşullarının doğrudan doğruya belirlenmesi için Marx'ın (daha sonraları Gramsci'nin) kullandığı toplumsallaşma kavramının etkisiyle arasındaki ilişki dikkate alınmaktadır. Bkz. MEW 25, 267, 456, 828. Buna karşın, Tocqueville'in toplumsallaşma "sanatı" ile ABD'de yapılmış, uluslararası ölçekte sayısız toplumbilimsel araştırmaya dayalı Putnam'ın kitabının (1993) yayımlanmasından beri önem kazanan "toplum sermayesi" kavramı arasında bir ilişki bulunmaktadır.

125) DiA 2, 158, 161. Ben, burada, güncel "sivil toplumsal" yenilik düşüncesinden, toplumsal ütopyalardan, hükümete bağlı olmayan ve çıkar gütmeyen kuruluşlardan ibaret "üçüncü sektör"ün çeşitli politik alanlarda ve kamusal işlerde giderek artan bir rolünün olduğu eğilimlerle yakın bir ilişki içine giremem. Aynı biçimde, sivil toplumun geleneklerini devletin yasa koyuculuğu ve diğer yüksek etkinliklerle uyandırma denemeleri sırasında karşı karşıya gelinen tuhaflıklar ve karşıtlıklarla da uğraşmak istemiyorum. Kaldı ki, bu, ABD'de tamamıyla geri dönülmez biçimde "içgüdü", "sanat" ve "gelenek" olarak ortaya çıkar. Bkz. Alman Meclisi 2001.

eğilimler arasındaki rastlantısal benzerlikler (...) göze çarpacak kadar çok sayıda ve farklı topluluğun ortaya çıkmasına neden olmaktadır."[126] Tocqueville, kendilerini alkol alışkanlığıyla mücadeleye adamış içki karşıtı derneklerden söz etmekten hoşlanır. Yüz binlerce insanın "yüksek alkollü içeceklerden (...) açıkça yüz çevirmek üzere bir araya gelmesi önceleri ona eğlendirici gelir". Kendi evlerinde "su" içmekle yetinmeleri nelerine yetmiyor olabilir ki? Ancak, durumu Fransa'yla karşılaştırınca, sivil topluma has bu adanmış öz-eğitimin değerinin farkına varır. "Fransa'da olsa, bu yüz bin insanın tüm krallığa yayılmış meyhaneleri denetlemesi için bir dilekçeyle hükümete başvurması muhtemeldir."[127]

Çağdaş bakış açısı, Tocqueville'in o dönemki görüşlerinden, Avrupa'nın günümüz ve gelecekteki tanıları için üç sonuç çıkarabilir:

(1) Avrupa ve Amerika, aynı ölçüde, "eşitliğe" ve Tocqueville'in eserinde 11. yüzyıldan beri görüldüğünü belirttiği sınıflara dayalı ayrıcalıklı yapının giderek yok olduğuna yönelik dünya tarihi eğilimini benimsemişlerdir. Avrupa ve Amerika arasındaki uzamsal mesafe, aynı zamanda dünya tarihine dayalı bir mesafedir. Birleşik Devletler olumlu bir öncüdür. Amerikalılar, *Amerika'da Demokrasi* kitabının ikinci cildinde de sıkça belirtildiği gibi, demokratik çağa erişmişlerdir, Avrupa ise geçiş çağındadır ve öncesine oranla çok daha uygunsuz koşullar altında bulunur. Çünkü Avrupa'da, Atlantik'in öte tarafında Amerikalıların hiçbir zaman tabi olmadığı denetimlerin ve merkezileşmenin, durağan politik gücün aşılması[128] ve kaldırılması gerekmektedir.

(2) Yaklaşan çağın politik ve özellikle ekonomik göstergesi olan "demokrasi", gerilemesiyle anarşiye, daha çok da despotizme sürüklenme tehdidi altında bulunan kurumsal bir düzendir. Demokratik rejimin dengeli olması, denetimi insanların elinde bulunmayan bazı şans işi koşullara bağlıdır. Eşitliğe dayalı özgürlüğün boy atması ve demokrasinin sürekliliğinin sağlanması, büyük ve zengin bir ülke olarak yeni bir toplumun kurulması için yazılmamış bir sayfa (tabula rasa) durumundaki Amerika'da, bir zamanların Avrupa'sındaki durumla karşılaştırıldığında, çok daha kolaydı. Avrupa'da eşitlik bir devrimin patlak vermesini, en azından bilinç ve geleneklerde yurttaşların *politik eğitimini ve* çoğunlukla yeni bir despotizme sürükleyen *ideolojik hareketliliği* şart koşar. Buna kar-

126) DiA 2, 318.
127) DiA 2, 165 vd.
128) Bkz. DiA 2, 4. Bölüm, 2. Bölüm 5, 444 vd.

şılık, Amerika'da özgürlük ve eşitlik, sanki üzerine hiç kafa yorulmamış, yurttaşların kuramsal bir niteliği olmayan alışkanlıkları sayesinde massettiği, biçimleyici ve –doğruyu söylemek gerekirse– kısmen de deforme edici etkiler yoluyla aynı anda kazanılmıştır.

(3) Tarihin taşınmaz külfeti yüzünden, Avrupa, Amerika'ya kıyasla gecikmiştir. Tocqueville, Amerikan toplum modelinin büyük genişleme gücünü vurgular; onun zamanında (1834) Birleşik Devletler'in (o dönemde sadece yirmi iki eyaletten oluşmaktaydı) nüfusu on üç milyondu; günün birinde nüfusun "hepsi aynı aileye mensup, aynı kökenden gelen, aynı uygarlığa sahip çıkan, aynı dili konuşan, aynı dine inanan, aynı alışkanlıklara, aynı geleneklere, farklı biçimlerde ifade bulmuş aynı fikirlere sahip yüz elli milyon kişiden oluşacağı öngörüsü" delice bulunmuş olmalı.[129] Bu "tamamıyla yeni olgu"[130] karşısında Avrupa'da aynı değerde bir olgu bulunmamaktaydı. Bu öngörülerle 1835'te yayımlanan *Amerika* kitabının ilk cildini bitirir. *Rusya* ve Rus despotizmi bu kitaptaki görüşleri dengelemeyi amaçlıyordu. Tocqueville, Amerika ve Rusya'nın "günün birinde dünyanın yarısının kaderini elinde tutmak görevini üstleneceğini"[131] düşünüyordu. Bu iki imparatorluktan biri doğaya karşı muzafferane bir mücadele veriyor, "bu sırada her bir insanın gücünden ve aklından" yararlanıyorken, diğeri "insanlarla mücadele edip toplumun tüm gücünü tek bir kişide topluyordu".[132] Alexis de Tocqueville bu şaşırtıcı biçimde öngörü sahibi senaryosunda Avrupa'ya herhangi bir rol vermemiştir.

Kurallara ve Kararlara Dair Arasöz

Tocqueville'in Amerikan örneği üzerinden geliştirdiği "demokratik çağ" kuramının en önemli dayanağı, "eşitliğin" iki hastalığına, bireyciliğe ve devlet despotizmine karşı koymayı mümkün kılan dini ve laik toplumsallaşma ve topluluk kurma nitelikleri yerleştiğinde ya da bu niteliklere sahip oldukları takdirde demokrasilerin bir dengeye kavuşacağı görüşüydü. Tocqueville'in belki de bu en ünlü varsayımı günümüz bakış açısından ele alındığında, hâlâ geçerli olduğu konusunda üç farklı

129) DiA I, 612 vd.
130) A.g.y.
131) DiA I, 614.
132) A.g.y., s. 613 vd.

kuşkunun baş gösterdiği görülecektir. Birincisi, yerleşimcilerin tarikat yapılarından kaynaklanan ve onlardan ilham alan toplumsallaşma uygulamalarının dayanıklılığına ilişkindir. Bu uygulamalar için Amerikan toplumu kendini dünyevi ve sosyal bilimler bağlamında tanımlayan *community* (topluluk-birlik) kavramına (toplumsal anlambilimde Almancaya çevirebilirliğini sağlayan eşdeğer bir sözcüğün bulunmadığı bir kavram)[133] sahiptir. Bu kavram yerel ve "gönüllülüğe dayalı" (gönüllü üyelik ve orada bulunanların birlikte çalışması anlamında kullanılmıştır) "topluluklaşma" biçiminde anlaşılmaktadır ve köken bilincinden ya da etnik düşüncelerden olduğu kadar –ister dahili ister harici–[134] biçimsel otorite ilişkilerinden de arınmıştır. 20. yüzyılın altmışlı yıllarından beri, ABD'deki sosyal bilimler alanında, "kalbin çağrışımsal alışkanlıklarının" ve Tocqueville'in "toplumsallaşma sanatının" çöküşüne az ya da çok nostaljik bir bakış açısıyla tanı koyan ve bunlardan yakınan[135] yaygın bir akım ortaya çıktı. Tartışmanın ikinci ucunu –Max Weber'de bu hususu irdelerken göreceğimiz gibi– Amerikan toplumsallaşma yapısının "büyüsünü yitirmesi", diğer bir deyişle toplumsal denetimin, konformizm zorlamalarının devreye sokulması veya ayrıcalıklı, yeni düzene özgü kartel ve hiyerarşi oluşumuna yol veren bir eğilim oluşturmaktadır. Buradan kuşku uyandıran üçüncü bir kanıt, diğer bir deyişle yerel topluluklarda değişmeden varlığını sürdüren, Amerika'ya özgü, Avrupa bakış açısına göre doğru yoldan sapmış ve kusurlu, yapısal olarak tıkanmış ve toplumsal yapısı bozulmuş, devletçiliğe yol açan, dine dayalı mikro-cumhuriyetçiliğe ilişkin güncel bir karşı görüş de ortaya çıkmakta. Bu kuşku anlaşılabildiği ölçüde, bireysellik ve despotizmden kaynaklanan sorunlar için Tocqueville tarafından bulunan "sivil toplum" çözümü Amerikan toplumunun mevcut koşulları altında hâlâ uygulanabilir olsaydı, bir sözde çözüm olarak dikkate alınmayabilirdi. Hukuk ve anayasanın temelindeki "din ve devlet işlerinin ayrımı", bilindiği gibi, karşıt iki düzen anlayışını amaçlar.[136] 1648 tarihli Westfalen Barışı'nın getirdiği karasal din sistemini değiştiren ve bu yolla *dinin ulusal devlet politikasındaki etkisinin azaltılması* yönünde biçimlenen "laik" işlev Avrupa'da vardı. Tarihi temelleri gereği, Avrupa'dan inanç-

133) Joas 1993.

134) Galston 2000, 64 vd.

135) Bu yayınlardan güncel bir örnek Putnam'a aittir, 2000: "Amerikan sosyolojisi için, topluluk olma özelliğinin yitirilmesine dayalı bakış açısının yapıcı olduğu (...) iddia edilebilir. (Joas 1993, 54)

136) Devamı için bkz. G. Haller 2002.

ları yüzünden kaçanları çağdaş anlayışı içerisinde kabullenen ABD'deki devlet ve din ayrımı, Avrupa'daki devlet kiliselerinin aksine, *dinin devlet baskısından korunmasına*, gönüllülüğe dayalı din cemaatleri içinde onun özgürce gelişimine izin veren bir anlayışa dayanmaktaydı. Buna göre, Amerika'da kilisenin kamusal yaşam üzerindeki etkisi bağlamında bir güvensizlik değil, eğiliminden ötürü dini cemaatlerden ve (kısmen bu cemaatlerden türemiş) tüm diğer sivil topluluklardan kuşkulanarak onları kısıtlayan, yönetmeliklere bağlayan ve seçici bir tutumla kimilerine ayrıcalık sağlayan devlet baskısına karşı bir güvensizlik belirleyiciydi.[137]

Normlara uygun iktidar araçları ve kurumsal donanımı çerçevesinde, ABD'nin devlet gücü, vatandaşlarını devletten (ve, *a fortiori*, yabancı devletlerin ve münferit aktörlerin olumsuz etkilerinden) korumak vekâletiyle sınırlanmıştır. Öte yandan, devlet gücünün bu yetkisi, kendi içinde, vatandaşlarını aynı toplumu paylaştıkları aktörlerden gelebilecek ve onların birbirine vereceği zararlardan korumakla sınırlıydı.[138] Vatandaşlar *bu* tür zararlardan kendilerini korumak isterlerse, bireysel olarak *mahkemeye* başvurmak ve mahkemeden bir karar çıkartmak zorundaydı, bunu yasama sistemi ve yerleşmiş kurallar yoluyla kolektif halk egemenliğine katılarak yapamazlardı. Devletçe yürütülen toplumsal düzenleme çalışmalarına karşı bizzat anayasa tarafından beslenen sürgit güvensizlik, eskisi gibi günümüzde de politikadaki seçkinlere ("God bless America", "In God we trust", "City on the Hill") resmi simge niteliğinde görüşler sağlar. Ayrıca, dini yaşam alanındaki alçakgönüllülük gösterileri, (örneğin, başkanın pazar ayininden sonra kiliseden ayrılırken ailesiyle birlikte

137) Bkz. Amerikan Federal Anayasası'nda *anti-establishment clause first Amendment*.

138) Aynı zamanda, Kıta Avrupası örneğine göre refah toplumu olma yönündeki gelişme için bir engel olan bu öğreti, ABD'nin en yüksek hâkimler heyeti tarafından bu saptamayla çoğu kez güçlendirilmiştir: Anayasanın özü halkı devletten korumaktır, The essence of the Constitution is "to protect the people from the State, not to ensure that the State protect[s] them from each other... [due process is a] limitation on the State's power to act, not (...) a guarantee of certain minimum levels of safety and security". (San Antonio Independent School District v. Rodriguez, 411 U.S. 1, 59 [1973]). Benzeri bir saptama da şudur: "...the Constitution is a charter of negative rather than positive liberties... The men who wrote the Bill of Rights were not concerned that government might do too little for the people but that it might do too much to them. (...) The difference between harming and failing to help is just the difference between negative liberty – being let alone by the state – and positive liberty – being helped by it (Jackson v. City of Joliet, F2d [1983]). Bkz. devletin yalnızca liberal anlamda iktisadi olmayan, ancak anayasa kuramını temel alan kendini sınırlama durumunun çözümlenmesi, Abraham 1996.

insan içine karışması), Amerikan ulus kimliğinin bir özgür inanç toplumu olarak "God's own country" (Tanrı'nın kendi ülkesi) diye temsil edilmesi sonucunu doğurur. Vatandaşların devlete güven duymaması ve bu güvensizliğin seçkinler tarafından Tanrı korkusuna dayalı görüşlerle giderilmesi gibi iki gerçeklik, merkezi devlet gücünün yetkilerini kısıtlayan "ayırıcı-federatif" anayasa esaslarında dünyevi denge unsuru olarak iş görür. Bu denge, "daha çok devlet hizmeti almak" yerine "daha az vergi ödemeyi" arzu eden Amerikan vatandaşlarının büyük bir bölümünün refleks kabilinden tercihlerinde de vücut bulur – oysa, özellikle toplumsal ve kültürel hizmetler gibi devlet hizmetlerinden daha fazla yararlanmak, gönüllülüğe dayalı din cemaatlerinin göstermelik hizmetlerini ve özel vakıfların eğitim ve kültür hizmetlerini ikinci plana itebilirdi. Devlet gücünden arınmış toplum ideali, tüm maddi çıkarların ve liberal pazar ekonomisinin düzen düşüncelerinin çok ötesinde, görüşlerinde halkın gücüne dayalı hukuk kurallarından ziyade, dini bir çekirdeğe sahip tanrısal yasalara (yorumlarının çoğulculuğu içerisinde) öncelik veriyordu. Toplumla bütünleşme Avrupa'daki gibi olmadı, bunu topluma dayalı yapısıyla devlet değil, dini cemaatlerin (tüm tarikat ve bağımsız kilise bölünmelerinin) uhrevi hazinelere ortaklaşa iyeliği mümkün kıldı.

Amerikan toplumunun bütünleşmesi *state building* (devlet kurma) kavramından önce *nation building* (ulus kurma) kavramına dayanır. Toplumun devlet karşısındaki önceliğini, tarih açısından Avrupa'daki devlet gücüyle inanç düzenlemelerinden kaçan, zaman içinde *frontier* (hudut) olmayı terk edip göçmen olan ve henüz devlet gücünün olmadığı topraklara yerleşen ilk topluluklarının içinde bulunduğu durum açıkça göstermektedir. Politik bir topluluğun "yatay" düzlemde açıklanması[139] gönüllülüğe dayalı bir anlayışı yansıtır ve devlet gücünün uygulanması ve yasal zorlamayla oluşturulan "dikey" düzleme değil, çok yönlü biçimde birleşmiş vatandaşların uzlaşımına ve inanç ortaklığına dayanır. Avrupa'da yasama erkini elinde bulunduran toplulukların ve *yasa koyucu* tarafından getirilen yasaların içeriğinin toplum üzerindeki etkisi bağlamında[140] politik mücadelenin oynadığı rolü, Birleşik Devletler'de yargı, diğer bir deyişle sivil hukuk antlaşması üstlenmiştir. Böylelikle, parlamentoda mevcut "halk egemenliğinin" Avrupa anayasa düşüncesinden kaynaklanan ve ABD'de tehlikeli sayılan düşünsel tezahürüne geri dönülmeksizin birey-

139) Bkz. Preuß (der.) 1994, 16 vd. ve Preuß 1990, 23 vd.
140) Bkz. Heller 1934.

sel çıkarlara ve grup çıkarlarına geçerlilik kazandırılabilir ve aralarında denge sağlanabilir. Gerçi mahkemeler ve avukatlarca temin edilen ve bir usul olarak düzenlenmiş, ancak özdeği "alt-yasal" nitelikteki çıkar denkliği, ilgili amaca uygun olarak alınan kararlara ve düzenlemelerdeki boşluklara dayanır. Bu çerçevede, karar sonuçları hem o yerde geçerli ahlak anlayışı hem de hasımlar arasında dava konusu olabilen ekonomik kaynaklar açısından açıkça etkili olur – çünkü, eşya hukukuna ilişkin bir yasa biçiminde, evrensel ve aynı zamanda hesap edilebilir bir yolla, taraflar arasındaki anlaşmazlıkta yasama erkince önceden düzenlenmiş ve amaçlanan uyuşmayı sağlayabilecek *kurallar* ve kaynaklar yeterince kesin bir biçimde belirlenmemiştir. Tocqueville'in anlatım biçimine özgü cesur genellemelere dayanarak şu söylenebilir: Amerika'da kanun kitapları incedir, ancak amaca uygun çıkarılan sözleşmeler son derece geniş kapsamlıdır.

Toplumun geleneksel anlamda itibar görmeyen devlet iktidarından özgürleştirilmesi, iktidarın yatay biçimde bölünmesiyle sağlanır; bunun yanında, devlet iktidarı, Amerikan tarzı federalizmde yerel otoritelere ve eyalet hükümetlerine tanınan geniş ölçekli bir mali ve yasal özerklikle düşey biçimde de parçalanır. Bu federalizm, federal hükümete karşı düzenleyici olması öngörülen veto hakkını getirerek en uç noktaya erişmiştir (mali seçim yardımı sistemi aracılığıyla iş gördükleri için organize çıkarlar ve sermaye şirketleri tarafından *de facto* kullanılan veto hakkından tümüyle farklıdır bu). Federal yasama organı olarak kongrenin yetkileri, devlet iktidarının bu yolla parçalara ayrılması bağlamında bir istisna özelliği taşır. Bu yetkiler, kapitalist ekonominin vazgeçilmez temel kuruluşuna aittir, örneğin, para politikası, federal vergiler, ticaret ve iflas hukuku, sosyal güvenlik ve göç hukuku gibi. Ancak, kısmen özgür toplulukların özerkliği "federal zorlamanın" unsurları tarafından yalnızca *policy areas* (siyasa alanları) içinde sınırlanmıştır. Bu unsurlar arasında söz konusu olan, ulusal çıkarlar temelindeki güvenlik ve ticaret politikasının harici düşman ve rakiplere karşı savunulmasıdır. Yetki kazanmak, mümkün mertebe ihtilafa yol açmadan finansal araçların kaymağını yemek ve sonra da etkinlik alanını koruyabilmek için, federal hükümetin ve özellikle de merkezi güç olarak başkanlığın, dış ekonomi, dış politika ve özellikle de savunma politikasında haklılığını kanıtlamak üzere "düşman" sayılan ve kendileri için (askeri, ideolojik, ekonomik anlamda) tehdit ve tehlike oluşturan günah keçilerine ihtiyacı vardır. Tipik bir biçimde ulusal savunma politikasının motifleri, örneğin mesleki eğitim ("National Defence

Education Act", 1957 yılındaki Sputnik şokundan sonra yürürlüğe girdi), biliminin teşviki, kamusal hastane sistemi ("veterans" hospitals) veya otoyol yapımı ("Interstate and Defence Highway System) gibi, Amerikan federal hükümetinin kendi çalışmalarını diğer devletlerin "iç politikası" gibi belirlediği düzenlemeler mevcuttur. Buna karşılık, güvenlik politikasının motiflerinin eksikliğinin hissedildiği, baştan beri çözümlenemeyen ve tüm halkı kapsayan kamu sağlığı sigorta sistemi sorunu gibi başarısız olunan konular vardır. Bu konuda yasa koyucunun inisiyatifi anayasadaki veto engeliyle karşılaştığından başarılı olunamamıştır (Clinton'un ilk başkanlığı sırasında olduğu gibi).

Bireyin aşırı güçlenmesine ve despotizmin tehlikelerine karşı aynı ölçüde cephe alması gereken Tocqueville tarafından betimlenmiş "toplumsallaşmanın" savunma araçları, ABD'de –bu, Tocqueville tarafından verilen "iyi" haberin aksine, Avrupa açısından "kötü" bir haberdi– merkezi devlet gücünün iç politikadaki ağırlığının azalmasına neden olmuştu. Bu da, toplulukların çıkarları uğruna devreye sokulmuş ve tercihen güvenlik ve ekonomi politikası alanlarındaki dış ilişkilerin biçimlenmesinde bir hareket alanı arayarak –kendinden emin bir biçimde– iyi ve kötünün ayrımına yönelik "gözle görülür" politik-ahlaki ölçütleri destekler, uluslararası çevrenin yaygın denetimine yönelik destekleri geçerli kılar. Tocqueville, iş hayatındaki potansiyel bireyciliği ve merkezi devlet gücüne dayalı zorbalığı engellemeye yönelik her şeyi, özellikle de Amerikalıların ortaklaşma ve topluluk yapısını beğenmişti. Tocqueville, aşırı ölçüde sınırlandırılmış devlet gücünün, karmaşık bir topluma uyum süreci için vazgeçilmez olan katkının önüne geçeceğini göremedi.[141] Bundan dolayı, sınırlanmış devlet gücü, *iç* idaredeki bu yapısal eksikliği, manevra gereksinimini haklılaştırarak, diğer bir deyişle harekete geçmeyi mümkün kılan olanakların arayışı içinde çevreyi denetim altına alarak ve topluma *dış* düşmanlara ve tehlikelere dair yasalara uydurulmuş göndermelerde bulunarak gidermeye çalışır. Birleşik Devletler anayasa anlayışına göre, yasama açısından iç koşulları belirleyebilecek bir ulusal "halk egemenliği" olmadığı için, kesin bir biçimde vurgulanan ve –ister tecrit yanlısı isterse müdahaleci olsun– ABD'yi dış ilişkilerinde haklı gösteren bir "devlet egemenliği" vardır. Amerikan federal iktidarının kuruluş belgesi olan *Fe-*

141) Bkz. özellikle Tocqueville'in "hükümetin olmamasının (bir halk bundan vazgeçebilecek kadar mutlu olduğu sürece ki bu da nadiren olur) 'mutlu etkileri' konusundaki akılcı düşüncelerine ilişin olarak, Akt. Jardin 1991, 135.

deral Papers'ın yazarları, gücün gerekliliğini, "yabancı güçlerin tehdidi" ve "birliğin ticari çıkarlarıyla bir donanmaya duyduğu gereksinim" temelinde meşrulaştırmıştı.[142] Böylelikle, uluslararası ilişkiler kuramının "gerçekçi" okulunda ABD'nin dünyanın geri kalanı için bir model olarak kendini olumlaması (ve kendine hayranlığı) en azından ağırlık kazandı. Ayrıca, ABD, misyonerlik yoluyla kendi değerlerinin dünya çapında yayılmasını sağlayacak, modern Haçlı Seferlerinin yöntembilimini oluşturacak bir güç vasfıyla emperyalist egemenlik biçimleri çerçevesinde amaçlanan başarıları garantilemek için çaba sarf etti.[143] Bu bağlamda, Amerikan tarihinin kahramansı anlatılarında "sınır"ı hep dışarı doğru aşmak kabul görür ve eskiden olduğu gibi günümüzde de sınırın devamlı değiştirilmesi ekonomik nedenlerle değil de politik öngörülerle açıklanır.[144] Bütün bu projelerdeki yönetim vurgusu, 11 Eylül 2001'den beri ortaya çıkan gelişmelerle de açıklanacağı gibi, "iyi" için "kötüye" karşı yaptığı (günümüzde tabii ki yapısal olarak bitirilemeyen) savaşta belirginleşir. Bu savaş kurallara değil, kararlara tabidir, kabul edilmiş insan haklarının normları çerçevesinde değil, tek taraflı, gönüllülüğe dayalı bir anlayışla devlet ilgililerinin gözetiminde ve "hizmete hazır kişilerden oluşturulmuş koalisyonlara" dayanır. Gönüllü koalisyon oluşturma politikası, gönüllülüğe dayalı tarikatların ve yerel toplulukların anlayışının uluslararası politika alanında canlanması olarak anlaşılabilir.

Ayrıca, bunun dayanaklarından biri de, iç politik gücün yok olmasından etkilenen Amerikan federal gücünün dış politika girişimlerinin yalnızca bu sınırlamaların telafisine değil, aynı zamanda Amerikan ulusunun bir topluluk olarak iç politikada güçlenmesine hizmet etmesidir. Amerikan değerlerinin dünyaya taşınması ve "kötünün" hasmı olarak gösterilmesi suretiyle, toplum içinde kabul görmesi zor olan geçerliliğin güçlenmesi ve bütün ayrılıkların ötesinde "iyi"ye destek sağlayan bir kendilik tanımı için dayanak oluşturuldu. Bu "iyi", Tocqueville'in akıllıca çözümlediği gibi, mülk sahibi-bireycilikle dini (ya da sivil dini-cumhuriyetçi) topluluğun bileşiminden kaynaklanır. Tocqueville'in anlaşılır bir biçimde açıkladığı gibi, bu iyi bilgisi, dini kavrayış biçiminin içeriğine, devlet ve hukuk kuramlarının dikkate aldığı akılcı nedenlere değil, vahiy bilgisine ve buna dayalı mutluluk inancına benzer biçimde "ön-düşünsel bilim kuramının

142) Bkz. *Federalist Papers* 1994, No. 2, No. 9.
143) Morgenthau 1978.
144) Kamphausen 1991, 259.

kendi kanıtlarına",[145] vahiy bilgisinin nedensiz inancına dayanmaktadır. Böylece, dış siyaset, kendini uluslararası hukukun zincirlerinden kurtardığı ve ispatını kendi içinde taşıyan Amerikan değerlerini dünya çapında yaymaya çalıştığı ölçüde, bütün bunların uğruna yapıldığı İnayetle işbirliği içinde selamete erişileceği ve onun yerinin seçilmişler arasında olduğu fikrini güçlendirir.

145) Kamphausen 1991, 264.

3
Max Weber: Demir Kafesten Kaçmanın Amerikancası mı?

Burada, elbette, Weber'in eserlerini, onların çağ ve toplum tanısına ilişkin içeriğini açıklamak veya "sorgulamak" söz konusu değil.[1] Bilindiği gibi, Weber, Batı'nın belirleyici özelliklerini, modern Batı akılcılığı içinde anlamak ve oluşumunu açıklamak gibi devasa bir görevi üstlenmişti.[2] Bu çerçevede, elbette, "Batı" ("Garp") kavramının hangi alansal dağılımı kapsadığının açık olmadığının belirtilmesi gerekir. Dikkate alınması gereken seçenekler şunlardır: Batı Avrupa, Avrupa, Kuzey Amerika ya da bunlara dâhil edilen sömürgecilik sonrası yerleşimci toplumların oluşturduğu modern dünyanın "yeni ülkeleri".[3] Bilim kuramına ilişkin makalelerinde, Weber, yöntembilimsel bir bağlam içinde araştırmanın konusunun nasıl oluşacağını açıklar; örneğin, "tüm 'modern', yani Avrupa'dan 'yayılan' kültürümüzün" günümüzdeki durumu.[4] O halde, Avrupa, "Batı'nın" devimsel çekirdeği olarak görülmektedir. Sonra da, yeniden, özel bir

1) Bkz. Hennis 1987.
2) GARS I, 12.
3) WuG, 509.
4) Bilim Kuramına İlişkin Makaleler (Bundan sonra BK olarak anılacaktır.), 257.

biçimde ve özel bir anlamda uslaştırılmış "Avrupa-Amerikan" toplumsal ve ekonomik yaşamından söz ediliyor. Bu uslaştırmayı açıklamak ve ona uygun kavramları oluşturmak (...) alanlarımızın temel görevlerinden biridir.[5] Bu yoruma göre, "uslaştırmada" Atlantik Okyanusu'nu aşan bir olgu söz konusudur. Ancak, bunun erişim alanı, "*Batı* Avrupa-Amerikan kapitalizmi",[6] diğer bir yerde de "modern Avrupa Batısı"[7] söz konusu olduğunda sınırlanıyordu. Böylelikle, Kuzey Amerika'nın "Batı'nın" oluşumuna aidiyetinin biçimi ve derecesi yeniden belirsiz bir hal alıyordu. Bu, Weber'in Birleşik Devletler'in Avrupa'ya yakınlaşmasından söz ettiği Amerika gezisinden döndükten hemen sonra yazdığı ve daha sonra birçok kez genişletilen "Protestan Mezhepler ve Kapitalizmin Ruhu" başlıklı makalesi ve bu gezinin izlenimlerini içeren *Protestan Ahlak* başlıklı ikinci makalesi için de geçerlidir. Weber, tam otuz sayfadan oluşan bu metninde (1920 baskısı), din sosyolojisi bağlamındaki önemli olgular açısından akıbeti öngörülebilen "Amerikan 'Toplumunun' Avrupalılaşması"[8] meselesinden iki kez söz eder.

Weber, bununla, Amerikan toplumunun Avrupa'da hali hazırda uygulamada olan ve ağırlık kazanmış[9] yapısal çeşitlemesini uygulamaya koymak üzere olduğu görüşünü savunur. ABD (toplum bir devlet yereyi içinde büyüyüp bağdaşık bir nitelik almadığı, mevcut *new frontier* –yeni hudut– tarafından yeniden fethedildiği için), Weber tarafından geç kaldığı savunulan, "tamamlanmamış Avrupa"[10] olarak görülür. Amerika, daha mutlu bir geçmişin mirasının yok olmaya yüz tutan zevkini çıkarmaktadır, ancak görülebilir bir zaman içinde Avrupa'ya giden yolda yönünü değiştirecektir.[11]

5) BK, 525.

6) GARS I, 34.

7) GARS I, 348; Tüm vurgular bana aittir. C.O.

8) GARS I, 178, FN 2, 215, FN 1, bkz. 208. St. Louis'te verilen "Kapitalizm ve Tarım Anayasası" başlıklı (Weber 1952, 432) konferans. Bkz. Loader ve Alexander (1985), "Mezhepler" başlıklı makalenin eski baskısının İngilizce çevirisinin giriş bölümü. Bu yayının Amerika'nın "Avrupalılaştırılmasına" ilişkin tanılarının ortaya çıktığı bu ve önceki tüm bölümlerinde Weber için bu gelişmenin tatmin edici olmadığı, bunu Amerika'nın devinimının yok olması olarak gördüğü anlaşılmakta. Bkz. Kamphausen 2002, 195 vd.

9) Weber, bu değerlendirmeyi (Avrupalılaşma) Mart 1918'de verdiği ve içeriği yalnızca üç basın haberinde bulunan "Amerikan Yaşamında Demokrasi ve Aristokrasi" başlıklı konferansında güçlendirmekte. Bkz MWG I/15, 739-349.

10) Kamphausen 2002, 145.

11) Weber, "Avrupalılaşma" varsayımının temelini oluştururken sonradan Werner Sombart'ın yazılarında (1906) kabaca özetlenen kanıtları kullanmaktadır: Sınır ötesindeki "tarım arazilerinin" tükenmesi ve göçmen akınlarının sonuçları (Sombart [1906],

Burada söz konusu olan, Weber'in eserleri ve Avrupa'nın bugününe ve geleceğine dönük bir bakış açısı çerçevesinde ABD toplumsal ilişkilerinin deneyimine yüklenen dizgesel anlamı açıklığa kavuşturmaktır. Amerika'da Avrupa benzeri bir endüstri toplumuna özgü politik bir modernleşme örneğinden farklı, güçlü ve seçenek sayılabilecek bir yol var mı? Amerikan toplumuna "kendinde özgü bir farklılık"[12] yüklenebilir mi? Veya, tam tersine, Birleşik Devletler gerçekten de "Avrupalılaşmasının" ve belki belirli bir gecikmeyle de olsa Batı akılcılığının gelişim mantığında pay sahibi olmak istemesinin belirtilerini mi gösteriyor? Birleşik Devletler'de, Weber, kendisini bazı güçlüklerle, Avrupa'da, en azından Almanya'da aşina olduğundan çok farklı gerçekliklerle karşı karşıya getiren bir farklılık buldu. Bu da, Weber'in "Batı" akılcılığına dönük bakış açısına göre, ya büyük bir topluluk oluşturma ya da bir gelişme olanağı olarak Batı modernleşme süreci içinde kuramsal açıdan sapma gösteren bir örnek olarak öngörülmekteydi. İleride de göreceğimiz gibi, Weber, kendi kuramsal çalışmaları için çok önemli olan bu soruya verilecek yanıtı hiçbir zaman tam olarak bulamayacaktır.

1904'ten sosyalizm konusunda (1918)[13] verdiği konferansların sonuncusuna kadar ve özellikle de *Ekonomi ve Toplum*'un hemen her başat bölümünde, Weber, ABD'de hayli kötümser nitelikli "Batı akılcılığı" kuramında bir sonuca varmasına olanak sağlamayan gerçekliklerle karşı karşıya geldi. Biz burada Weber'in Amerika'nın ilgi çekici farklılıklarına toplum tanısal açıdan nasıl yaklaştığını göreceğiz.

Hukuk, ekonomi, din ve siyaset sosyolojisi temelli çalışmalarında, Weber, olayların ve olguların çokyönlülüğünü türlerine ayırarak sınıflandırmaya çalışır ve bu çalışmalarda Almanya dışındaki hiçbir ülkenin koşulları Birleşik Devletler'deki koşullar kadar sürekli ve yoğun bir dikkatle ele alınmaz.[14]

"Meslek Olarak Ekonomi" ve "Meslek Olarak Siyaset" konulu, Münih'te verdiği her iki konferansta da dayanakları Amerikan koşulla-

71 tarafından "toplumsal melezleşme" olarak nitelendirilmiştir). Gördüğümüz gibi, Weber, eşitlikçi, gönüllülüğe dayalı topluluklardaki mevcut gündelik kültürün erozyona uğramasıyla açıklar bunu. Bkz. Weber 1952.

12) Kamphausen 2002, 147, 163 vd.

13) GSS 492-518 ya da MWG I/15, 599-633.

14) Alçakgönüllü bir anlaşılmazlıkla ve hak ettiği biçimde sıklıkla (Hecht 1998, 159; Kamphausen 2002, 183), Wolfgang Mommsen'in "Birleşik Devletler, Weber'in düşüncesinde hiçbir zaman merkezi bir rol oynamamıştır" (Mommsen 1974c, 73) biçimindeki varsayımına karşı çıkılmıştır.

rının farklılıklarına yönelikti. Aynı şey, Weber'in din sosyolojisi, özellikle ikinci bölümünü[15] Amerika'dan döndükten hemen sonra yazdığı[16] *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu* için de geçerliydi. Ben, Amerika'nın Weber'in araştırma programının merkezinde olduğunu iddia etmek istiyorum, çünkü Amerika onun için, tüm çekincelere karşın, bir "özgürlük imgesi"[17] olduğu kadar, Avrupa "insanlığının" zayıf, çekingen, politize edilmemiş ve fırsatçı çekimserliğiyle dikkat çekici biçimde karşıtlık oluşturmaktaydı.[18]

Öncelikle, Weber'in 1904 sonbaharında ABD'deki on üç haftalık kalışı sırasındaki[19] deneyim ve gözlemlerine değinmek istiyorum. Weber bu haftaları çok yoğun gözlemlerle, çokyönlü temaslarla, örneğine az rastlanan büyük bir çabayla izlenimler derleyerek ve toplumbilimsel anlamda birincil veriler ve kaynaklar toplayarak geçirdi. Bu açıdan bakıldığında, aynı şekilde St. Louis'deki[20] kongreye davet edilen ve birlikte yolculuk ettikleri Ernst Troeltsch ve Werner Sombart'a oranla çok daha fazla kazanım sahibiydi. Marianne Weber, *Yaşamın Resmi* adlı Weber biyografisinde, Weber'in depresif rahatsızlığından kurtulmasını sağlayan hayranlık duygusundan ve yaptığı son derece yoğun gözlemlerden, Amerika'da kaldığı kısa zaman içinde kişiler, yerler ve kurumsal sektör konusunda geniş izlenimler edindiğinden söz eder. Amerika'da kaldığı yerler arasında New York, Niagara Çağlayanı, Chicago, St. Louis, Washington, Oklahoma City, New Orleans, Philadelphia, Boston ve tekrar New York[21] sayılabilir. Marianne Weber de aynı Weber gibi bu gezi sırasında yazdığı (henüz yayımlanmamış) mektuplarında büyük bir sempati ve kendisini etkileyen izlenimlerden kaynaklanan kıskançlık dolu bir hayranlıkla Manhattan'ın "muazzam konut kulelerinden", "adanın güney tepesinde bulunan ser-

15) "Münzevi Protestanlığın Meslek Ahlâkı", GARS I, 84-206.

16) Weber'in "Protestan" (aslında püriten) inanç ve kapitalist anlayış konularındaki anlayışı henüz Amerika'ya gitmeden önce belirlenmişti. Eisermann 1968, 22.

17) Hecht 1998, 161.

18) A.g.y., s. 156-166.

19) Marianne Weber, *Yaşamın Resmi*, 292-317; bkz. Rollmann 1993, Scaff 1998, Roth 2001, Böl. 14.

20) St. Louis'de düzenlenen dünya sergisi çerçevesindeki bilimsel etkinlikler arasında organize edilen uluslararası "Congress of Arts and Sciences".

21) Gezi, bir tür yükümlülük olan Chicago ziyareti ve kısmen de Weber'in Amerika'ya göç etmiş olan akrabalarını (Oklahoma City'de yaşayan) ziyareti dışında, seçilen rotaya uygun olarak yapıldı. Ayrıca gezinin Tocqueville ve Beaumont'un seçtiği rotayla örtüştüğünü belirtmek gerek.

Green Bay
Canandaigua
Niagara Falls
Albany
Auburn
Pontiac
Buffalo
Hartford
Detroit
Chicago
New York
Louisville
Cincinnati
Washington
St. Louis
UNITED STATES
Nashville
Mt. Airy
Memphis
Montgomery
Tuskegee
ATLANTIC OCEAN
Tocqueville and Weber in America
Tocqueville's Route
Weber's Route
MILES
0
100
200
300

maye kalelerinden"[22], Amerikalıların yabancılarla olan ilişkilerindeki "aşırı" kibarlığından, samimiyetlerinden ve alçakgönüllülüklerinden, bu davranışların doğallığı ve nezaketlerinden, pislik, kaba güç ve kazalardan mustarip, farklı etnik kökenlerden gelen Chicagolu işçilerin perişan yoksulluğundan söz eder. Jane Adams gibi sosyalist, sosyal reformcu ve feminist aktivistler, Florence Kelley gibi fabrika denetçileri, Amerika'nın ilk sakinleri olan Kızılderililerin yaşamına ilişkin gözlemler, tarikatların bağnazlığıyla karşılaşması, kilise cemaatlerinin gücü, ırk ayrımı ve siyah halkın durumu ve bunların fikir ihtilafına düşmüş liderleri Booker T. Washington ve –Weber'in daha sonra mektup yoluyla ilişkisini sürdüreceği– W.E.B. du Bois,[23] Marianne Weber'in mektuplarında değindiği diğer konular arasındadır. Bu mektupta, ayrıca, Bryn Mawr ve Haverford kolejlerinin hayranlık duyulan akademi ve eğitim anlayışından, akademik mesenlik ve üniversitelerdeki spor etkinliklerinden, Harvard'da William James ile ve göç etmiş akrabalarıyla karşılaşmalarından, Güney'deki petrol endüstrisinin ilk izlerinden ve New York'taki Musevi cemaatinin toplumsal ve eğitsel kurumlarından söz edilir. Bizzat Weber, Amerikan toplumuna dair, deneyim özlemiyle dolu bu muhakemeyi iyileşmesine katkıda bulunan bir "ilaç" gibi görmekte ve dönüş yolculuğu sırasında "[gezinin] [bilimsel] meyvelerini ancak belirli bir zaman sonra verebileceğini" yazmaktadır.[24]

Ben, Weber'in Amerika'dan kendisini ömür boyu uğraştıracak toplumsal-kuramsal bir soruyu, diğer bir deyişle Birleşik Devletler toplumunun süreğen ve Avrupa'da örnek oluşturabilecek toplumsal ve politik oluşumuna ilişkin bir soruyu[25] beraberinde getirdiğini iddia etmek istiyorum. Bu oluşum içinde, en azından olanaklar ölçüsünde, bürokrasiden, uslaştırmadan, nesneleştirmekten, laikleştirmekten ve modern kapitalizm tarafından pompalanan meslek ve uzmanlıktan devamlı olarak kaçınması gerekiyordu ve böylelikle bireysel özgürlüğün yalnızca (daha sonraları boyun eğerek

22) Marianne Weber, *Yaşamın Resmi*, 293.

23) 1890'lı yıllarda Berlin Friedrich-Wilhelms Üniversitesi'nde o zamanlar genç bir doçent olan Max Weber'in yanında yüksek öğretim yapan William Edward Bughardt Du Bois (1868-1963), daha sonra Harvard'da ilk siyahi doktora öğrencisi oldu.

24) Marianne Weber *Yaşamın Resmi*'nde (s. 317) birlikte yolculuk yaptıkları Werner Sombart'ın tamamıyla farklı bir fikirde olduğunu ve "bu kültür cehenneminden (...) candan selamlar" şeklinde kartlar yazdığını belirtir. Akt. Kaesler 2004.

25) Bkz. Scaff 1998, 77.

değineceği)[26] küçük azınlıklar[27] tarafından tutulmuş devlet, parti ve idari teşkilat *yönetimlerine* değil, ortak çıkış noktası sayılan vatandaşlara ve topluluklarına, onun *tabanına* dayandığı gerçeğine dikkat kesilmesi gerekiyordu.[28] Birlikte seyahat ettiği Troeltsch, Weber'in "bu yeni ülkeye büyük bir coşkuyla yaklaştığını" ve "bu harika halka büyük hayranlık duyduğunu" anlatır. "Birey için verilen mücadeleye olan sevgisi burada doygunluk buldu."[29] Weber "Amerikan iş dünyasının ve endüstrisinin dinamizmine yoğunlaşmış olsa da, aynı zamanda yaratıcı birey potansiyelinden de haberdardır".[30] Weber'in Amerikan yaşam koşulları ve "özgürlükçü bir yaşam sürdürme"[31] olasılığı karşısında duyduğu coşkulu hayranlığı, göreceğimiz gibi, geriye doğru bakıldığında bir sis tabakası altında kalır.

Weber'in Birleşik Devletler'e olan ilgisini yönlendiren soru, kapitalist modernleşmenin ve liberal demokrasinin bir seçenek olarak ABD'de görülen, tercih edilebilir modeline ilişkindir. Elverişli bir gelişme, uygulamada ve sonuç veren bir yolla, Amerika'nın Avrupa'ya uyumu, yani Amerika'nın Avrupalılaşmasıyla mı yoksa, tam tersi, Avrupa'nın özgürlükçü bir biçimde Amerikanlaşması fırsatının değerlendirilmesiyle mi gerçekleşecektir? Weber'in gözlemlerinde Amerika'nın Avrupalılaşması tanısı, yani geciktirilen, ancak kaçınılmaz olan Amerikan toplum koşullarının Avrupa'nınkine uyum sağlaması ağırlıklı yer tutar. ABD'ye göç, biraz abartılsa da, Batı akılcılığına kötü kaderinden kurtulması için bir olanak sağlamaz.[32] Diğer bir sonuç ise, Weber'in kavramsal ve çağa ilişkin tanısına yönelik önkoşulların sarsıntıya uğraması veya en azından bunlarda değişiklikler yapmaya zorlanması olabilirdi. Bu nedenle, acaba Weber'in çabalarının ne kadarı gerçekten de süregen, alternatif ve istisnai bir modele yer vermeksizin kendi kuramsal oluşumunun biçimlenmesi ve tutarlılığı tarafından dayatılan bir zorlamayla Amerikan istisnasını bir geçiş olgusuna[33] indirgemeye

26) GPS, 333.

27) Siyasetin her zaman azınlıklar tarafından yapılmasını ve önemli kararların hep az sayıda insan tarafından alınmasını Weber asla kuşku uyandıran bir önkoşul olarak görmedi. Bkz. Portinaro 2001, 288. Weber, Verve ile birlikte "çoğunluğun kararlarının karşı çıkılmaz olmasına ve mutlak gücüne olan kesin inancını" korudu. GPS, 488.

28) Bkz. Scaff 1998, 63.

29) Akt. Rollmann, 372 (çeviri tarafımdan yapılmıştır, C.O.).

30) Rollmann, 373.

31) Kamphausen 2002, 186.

32) Bkz. Eisermann 1968, 11.

33) Weber (Sombart'a benzer bir biçimde), ABD'de de zamansal bir gecikmeyle bir sınıf partisi önceliğinde bir işçi hareketi olabileceğini umuyordu.

yöneliktir? Weber'in önceleri ısrarla savunduğu eşitlik varsayımına daha sonraki eserlerinde itiraz ettiğine sıklıkla rastlamamız, bana göre, daha çok bilimsel geleneğin etkisine ve araştırmacı Max Weber'in kuramının doğruluğuna ilişkin bir kanıt niteliğindedir. Aşağıda, Weber'in hangi kanıt ve görüşlerle Amerikan toplumunun kendine özgü, farklı ve belirleyici özelliklerini incelediğini, öte yandan (açıklanamayan kendi itirazları dikkate alınmazsa), Amerika'daki durumu, orada Batı akılcılığı tarafından "insanlığın" deforme edildiği biçimindeki genel deyişle özetlemek üzere[34] bu özellikleri hangi yolla geçici ve önemsiz sayarak anlamsızlaştırdığını açıklamak istiyorum. Weber'in Amerika'da özgürlükçü bir yaşam sürdürmenin koşullarına başlarda duyduğu hayranlık ve sempati, farklılıkların eşitlenmesine, Amerika'nın Avrupalılaşması yönündeki beklentisine ve para kazanma düzeneğince yürütülen uslaştırmaya, bürokrasinin düzenlenmesi ve laikleşmesine dayalı bütüncül bir modele ilişkin varsayımlarını biçimlemişti.[35] Weber'in tanımladığı Batı akılcılığının işleyişinde iki evrimsel yasallık vardır. Bunlardan birincisi, kişinin yalnızca maddi iş araçlarından[36] uzaklaştırılması anlamında değil, günümüzde modern kitle partilerinin iç ilişkilerinde görüldüğü gibi, "çalışan ruhsuzlar" ve "özünden mahrum proleterler" vasfıyla[37] insanın kurumsal alanların tümü içinde *kamulaştırılmasıdır*. Bu ilk büyük eğilimin sonucu, kişilerin yalnızca mal varlıklarından değil, aynı zamanda kendi sorumluluklarından ve bunu uygulama olanağından da mahrum bırakılmalarıdır. Diğer yandan, karşı koyma yeteneği olmayan, tam anlamıyla ruhsuzlaştırılmış "uzmanlar ya da kalpsiz zevk düşkünleri"[38] artık *bürokratik* bir *iktidar yapısı* tarafından kelimenin asıl ve mecazi anlamıyla "işlenir" ve bağımlı kılınır. Bir arada ele alındığında, her iki eğilimden ortaya politik (estetik, erotik ve dini, ama özellikle politik) yaşam alanında muhtemelen kabul görmeyen bir sıfır-varsayım çıkıyor, ancak Weber bunu bilimsel çalışmalarında olduğu

34) Kamphausen, 2002, 195 vd.

35) A.g.y., s. 265 vd.

36) "Bu önemli ekonomik esas şöyle gerçekleşiyor: İşçinin maddi iş araçlarından, ekonomi içindeki üretim araçlarından, ordunun savaş araçlarından, kamu idaresinin nesnel idare araçlarından, üniversitelerin ve laboratuvarların araştırma araçlarından ve bunların tümünün maddi olanaklardan uzaklaştırılması, güç ve kültür politikasını yürüten, askeri gücü elinde bulunduran devlet işleyişinin ve kapitalist özel sektörün ortaklaşa sahip oldukları önemli dayanaktır. GPS, 310.

37) WuG, 850 benzer metin "Meslek olarak Politika"da, GPS, 532.

38) GARS I, 204.

gibi, kişisel yaşamında da[39] tutkulu ve aynı zamanda trajik bir biçimde izler. Ağırlığı bir kiloyu aşan ve birçok bölümü taslak halinde, gözden geçirilmeden kalmış, yazarı tarafından hiçbir zaman yayına hazırlanmamış *Ekonomi ve Toplum* başlıklı eseri şöyle bir karıştırıldığında, bunun hiç de eğlenceli bir literatür olmadığı anlaşılır. Anlatım sanatına özgü her şey, özellikle de anekdot benzeri anlatılar, yazarın büyük bir dikkat ve çabayla ekonomik, hukuksal, siyasi ve dini yaşama ilişkin görünümleri bir tipoloji olarak düzenlediği bu metne tamamen yabancıdır. Eğer doğru gördüysem, Weber'in aynı anekdotu iki kez[40] ve sonra bir kez de sosyalizm konferansında[41] anlatması ilgi çekicidir. Bu anekdotun dayandığı tuhaf olay on altı yılı aşkın bir süre belleğinde kalmıştır; 1920 yılından geriye bakarak, 1904'teki Amerika gezisinde yaşadığı bir karşılaşmayı anlatır:

> Niçin çoğunlukla rüşvet kabul eden partililerin kendilerini yönetmesine izin verdiklerini sorduğum İngiliz kökenli bir Amerikalı işçi, 16 yıl evvel [1904'te, C.O.], "Öncelikle, 'in our big country' (bizim büyük ülkemizde), milyonlar çalınsa, hiç edilse bile, herkese yine de ufak tefek bir şeyler kalır; dahası, bu 'meslekten siyasetçiler' biz işçilerin bile hor gördüğü bir gruptur; oysa, Alman terbiyesi almış bir teknik uzman grubu 'işçilere sözünü geçirmenin' bir yolunu bulurdu," biçiminde yanıt verdi.[42]

Burada, bu inatçı istek, bu "ilkel idealizm", Freiburg'daki o açılış konferansından beri, insanın hamurundaki ilk güdülerden biri[43] saydığı "özgürlüğün büyüsünün" açıklayıcı bir rol oynamasını engellemiyor. Bu özgürlük motifi, tüm eserlerinin merkezinde ortaya konan sorunu oluşturuyor. 1918'de yayımlanan, anayasa politikasına ilişkin yazılarında da yanıtı aranan soru şudur: "Bürokratikleşme eğiliminin aşırı gücünün elinden herhangi bir 'bireysel' hareket özgürlüğünden geriye kalan bir küçük parçayı kurtarmak hâlâ mümkündür."[44]

Weber'in özgürlük kavramını, ruhsuzlaştırma, kamulaştırma, proleterleştirme, tabiyet, mesleki uzmanlaşma vb. gibi karşı kavramlara değinerek

39) Bkz. Mitzman 1971, Krüger 2001.Bkz. Mitzman 1971, Krüger 2001.
40) WuG 158, 848.
41) GSS, 496.
42) WuG, 158.
43) GPS, 7.
44) GPS, 321.

kısaca açıklamak istiyorum.[45] Tocqueville ile karşılaştırıldığında, Weber, kesin bir biçimde bireycidir (bireysel hareket özgürlüğü) ve bir politik topluluğun ahlaki ve bilişsel açıdan kendi kendini belirleme özgürlüğünün cumhuriyetçi ideallerle bağdaştırılması söz konusu edilmez. Bu noktada, özgürlüğünün tadını çıkaranların hangi norm ve ilkeleri izledikleri sorusu ister istemez açıklamasız kalıyor. Wolfgang Mommsen, Weber tarafından çok isabetli bir biçimde "liberal in despair"[46] olarak nitelendiriliyor. Kentsoylu özgürlüğün işlevi, yol göstericileri olarak bir yandan insan aklını kullanmaktan, diğer yandan artan refahtan yüz çevirince,[47] bireyin kendi değerleriyle ilintili görüşe duyduğu sadakat[48] ne yasalarla belirlenmiş ne de denetlenebilir ve incelenebilir yaşam söylemleri içinde bitkin düşmüştür. Weber ise eylemci bir bakış açısını benimser ve özgürlüğü yaşam etkinliğinin yoğunluğu olarak, kahramanca direniş, isyan ve özveri olarak görür. Özgürlük uygulaması özellikle siyasi yaşamda Weber'in düşündüğünden oldukça az yer buldu, çünkü, bilindiği üzere, *politik* kararları gerçekten de yalnızca küçük bir kurul çok ihtilaflı bir ortamda alabiliyordu.[49] Weber'in özgürlük kullanımının kişisel geleneklerini betimlediği ruhsal açıdan etkileyici sözcükler arasında tanınmış olanları şunlardır: "Sorumluluk", "tutku", "nesnellik", "özveri", "olgunluk", "güç", "edep", "yetiştirme", "meslek", "kişisel yetenek", "soyluluk", "büyüklük" "insanlığın niteliği", "kişilik", "mertlik", "açıklık" ve tabii ki "karizma" – bir "kişiliğin"[50] tüm özellikleri. Bu kişilik "içrek bir yerden çıkarak" ve "tüm ruhuyla" "yaşamın sürdürülmesinde" gayret gösterir ve "dünyanın ahlaklı akıldışılığına"[51] dayanacak ve ruhun parsellenmesine karşı koyacak[52] yeteri kadar gücü vardır. Ancak, bunların

45) Bkz. Gneuss ve Kocke (yay. haz.) 1988, 155-183.

46) Mommsen 1974b, 95 vd.

47) 'Kamu yararı' ve toplumsal düzenin yararcı yapısına ilişkin bu uzaklaşma düşüncesi 1895'teki giriş dersinde de görülmekte, bkz. GPS 1-25.

48) Bkz. devamı için Hecht 1998, 212-215.

49) MWG I/15, 492 vd.

50) Kamphausen'in (2002:212) isabetli yorumu: "Toplumsallaşmanın can sıkıcı gerçeğine karşı bireysel protesto."

51) GPS, 541.

52) Bkz. Weber'in kendi kişiliğinin karısı tarafından betimlenmesi, *Yaşamın Resmi*, 2: "Erkek gücüyle dolu, ruhsal yönden canlı, geleneklere sıkı sıkıya bağlı, kabalığa varacak kadar açıksözlü, daha zayıflar, özellikle kadınlar ve çocuklar karşında şövalyeliğe özgü kibarlıkla ve çocuksu bir yumuşaklıkla dizginlemeyi becerdiği, hiddet eğilimli bir heyecanın özelliklerini içeren bir mizacı vardı.

tümünde tipik bir biçimde karanlıkta kalan, kimin, neden veya ne için kurtarılacağıdır. [53]

"Özgür" bir insanın davranışına ve yaşamına biçim ve yön veren o "kötü ruhun" anlamsal olarak açıklanabilmesi her ne kadar güçse de, önemli olan, kişilere yalnızca resmi yetki vermeyip, (yönetici) iş için nitelik kazandıran, güç ve yaşama şansı kazanmalarına olanak sağlayan toplumsal işlemlere bağlı olmasıdır. Bu sosyal işlemler, Weber için "seçme" ve "yetiştirme" işlemleri demekti. Marianne Weber'in çok isabetli bir biçimde özetlediği gibi, "siyasi idarenin[54] doğru seçimi", Weber'e göre, "parlamenter rejimin ve demokratikleşme[55] sürecinin en önemli sorunuydu". Bu anlamda düzinelerce örneğin olduğu *Ekonomi ve Toplum*'da uygulanan seçme kavramında toplumun arka planındaki anlaşılması güç ("gizli"[56]), ancak etkin seçme düzeneği (örneğin, kehanet, piyango çekilişi, tekelcilik, seçim, atama, mücadele, piyasa ve iş rekabeti, inanca belgeleri) söz konusu edilir. Güç ve yaşama bağlamında betimlenen seçim kuralları, kendi açısından bakıldığında, "uyuma", yani toplumsal aktörlerin çabaları sonucunda ortaya çıkan, geçerli seçme kuralları arasında kendini gösteren yaşam şansına erişmekte veya mevcudu savunmakta başarılı düzenlemeler yapan biçimsel etkilere yol verir. Bu çerçevede, bu kurallar da –Weber'in sık sık gösterdiği gibi– maddi çıkarlar ve idealler uğruna değiştirilebilir veya korunabilir. Seçme ve uyum[57] arasındaki karşılıklı oyun, Weber tarafından (çoğunlukla "doğa bilimsel" ve biyolojik toplumsallaşmanın[58] reddiyesiyle) "yetiştirme" olarak betimlenir, "meslek ehlinin (...) yetiştirilmesi"[59] deyiminde olduğu gibi.

53) Bkz. Machiavelli'nin *virtù* kavramının Nietzsche'den etkilenmiş bu yorumunun eleştirisi için, Lassman, 1993, 112: "Ethical judgement enters into the political world by means of [Weber's] idea of the genuine political leader. ... To what is the political leader responsible? (...) [I]t might be said that there is a responsibility to history and fate but such talk is inherently vague and (...) contradicts his own methodological prescriptions."

54) Weber'e göre seçimin "doğru" biçimi için ölçütün ne olduğu burada artık araştırılmayacaktır. Bu sorunun incelenmesi, muhtemelen, Weber'in iki ölçütü dikkate aldığı, bunlardan birinin dürüst ve önyargısız olmak, diğerinin ise seçilenin kişilik niteliklerinin sıkı, yoğun, beklentisi yüksek ve sürekli "seçme" işlemi yapmak olduğu sonucunu verecektir. Bkz. Mommsen, 1959: 423 vd.

55) *Yaşamın Resmi*, 597. Özgün metinde vurgulanmış.

56) WuG, 20 vd.

57) Weber'in düşüncesindeki her iki kavramın bu merkezi konumu, Sosyal Politika Derneği'nin Weber öncülüğünde yayımlanan "İşçilikte (...) Seçme ve Uyum" başlıklı endüstri sosyolojisi çalışmasında ifadesini bulmakta. SSP, 1-60.

58) GPS, 9, Fn. 1

59) WuG, 719.

Amerikan toplulukları (ve bunların laik bileşenleri olan kulüpler ve diğer gönüllü dernekler) örneğinde, Weber, "gizli oylama" adını verdiği benzersiz bir düzenek keşfetmişti. Yalnızca Amerikan bağlamında[60] kullanılan bu kavram, Weber için "yankee"lerin açıkça olumlu toplumsal kişiliğini temsil etmekteydi. Kendilerini idare eden toplulukların, dini mezheplerin ve laik kulüplerin gönüllülük anlayışına dayalı[61] üyelik ilkeleri vardı. Bunlara göre, üyelerin aidiyetleri dışarıya karşı "topluluğun dinsel ve geleneksel talepleri"[62] açısından sınanmak zorunda olduğundan, üyeler "kişisel niteliklerine göre onaylanırdı".[63]

Tocqueville'in Amerikalılarda "kalbin ve düşüncenin alışkanlıkları" bağlamında yaptığı açıklamayla Weber'in Amerikalıların toplumsal kişiliğini açıklaması arasında bir noktaya kadar benzerlikler mevcuttur. Bu da, birçok yazarın, Weber'in kendisinden yetmiş üç yıl önce Amerika'da bulunan bu genç Fransız asilzadesine, Tocqueville'e ve eserlerine çok şey borçlu olduğu tahmininde bulunmalarına yol açtı. Marianne Weber ise 1939'da Tocqueville'in eserlerinin yayıncısı J.-P. Mayer'e şunları yazacak kadar ileri gitti: "İki düşünürün tarihsel ve toplumbilimsel görüşleri arasındaki yakınlık bana son derece akla yatkın görünüyor."[64] Ancak, Weber'in yazılarında (mektuplarında da) herhangi bir kanıtın bulunmaması, tartışmaya konu edilecek düşüncelerin olmadığı anlamına gelmez. Tocqueville'in Amerikalıların modernleşme ve kitle toplumu olmanın özgürlüğe verdiği zarara karşı çıkmalarına olanak sağlayan toplumsal ahlâk kaynaklarına duyduğu hayranlığının Weber'in Amerikan imgesinde doğrudan doğruya yankı bulması gibi. Loader ve Alexander'ın vardıkları sonuçlar ve varsayımlar da böyledir: "Weber Amerika'da onu bu denli heyecanlandıran ne buldu? Bunun, şeyleşmiş modern toplumun 'demir kafesi'nin dışına çıkma umudu olduğuna inanıyoruz."[65] Weber'in Amerikan topluluk yapısından

60) Bkz. WuG 7223; SSP, 491; GARS 1, 214 vd.

61) "İstenççilik" şu anlama gelmektedir: Kabul *kararını* üyeler verir. Üyelik, nitelikler sınandıktan sonra *kararla* verilir ve üyeler bir üyenin muhtemel kusurlarına bir tepki olarak üyelikten çıkarılmasına karar verebilir. "Bazı oldukça itibarlı tarikatlarda ise değişimi kuşku bırakmayacak biçimde ahlaki bir nitelik kazandığı görülenler topluluğa kabul edilir." GARS 1, 211.

62) WuG, 722 vd.

63) WuG, 723.

64) Freund'dan alıntı (1975: 457); bkz. Tocqueville'in Weber üzerindeki etkisine ilişkin kanıt ve düşünceler için bkz. Hennis, 1995; Hecht 1998, Lassman 1993, 99 vd.; Portinaro 2001, 292.

65) Loader ve Alexander, 1985.

kaynaklanan seçme ve uyum biçimlerine duyduğu hayranlık, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra "ulusun içsel yenilenmesinin" ve "kentsoylu ekonomik yaşamın temeli olarak dürüstlüğün yeniden tesis edilmesinin"[66] yolları konusunda düşünceler geliştirdiği ve yayımlanmamış bir mektubunda aşağıdaki tavsiyede bulunduğu zaman iyice ortaya çıktı:

> "Çare: çocukluktan ve gençlikten itibaren, (birliğin) amacı ne olursa olsun, üyelerinin elenerek seçilebilmesine dayalı her tür 'Amerikan kulübü' ve derneği."[67]

Weber'in Amerikan toplum modelinin Avrupa'da oynayabileceği rol konusundaki kararsızlığı ve kuşkusu, bu cesur teklifle yazarın gene bir mektubunda (mektup Protestan dinbilimci ve St. Louis Kongresi katılımcılarından Adolf Harnack'a biraz da onu kışkırtmak amacıyla yazılmıştır), Amerika gezisinin nispeten taze izlenimlerinin etkisiyle on iki yıl önce ortaya koyduğu düşünceleri karşılaştırdığımız zaman anlaşılabilir:

> "Toplulukların ya da onlara benzer yapıdaki kurumların çağı sona ermiştir. Bizim ulusumuzun katı çilekeşlik okulunu hiçbir zaman ve hiçbir biçimde sonlandıramaması, kendilerinde (ve kendimde de) nefret uyandırıcı özellikler bulduğum kişilerin kaynağıdır ve dini değerlendirme de aynı kapıya çıkar (...) Amerikalıların topluluğa bağlı ortalama insanı (...) bizdeki taşra kilisesi Hıristiyanı'ndan çok daha üst seviyededir."[68]

Weber, duyduğu hayranlıkla, Amerikan topluluklarının sofu çilekeşliğini devrimci bir güç, Amerikan deviniminin çağına damgasını vuran enerji kaynağı olarak anlamıştır. Aynı kişiye gönderdiği başka bir mektupta bu şöyle belirtiliyor:

> "Bizler, bu topluluklara bugün hiç kimsenin vazgeçemeyeceği şeyleri, vicdan özgürlüğünü ve artık doğal bir biçimde sahip olduğumuz temel insan haklarını borçluyuz."[69]

66) Mommsen 1974a, 347.
67) 24.11.1918 tarihli, Crusius'a yazılan mektup, Mommsen'den (1974a) alıntı.
68) Adolf Harnack'a 5 Şubat 1906'da yazılan mektup, MWG, II/5, 33.
69) Adolf Harnack'a 12 Ocak 1905'te yazılan mektup, Mommsen'den (1974c: 76) alıntı.

Sofu topluluk yapısı, bu anlayışı benimsemiş kişilere devlet gücünün otoriter olamayan bir kuşkuyla yaklaştığı, kendinden emin, bireysel ve temkinli bir yaşam anlayışı sağlıyor.[70] Weber, özgürlükçü geleneklerin bu kıstasının, ancak bir sınırı kendi başına ve yaratıcı bir biçimde aştığı ve faaliyet alanı içinde sürekli bir meydan okuma fırsatı bulduğu sürece gelişeceğinden emindir. Weber için bu meydan okumanın nihayeti öngörülebilir ve bu yolla püriten ahlâkının çöküşü gerçekleşecektir. "İnsani değerlendirmeye göre, (...) insanlık tarihinde özgürlükçü ve büyük bir gelişim için böylesi koşullar son kez mevcuttu ve dünyanın her yerinde özgür ülkelerin tuttuğu bölgeler yok olmaktaydı."[71]

Weber'in son derece anlaşılmaz ve "dikkat çekecek kadar çift anlamlı"[72] bir biçimde, o "özgürlük büyüsünün" korunduğu alanlar diye söz ettiği Birleşik Devletler'deki dört yaşam alanını aşağıda irdeleyeceğim. Weber, bu alanların –"Batı akılcılığının" özgürlüğü tehdit eden çöküşü ve laikleşme eğilimi konusundaki kendi anlayışıyla uyumlu olarak– kısa ya da uzun bir vadede aşırı güçlü bir "Avrupalılaşmaya" kurban edileceği ya da, başka bir deyişle, akılcılaştırmanın Avrupa'daki yolundan sapacağı düşüncesindeydi. Bu yaşam alanları kamu idaresi, partiler, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteydi.

(1) Kamu idaresi ve adalet: Weber, devlet idaresinin tarihi ve karşılaştırmalı toplumbiliminde, idarenin yürütülmesinin bürokratik yönetim teşkilatıyla sağlandığını, bunun kaçınılmaz olduğunu (bu nedenle de "bürokrasi kaderimizdir"), çünkü geleneksel, politize olmuş, acemice bir öz-yönetimin modern bir devletin işlevsel talepleri için yeterli olmadığını belirtir.[73] Bu,

70) Mommsen 1974c, 82

71) Weber 1952, 452.

72) Kamphausen 2004, 182, 265 vd.

73) Amerika'nın Avrupalılaşmasının telafisine ilişkin "uyum kuramsal" belgede şöyle denilmekte: "Modern memurluğun, uzmanlığa yönelik uzun yıllar süren bir ön-eğitim almış, alanında öğrenim görmüş, yüksek nitelikli, kültürlü işgücü yönünde geliştirilmesi gereklidir. Bu işgücü, ait olduğu toplumsal kesimin gelişkin onuruna uygun davranmalı, kader gibi üzerimizde süzülerek uçan ve devlet mekanizmasının teknik gücünü tehdit eden rüşvetçiliğin korkutucu tehlikesinden ve bayağı basitlikten arınmış olmalı... Birleşik Devletler'de en alt düzeydeki postacılara kadar yüz binlerce memuru kapsayan, başkanlık seçimi sonuçlarına göre değiştirilen ve ömür boyu hizmet eden uzman memurlara aralarında yer vermeyen rüşvetçi politikacıların acemi idaresi, kamu hizmeti reformuyla çoktan beri zayıflatıldı. İdarenin tamamıyla teknik ve kaçınılmaz ihtiyaçları bu gelişmeyle bağlantılıdır." WuG, 831. Weber, Birleşik Devletler'e ilişkin gözlemlerinde devamlı olarak Amerikan toplumunun laikleşmesine, bürokratlaşmasına ve aristokratlaşmasına ilişkin belirtilerin ve ilk işaretlerin arayışı içinde olmuştur.

bilgisiz hâkimlerce değil, ilgili alanda öğrenim görmüş, sınavlardan geçmiş ve göreve atanmış hukukçular tarafından yürütülmesi gereken adalet alanı için de geçerlidir.[74] "Bu nedenle, seçilmiş bir memur kadrosundan teknik açıdan yüksek vasıflı bir çalışma genellikle beklenemez."[75] Ancak, Weber, Amerika'daki izlenimlerine bakıldığında, "insanın insan üzerindeki hâkimiyetini en aza indirme çabasıyla belirginleşen öndersiz demokrasi çeşitlemesinin mümkün olabileceğini"[76] belirtir. Burada, Weber, bürokratikleşme baskısının, amaca ulaşma güvencesi ve kamu idaresinin etkinliği azalsa da, gevşediğini açıkça görür. Böyle bir idare "teknik açıdan (...) atanmış memurlardan oluşan bürokratik bir idarenin çok daha gerisinde kalır"[77] – ancak, burada, Amerika'daki koşullar dikkate alınırsa, Weber'i anlayabiliriz. Weber, sonuç olarak, yönetimin acemi ve tekinsiz doğasına "dolaysız demokrasi kazanımı"[78] için hangi bedeli ödemeye hazır olmak gerektiği konusunu açıklamasız bırakır. Gerçi, Weber, bu çerçevede Avrupa örneğine göre bir "memurun" yalnızca seçilmiş bir makam sahibiyle karşılaştırıldığında "teknik açıdan daha güçlü olduğu, işlevini eksiksiz biçimde gerçekleştirdiği"[79] görüşünü korur. Ancak, bu avantaj Tocqueville'in özgün anlatımıyla da açıklanabilir: "Amerikalılar düzeltebilecekleri yanlışlar yapıyorlar." Birleşik Devletler'in her yerinde, seçilen memurların, parti yönetimleri tarafından bir memuriyete getirilen kişilerde aranan, zihinsel yönden çok gelişmiş, okumuş ve kamusal fikri bakımından özgür olmak gibi özellikleri[80] taşımaları amaçlanır.

Sonuç olarak, Weber, kamu idaresi meselesinde genel uzlaşı ve "Avrupalılaştırma" görüşünü benimser. (Bu sırada, kendisi için hiç de alışıldık

74) Yasa ve yasal uygulama farklı etkilerin belirleyiciliği altında hangi biçimi alırsa alsın, teknik ve ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak, meslek ehli olmayan hâkimlerin cehaleti kaçınılmaz biçimde artacaktır. Hâkimlerin ve hâkim suretlerinin işlevi yasanın ve bir uzmanlık alanı olarak sahip olduğu teknik unsurların sürekli gelişimine set çekemez. Hukuk, kaçınılmaz biçimde, akılcı bir teknik araçtır.

75) WuG, 157

76) A.g.y. Weber, bu tipten daha sonra söz edeceğini belirtmekte, ancak Amerika'daki durum açısından bu konu WuG'de bulunmamaktadır, Bkz. WuG, 179 vd. Burada, Weber, "dolaysız demokrasi"nin Sovyet sosyalist anlayışını da anımsatan, "Kuzey Amerika township"i adı verilen şeye değinir.

77) WuG, 156.

78) A.g.y., s. 171.

79) A.g.y., s. 554.

80) A.g.y.

olmayan, düşünsel yönelimine uydurulmuş sözcük ya da cümleler kullanır. Bunlar aşağıda [*] işaretiyle belirtilecektir.)

> Birleşik Devletler'de hâlâ mevcut [*] anti-bürokratik devlet yapısından, kaçınılmaz bir biçimde [*], biçimsel olarak da olsa [*] yavaş yavaş [*] uzaklaşılmaktadır; dışarıda ihtilaf alanları ne kadar büyürse, içeride de idarenin bütünlüğüne duyulan gereksinim o kadar önem kazanıyor.[81] Kamu Hizmet Reformu yavaş yavaş [*] meslek okulları ve meslek sınavlarını Amerika'ya ithal ediyor ve (...) bu da esas kaynağından, Almanya'dan (...) çıkarak yayılıyor.[82]

Bunun alternatifi, "memurların halk tarafından seçilmesi" ilkesine bağlı kalmak ve böylelikle "yerel diktatörlerin"[83] ve "alanında öğretim görmemiş adayları halka musallat eden son derece sorumsuz hiziplerin gücüne"[84] set çekmektir.

Adalet konusuna gelince, seçilmiş hâkimlerde "her hâkimin tamamıyla kişisel otoritesinde kendini gösteren, geçerli hukuka uygun karar vermenin gerçek karizması [*] hâlâ hissedilebilir bir biçimde korunmaktadır". Amerikan anlayışına göre, hüküm gerçek bir hâkimin kişisel eseridir.[85]

Popüler Amerikan görüşüne göre, bir hâkimin "işi", bir bankerin "işinden" farklı olmayıp her ikisi de "*business*'tir (iş)".[86] Weber, "büyük merkez mahkemelerine dayalı Amerikan adaletinin (...) hâlâ büyük çapta [*] uygulanan öncül kararlara göre yargılamada bulunduğunu"[87] hayretle belirtiyor.

(2) *Siyasi partiler*: Weber, Amerika'daki siyasi partileri örgütlenme ve işleyiş açısından Avrupa'daki sosyal demokrat partilerle karşılaştırır. Partiler çok sıkı bürokratik yapılar haline dönüşmüşlerdir, olanaklar ölçüsünde de başlarında "karizmatik bir kahraman" vardır, aksi halde, başta bir siyasi girişimci veya bir "patron" vardır.[88] Amerikan partiler sisteminin Weber'in kurduğu bağıntı ölçüsünde tam anlamıyla alaycı bu

81) A.g.y., s. 560.
82) A.g.y., s. 577; bkz. 831.
83) A.g.y., s. 156.
84) A.g.y., s. 864.
85) A.g.y., s. 510.
86) A.g.y., s. 545.
87) A.g.y., s. 563.
88) A.g.y., s. 668 vd., 843.

anlatımın odak noktasında "makam sahibi patron partisi" ve rüşvetçi, düşüncesiz, kişiliksiz patron figürü bulunmaktadır. Bu patronlar seçim kampanyalarını büyük bir yatırım gibi planlar ve başarmaları durumunda da kampanya giderleri göreve getirecekleri veya üstlendikleri görevi yürütmesini kolaylaştıracak kişilerce karşılanır.[89] Weber'e göre, siyaset "pazarındaki" bu salt güç yönelimi ve seçmen oyları için girişilen rekabet içinde canlı bir yenilenme yeteneği mevcuttur.

> Yeni fikirlerin partilerce benimsenmesi, Amerika'daki gibi tamamıyla düşüncesiz makam sahibi patron partilerinin olduğu yerlerde çok daha çabuk gerçekleşir, burada her yeni seçim için o 'kalaslar' platformlara yeniden eklenir ve bunlar itici güç olacaklarını vaat ederler.[90]

Weber'in Amerikan parti sistemine ilişkin, tekrarlanan bu anlatımları, yönetici seçmenin "ticari" yöntemlerinin ileride aşılabileceğine ilişkin öngörülerine karşın, bunun kendi ahlâki anlayışına aykırı olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmıyor. Weber tüm diğerlerini elit azınlık iktidar biçimleri, onursal görev, saygın kişilerin siyaseti, meslektaşlığa dayalı yönetim, "doğrudan" demokrasinin biçimleri ve "kitle devletleriyle" ulamsal açıdan uyumsuz unsurlar olarak reddettikten (İsviçre'deki duruma uzlaştırıcı edayla bir göz kırpmayı ihmal etmeyerek) sonra, geriye Almanya için de önereceği hükümetin parlamentolaşması tek çıkış yolu olarak kalıyordu. Partiler ve parti siyaseti alanında ise, Weber, Avrupa'ya has koşulların "Amerikanlaştırılması" ve belki de bunun gerçekleştirilebilir olabileceği düşüncesinden daha cezbedici bir şey bulamıyordu.

(3) *Topluluklar ve toplumsallaşma*: ABD'deki dini ve laik toplulukların yaşamını, Weber, Tocqueville'e oranla çok daha temkinli değerlendiriyordu. Weber, toplumsal davranışın bu yerel sivil toplumsal biçimlerinin nihai çöküşüne, bunların gizli işlevlerinin değişeceğine Tocqueville'e oranla daha az inanıyordu.[91] Tocqueville'in "Amerikan toplumsallaşma

89) Bkz. WuG, 837-839, 846-847; GPS, 369, 402; SSP, 405.

90) A.g.y., s. 867.

91) "Amerika'daki tarikatlar sanatsal gösterilerin ve spor dâhil her tür eğlencenin düzenlenmesi konusunda birbirleriyle rekabet halindeydi (...). Dini ve siyasi partiler, taşra partilerinin yanında, 'gençlik birlikleri', 'kadın kolları' ve benzeri kuruluşları oluşturmakta ve her yerde büyük bir gayretle yöresel ve diğer politik olmayan etkinliklere katılmaktaydılar. Bu da yöresel özel ilgililere onlara ekonomik yardımda bulunma olanağı sunmaktaydı." WuG, 206.

sanatına" duyduğu hayranlıkla gözlemleyebildiğinden daha açık bir biçimde, Weber, bu toplumsallaşma biçimlerinin artık kamu yararına yönelik okullar ve rekabet bireyciliğinin düzelticisi olarak etkinlik göstermediğini, bunların çoktan rekabet halindeki kazanç çevrelerine bağlanmış olduğunu gözlemliyordu. Weber, aynı zamanda, topluluklar içinde "bazen 'sevgi komünizmini' sınırlayan kardeşliğe vardırılmış inanç dayanışması esasının" geçerli olduğunu (...) ve Amerika'da tarikatların yerini alan [*] laikleştirilmiş derneklerin artık çoğunlukla bu görevi yüklendiğini[92] belirtiyordu. Ancak, Weber'e göre, bu töre artık "modern bozulmanın"[93] [*] sonucu olarak yok oluyordu. Weber'in Tocqueville'in görüşlerine en çok yakınlaştığı nokta, Amerikan kulüplerinde vatandaşlar arasındaki statü farklılıklarından bağımsız, eşitlikçi bir onama kültürü olduğunu saptamasıdır.[94]

Ancak, Weber, soğuk bir biçimde, Amerikan tarikat yapısının özelliklerinden birinin ekonomik amaçlar için işlev kazanmak olduğunu belirtir. "Banka açmak isteyen biri kendisini mürit olarak takdis ettirir veya metodist olur, çünkü herkes vaftizden, yani kabul edilmeden önce yaşam tarzındaki ve geçmişindeki lekelerin sorgulandığı sıkı bir sınava tabi tutulduğunu bilir: Meyhane, cinsellik, kumar, borçlanma, diğer düşüncesiz ve dürüstlükten uzak davranışların ıslahı, kredi itibarını garanti altına alırdı."[95] Belirtildiği gibi, tarikatlara üye olmak, kiliseye üye olmaktan farklıydı, her ikisinin de gönüllülüğe dayalı yapısından ötürü, buralara girmenin veya kabul edilmenin "bir ticari ahlâk belgesi" olma işlevi vardı.[96] Weber din sosyolojisine ilişkin çalışmalarında birçok kez "dürüstlük en iyi siyasettir"[97] biçimindeki ilkeyi alıntılar ve burada "erken kapitalist" bir ilkenin söz konusu olduğunu yineler. Ticaret hayatında dürüstlük servetle ödüllendirilse de, servet için çalışmanın değil, dindar bir yaşam sürmenin gereğine dayalı eşdeğer bir uygulamayı zorunlu kılan bu erken kapitalist koşullar altında, hem ekonomide

92) WuG, 351.

93) GARS I, 213.

94) "En zengin 'şef'in, bir 'memuruna', bir akşam kulüpte bilardo ya da iskambil oynarken, herhangi bir anlamda tamamıyla eşit olmadıklarını hissettirmesi veya kendisi varlıklı olduğu için 'konumlarındaki' farkı belirten küçümseyici bir tutumla davranması kesinlikle uygunsuz görülür." WuG, 535.

95) WuG, 723.

96) GARS I, 211.

97) A g.y., s. I, 160, 219; GARS 2, 212: GARS 3, 359.

katkısı olan yurttaşlar hem de cemaat mensupları hoş bir şaşkınlıkla erdemin yararlılığını keşfettiler:

> 17. ve 18. yüzyılların tarikat mensupları, törenlerinde (özellikle Baptist ve Püritenler), tanrı tanımazlarla kurulan iktisadi ilişkilerde hile, aldatma, güvensizlik yerine yasalara uygun davranmayı, dürüstlüğü ve hakkaniyeti telkin ettiklerini gururla belirttiler. Bu nedenle, dinsel temel saydıkları ticari ahlaka ve "dürüstlük en iyi siyasettir" ilkesine göre hareket etmeleri tanrı tanımazlarla aralarındaki rekabette onlara üstünlük sağladı. Bu, Birleşik Devletler'deki [*] orta sınıfta son yıllara dek bir gerçeklik olarak yaşandı.[98]

Ancak, erken kapitalizmin bu kahramanlık çağından sonra, Weber'in de belirttiği gibi, yavaş yavaş bir dönüş[99] motifine doğru gidilir: Artık dindar bir yaşam sürmenin Protestan tarikatlara üyelikle ilgili esasları ve bunların emirlerine uymayı yönlendiren içsel değerler mevcut değildir; buna karşılık, üyeliğin bir "nitelik belgesi" olarak üyeye toplumsal ilişkiler kapsamında bir itibar sağlaması gibi harici bir kazanç söz konusudur. "Tarikat ve türevlerini", Weber, ticari çıkarlara yönelik bir işlev kazanmalarına ve bunu izleyerek Amerikan dernek ve kulüp yapısındaki zenginlerin iktidarı ve yeni aristokrasiye dayalı seçme düzeneğine dönük bir ukde biçiminde ortaya çıkmalarına karşın olumlu değerlendirir. Bu olgu "günümüzde daha çok bozulma [*] çerçevesinde" ve özgürlükçü bireyciliğin,[100] ayrıca "topluluklara" uyumun ve toplumsal sınıflara özgü tabakalaşmanın güçlü bir etmeni olarak anlaşılmalı: Amerikan demokrasisi, aralarında bir ilişki bulunmayan bireylerden mürekkep bir kum yığını değil, tek tek insanların içinde toplumsal bir yaşam sürdürdüğü,[101] özgürce oluşturulmuş topluluk ve derneklerden oluşan karmaşık ve çok özel bir yapıdır. Weber, Amerikan halkının "çok güçlü bir kilise yapısına" sahip olduğundan, ancak bunun "önceleri [*] çok daha güçlü ve doğal olduğundan"[102] söz eder. "Günümüzde"

98) A.g.y., s. 3, 359.

99) Weber, bir yerde, "bu kesinlikle anlamsız ters dönüşü normal saymak için" der. (GARS I ,35); bkz. Weber'in bu merkezi sorunu tekrar tekrar Benjamin Franklin'in otobiyografisi örneğinde açıklaması. (GARS I, 35-54)

100) Kamphausen 2002, 205.

101) WuG 737 vd. benzer şekilde GARS I, 215 ve SSP, 443.

102) GARS I, 208; gene laikleşme ve Avrupalılaşma eğiliminin telkin edilmesi (bkz. a.g.y., s. 212). Weber bunun Avrupalı göçmenlerin ABD'ye akınıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir.

artık sona ermiş olan bu kilise anlayışının çöküşüne karşın, Weber, bunun "filizlerini, bundan arta kalanları ve onun posasını"[103] [*] o enerjinin taşıyıcıları olarak görür. Bunlar "çilekeş meslek ahlâkının yetişmesini" ve "modern kentsoyluların yöntemli ve akılcı bir yaşam sürdürmelerini" sağlar, oysa ki, Avrupa tipi "kiliselerde" (örneğin Luther kilisesinde) bunun yokluğu hissedilir.[104]

(4) *Üniversite yapısı*: Weber, Northwestern (Evanston III) ve Harvard üniversiteleriyle Pennsylvania'daki Bryn Mawn ve Haverford kolejlerine yaptığı ziyaretlerde oralarda gerçekleştirilen "bilimsel eğitime" ve "kişilik eğitimine" hayran olur. Oradaki öğretimin yalnızca mesleki hazırlığa yönelik olmadığını, bilimsel bir değeri olduğunu görür.[105] Bunu açıkça tarikat tarzı toplumsallaşmanın bilimsel bir türevi olarak nitelendirir. Üniversite kurumları sektöründe, Amerikan örneğinde, büyük işletme biçimlerinin ve bürokratik yapılanmaların gelişimini izler. Almanya'da (kendi zamanında bile) maddi durumu iyi ve kendi kütüphanesine sahip, yani zenginler idaresince seçilmiş olması gereken, yükselmeleri[106] için bir ordinaryüsün desteğine muhtaç olan "özel doçentler" varken, Birleşik Devletler'de böyle bir konumla karşılaştırılabilecek yerde alanında sınanmış asistanlar vardır. Böyle bir asistan göreve atanır, yaptığı iş için para alır, işi feshedilebilir; laboratuvar ve kütüphane konusunda işverenine muhtaçtır. Weber'in kastettiği şey zenginler iktidarı veya bürokrasidir – *tertium non datur*.[107*] "Demokraside sadece bir seçim vardır: Ya onursal bir görevde bulunan zengin kişiler tarafından yoksulca yönetilmek ya da kendilerine maaş ödenen, alanında uzman memurlarca pahalı bir yolla yönetilmek."[108] Devlette ve bilimde bürokratikleşme birbirine bağımlıdır, bunun sonucunda devlet alanında öğrenim görmüş memurlara ve görev yüklenicilere olan ihtiyaç nedeniyle üniversitelerin hızla büyük işletme kuruluşlarına dönüşmesi gerçekleşir. Weber, "Meslek Olarak Bilim" başlıklı konferansında, Amerikan üniversite yapısı konusunda dikkat çekecek kadar olumlu konuşmuş olsa da, kendisinin ikinciyi, yani bürokrasiyi tercih edeceğini de ifade ediyor. "Bizim Alman üniversite yapımız

103) GARS I, 232 vd.

104) GARS I, 218, 235; bkz. Weber'in Adolf Harnack'a yazdığı bir mektup, Akt. Kamphausen 2002, 208.

105) 27 Ekim 1904 tarihli mektup, akt. Scaff 1998, 75.

106) Bkz. Busch 1959.

107)* Bir üçüncüsü yoktur. (ç.n.)

108) SSP, 495.

Amerikanlaşıyor",[109] ancak bu onun yararına! Weber, burada, bürokrasinin düzenleyici yönünü vurgular. "Genç bir Amerikalının, ilgili konularda kendi kişisel çalışması dışında, hiçbir şeye ve hiç kimseye, geleneklere ve makama saygısı yok. Amerikalı bunu 'demokrasi' olarak adlandırıyor. Öğretmen (...) ona kendi bilgilerini ve yöntemlerini satıyor."[110] Buna karşılık, Almanya'da yüksek öğrenim yapanlar "(...) derslerin işlenişine ilişkin taleplerle bize, derslere geliyor ve genellikle profesörleri uygulamalı yaşam yönetimi rehberleriyle karıştırıyorlar".[111] Weber'in yüksek öğrenim gören gençliğe onların dünya görüşünü aydınlatıcı bir yaşantı aktarması gerektiğine dair Almanya'daki profesörlere yönelik beklentiden son derece nefret ettiği bilinir. Bu nedenle, Weber, değer özgürlüğünün kendisine, karşıt anlamlı da olsa, yüksek bir değer biçer. "Bilimin ilkesi olarak amatörlüğün artık sonu gelmişti. Gösteri isteyen sinemaya gitsin."[112] Weber, "artık üniversitelerdeki dersliklerin işlevinin uzmanlık alanlarına uygun öğretim yöntemi ve alanlara uygun kalifiye işgücü temin etmek olduğu ve bu nedenle de bu tür bir eğitim vermenin, yani 'aydın dürüstlüğünün' tek özel erdem olduğu"[113] görüşünde ısrar eder.

Kendi etki alanına, düzenlenmiş bilime ilişkin bu düşüncelerde hemen üç terslik göze çarpar. Amerika'da yüksekokulların bürokratikleşmesi (doğrusu "orada bu zaten baştan [*] beri böyleydi"),[114] bürokrasiden etkilenmeden önceki haliyle, ortaklaşa ya da amatör yönetime dayalı, gerçekte zenginlerin iktidarıyla kendi işlevini gerçekleştiren bir kuruluş olan Alman sistemiyle karşılaştırılamaz. İkinci olarak, Weber'in Amerikan sistemini ve bu sistemin genç öğrencilere verdiği "ruhu" tercih edilebilir gördüğü, yanlış anlamalara neden olamayacak kadar açıktır. Üçüncüsü ise, Weber, gördüğüm kadarıyla, tüm eserlerinin tek bir yerinde, Amerika'nın Avrupalılaşmasından –istediği o olsa da– değil, Avrupa'nın Amerikalılaşmasından bir eğilim olarak söz eder.

Alexis de Tocqueville'de ise şöyle ifade edilen bir gerekçelendirme görüyoruz: Avrupa Amerikanlaşmaktan çok uzaktadır, yani "demokrasinin" ortaya çıkışıyla eşitlik ve özgürlük arasında artan bir uzlaşmanın

109) WL, 584. Sosyalizm konferansında da yinelenen, Weber'in Avrupa koşullarının "Amerikanlaşmasını" belirttiği ve onayladığı bu düşünce, eserlerinde tek bir yerde görülür.
110) A.g.y., s. 605 vd.
111) A.g.y.
112) GARS I, 14.
113) WL, 491.
114) A.g.y., s. 605.

başlangıç aşamasının geçilmesi gerekmektedir. Korunan durumu içinde, Amerika, aradaki farkı kapamaya yönelik bir gelişim göstermiştir, ancak bu gelişim Avrupa'da tarihinin mirası yüzünden umut bırakmayacak biçimde engellenmiştir. Weber'de ise tüm belirsizliklerin her birinde ağırlık kazanan kanıt şudur: Amerika, "boş arazi bölgelerine"[115] sahip olduğu için ve onlara sahip olduğu sürece, şimdiki anlamda "hâlâ" geri kalmıştır, ancak, Amerika'da modern kitle toplumlarında mevcudiyetini sürdüren saygın ve uygulamaya dönük herhangi bir seçeneğin eksikliğinden, zenginlerin hâkimiyetine dayalı yapı tarafından biçimi bozulmuş sivil topluma has özyönetim geleneği bağlamında bir "Avrupalılaşma"[116] söz konusu değildir.

Atlantik'in her iki tarafında da aynı anlamda yorumlanan tehdit içerikli Batı toplumunun sonuna geldiği günümüzde, Weber'in örtük uzlaşı varsayımı bağlamında bizlerin Avrupa'nın Amerikanlaşmasıyla mı, yoksa Amerika'nın Avrupalılaşmasıyla mı ilgilendiğimiz sorusu güncelliğini iyice yitirmiş görünüyor. Taraflardan herhangi birinde, her iki dünya savaşının ve Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, bir "Amerikanlaşma" savının artık ikna edici dayanak noktaları bulması güç. 1999 yılındaki Kosova müdahalesinde bile, Avrupalılar –tek tek ya da kolektif bir halde– var edemeyecekleri askeri güç için ABD'ye bağımlıydı. Avrupa'nın tarih boyunca Amerikan yardımına bağımlı olması, Avrupa modelinin Amerika'nın kalkınması için bir ölçüt olması olasılığını gözle görülür bir biçimde azaltmıştır. Ancak, bundan bağımsız olarak, 20. yüzyılda ABD'yi Avrupa'dan (ve çok daha Avrupalı bir formasyona sahip kuzey komşuları Kanada'dan) gitgide uzaklaştıran şey, toplumsal, politik ve kültürel yapılar olmuştu. Amerikan halkının etnik bileşimi ve onların kıtanın güneyinden beraberlerinde getirdikleri dil ve gelenekler, aynı biçimde devlet, ekonomi, toplumsal politika, kent ve bölge, ordu, dış politika, medya, bilim ve dini yaşam mefhumları Birleşik Devletler'in özel yapılarının kanıtı niteliğinde. Ancak, bunlara uygun Avrupa kurumlarının her biri giderek kendi benliğinden uzaklaşmakta ve Atlantik'in her iki kıyısında boy gösteren modernleşme sürecinin benzerliğine ilişkin tahminler giderek daha çok uygulamaya dönük bir temele çekilmekte. Bununla birlikte, Avrupa'nın "Amerikanlaşmasından" olsa olsa çok sınırlı bir anlamda söz edilebilir,

115) Weber 1952, 452

116) Her iki Amerika gezisine ilişkin kaynaklar ne çok kapsamlı ne de belirli sonuçlar çıkarılabilecek niteliktedir. Bkz. özellikle Diggins 1996a, Lassman 1993, Freund 1974, Kalberg, 2000.

çünkü Avrupa'nın ABD'ye askeri ve ekonomik bağımlılığının, ayrıca Amerikan kültürel etkilerinin tarihinden günümüzdeki uluslar-üstü Avrupa benliği ve kimliği için itici bir güç ortaya çıkar. Weber'in sözünü ettiği, Amerikan ve Avrupa toplumları arasındaki (belirtildiği gibi, coğrafi açıdan tamamen belirsiz olan) benzerliklere dayalı "Batılı olma" ilintisi her iki taraf açısından da artık gevşemiştir. Bu, sadece Amerika'nın mevcut durumunda değil,[117] aynı zamanda, NATO'nun varlığını sürdürmesine karşın, Avrupa'nın birleşmesinin bir sonucu olarak, Amerika'nın sahip olduğundan temelde farklı bir uluslararası rejim kurmak üzere Atlantik'in bizim yaşadığımız yakasında duyulan ihtirasta da görülür.

117) Kagan 2003.

4
Theodor W. Adorno: "Kültür Endüstrisi" ve "Amerikan Yüzyılına" İlişkin Diğer Görüşler

Amerika deneyiminin Adorno için Avrupa'daki gelişmelere ilişkin hangi yorumları beraberinde getirdiği sorusu, Adorno'nun Amerika'daki kalışını ancak Tocqueville ve Weber'in gezilerinden temelde ayıran koşullar dikkate alınırsa anlamlı bir biçimde yanıtlanabilir. Bu farklar aslında çok açıktır. Adorno inceleme veya gözlem amacıyla "gönüllü" olarak Amerika'ya gitmedi, Nazi Almanyası'ndan zorunlu bir göçle (bu göç onu önce Oxford'a getirdi), sıkıntılı koşullar altında yaşam sürdüğü Amerika'ya Horkheimer aracılığıyla gitti. Adorno ABD'ye bir alan araştırmacısının veya inceleme gezisi yapan birinin gözüyle değil, bir mülteci gözüyle baktı. Bir ikinci fark da bununla yakından ilişkili: Kalış süresi (Şubat 1938'den Kasım 1949'a kadar), 1952-53'teki yegâne "gönüllü" ve aynı zamanda son bir yıllık Amerika ziyaretini saymazsak, tam on bir yılı kapsar. Bu fark aynı zamanda üçüncü bir farkı içerir: Zamansal olarak çok daha uzun bir süre kalmasına karşın (ve diğerlerininkiyle kıyas edilemeyecek kadar iyi ulaşım koşullarının varlığına rağmen), Adorno, (Los Angeles'a[1] giderken Chicago İstasyonu'ndaki

1) Müller-Doohm 2003, 417.

kısa duraklaması ve diğer şehirlere yaptığı az sayıdaki gezi[2] dışında) ABD'de (manzarası güzel bazı yerlerde yaptığı tatiller hariç) neredeyse hiç seyahat etmedi, ancak sahil metropolleri New York (1938-1941) ve Los Angeles'ta (1942-1949) kaldı.

Bu üç farkın tümü, önemli ölçüde, Adorno'nun Amerika-imgesini ve Avrupa'ya yönelik çağ ve toplum tanı uygulamasını belirler. Adorno'nun ABD'deki kültürel ve toplumsal koşullara ilişkin ilgisi, Alexis de Tocqueville ve Max Weber ile karşılaştırıldığında, sınırlı ve seçicidir.[3] Adorno, ABD'ye *ilişkin* incelemeler ve araştırmalarla değil, ABD'deki inceleme çalışmaları ve Amerikan kültür ve toplumunun kimi yönlerine ilişkin araştırma çalışmalarıyla uğraştı. Elbette, Amerika'daki yaşam koşullarını yakından tanıdı ve çalışmalarını 40'lı yıllardan beri Amerikan sokak jargonundan deyimlerle doldurdu. Yabancısı olduğu öğelere has panoramik bir bakış açısı geliştirmek için, bunu yapan diğer iki gezginden öğrendiğimiz gibi, bir mülteci olarak değil de kendi isteğiyle orada bulunması gerekti. Her ne olursa olsun, Adorno ABD'deki on bir yıllık kalış süresinde, Alexis de Tocqueville'in dokuz ayda, Max Weber'in ise yalnızca on üç haftada gördüklerine oranla çok daha az *yer görmüş ve gerçekliğe, özellikle Amerikan siyasetinin gerçekliğine ilişkin* çok daha az izlenim edinmiş ve yorum yapmıştır.

Amerika, Adorno için, her şeyden önce "hayatını kurtaran ülke"dir.[4] Adorno, "ABD'ye Nasyonal Sosyalist kovuşturmadan kurtarılmasını borçludur ve varoluşunu sağlayanlara teşekkür borcunu belleğinde hep muhafaza etmiştir".[5] Bu kurtarılmış olma duygusuna karşın, Adorno'nun birçok yazılı belgede yakındığı "o örselenmiş yaşamdan yansıyan unsurlara"[6] bir artalan[7] oluşturan mülteci olma kaderinin iç sıkıntıları sürüp gider. Gerçi

2) *Ailesine yazdığı mektuplarda* Miami'yi "çirkin" (59) ve "şimdiye kadar gördüğüm en iğrenç yer" (46); St. Louis'i "korkunç, dev bir şehir" (53) olarak nitelendirmektedir ve genellikle "Amerikan büyük şehirlerinin ürkütücülüğünden" (80), "Drugstores, Hot Dog ve otomobillerle dolu meydanlardan" (55) söz eder. Chicago onda "gerçekten de dehşet verici bir izlenim" (107) uyandırmıştır.

3) Adorno'nun, Tocqueville'in Birleşik Devletler'e ilişkin yazılarından ve bulgularından çok nadir, Max Weber'inkilerden ise hiç yararlanmaması bunu göstermektedir.

4) Clausen 2003, 245, 256.

5) Söllner 2003.

6) Adorno, *Minima Moralia*. Tüm yazıları (bundan sonra GS olarak anılacaktır) Cilt 4.

7) 1939'da anne ve babasına yazdığı bir mektupta bile (akt. Krünberger) kendisini "Amerika yorgunu" (18) olarak nitelendirir. Daha sonra da "nedeni buradaki koşulların tamamıyla güvensiz olması olan depresyonun genel durumundan" (131) söz eder. "Mülteci olmanın düşünülebilir olabileceğini hâlâ uygun görmüyorum." (143)

1934'te Amerikan vatandaşlığını alır, ancak bir Amerikan "kimliğini" asla kabul etmez.

İltica yıllarına has biyografik koşulların ve yönelimlerin kökenini oluşturan sınırlamalar içinde, sözü edilen diğer geçici yerleşimcilere ya da bir bölümü "Alman California'sının" sürekli yerleşimcisi olan insanlara kıyasla çok daha güçlü bir acı çekti. Adorno bu kişilere oranla daha az yerleşikti, daha az kabul görmekteydi; iş koşulları ve gelir durumu, sürekli olmayan ve bizzat seçmediği mesleki etkinlikler nedeniyle, en azından New York'ta geçen yıllarında, diğerlerine oranla Adorno'nun çektiği sıkıntı daha büyüktü. Sürgündeki ilk durağı olan Oxford'da büyük uyum güçlükleri ve dışlanmış olması yüzünden[8] sorunlar yaşadı; Horkheimer'e yazdığı mektupta bu "derin yalnızlığı (...) hayatının *a priorisi* yaptığını"[9] belirtir. Dil engeli de ona acı vermekteydi, İngilizce konuşulan bir çevrede, kendini anadilinde olduğu kadar duyarlı bir biçimde ve ustaca ifade edemiyordu. Lorenz Jäger, yazdığı biyografide "ürkütücü bir hüzün", "melankoli" ve "sıla özlemi" gibi sözcükleri bu dönem için kullanır.[10] Buna, birçok kez betimlenen ve on yıl boyunca azalmayan, klasik çağ eğitiminin idealist değerlerini benimsemiş, kentsoylu bir Avrupa aydınının Amerikan gündelik yaşamının saygısız tutumuna verdiği tepki kaynaklı "kültür şoku" da eklenmişti. Adorno, "gittiğim her sinemadan dikkate değer derecede daha aptal ve daha kötü ayrılıyorum"[11] diye not etmekte dokunaklı bir deneyimini. Buna, boşluğa yer vermeyen ve totaliter eğilimli Amerikan toplum anayasasının ve kültür endüstrisi yönelimli toplumsal özelliğinin kurtuluş ve uzlaşma için uygulamaya dönük ya da kuramsal bir bağlantı noktası belirleyememesinden, sadece "var olanın üstün gücüne"[12] ayak uydurmayı telkin etmesinden ileri gelen adeta felsefi bir umutsuzluk da[13] eklenir. Ayrıca, "paylaşılan ancak pek dile getirilmeyen",[14] nasyonal sosyalistlerin ABD'de de bir Yahudi katliamına girişebileceği kaynaklı antisemitizm korkusu da Adorno'yu etkilemekteydi. Adorno "yaşam yaşamıyor" sloganını *Minima Moralia*'nın

8) Jäger 2003, 127.
9) Adorno/Horkheimer mektuplaşması, Cilt 4. I, 374.
10) Jäger 2003, Kap. 9.
11) Adorno, *Minima Moralia*, GS 4, 26.
12) A.g.y , s. 26.
13) A.g.y., s. 283.
14) A.g.y., s. 16.

başına alıyordu.[15] Kendi yalnızlık ve vatansızlık deneyimi, Adorno'yu çağ tanılarına yönlendiriyordu. Bu, Heine'nin bir şiiri hakkında yaptığı yorumda da görülmektedir: "Bugün, Heine'nin yazgısından sonra tam bir gerçekliğe dönüşen yurt özlemi tüm insanlığın yurt özlemi oldu; herkesin varlığı ve dili dışlanmışlarınki kadar yara aldı."[16] Adorno, Amerika'da göçmen olarak geçirdiği tüm bu süre içinde ağırlıklı olarak Avrupalı göçmenlerin iletişim ağında kaldı. Bu, daha ziyade, Avrupa'dan "beraberlerinde getirdikleri haberler", eleştiri ve politik-kuramsal tartışmalar, çok yönlü ihtilaf ve anlaşmazlıklarıyla birbirlerine daha da sıkı kenetlenen göçmen topluluğundan, "Alman California'sından"[17] oluşuyordu. Adorno'nun birlikte yoğun çalışmalar yaptığı ve iletişim ihtiyacının merkezini oluşturan Horkheimer ve Löwenthal'ı diğer ilişkilerinin dışında tutmak gerek. Bu topluluk, Adorno'nun dikkatini, kuramsal ve estetik konulardaki çalışmalarının kabulü için gösterdiği çabayı ilerlemiş yaşlarının da etkisiyle daha isabetle değerlendirebilen kişilerden oluşuyordu. Bu kişilikler arasında Thomas ve Heinrich Mann, Fritz Lang, Ludwig Marcuse, Bertolt Brecht, Arnold Schönberg, Igor Stravinsky, Fred Pollock, Alfred Döblin ve Felix Weil'ı sayabiliriz. Bu köklü iletişim ve işbirliği ilişkilerinin (örneğin, *Doktor Faustus* için Thomas Mann ile işbirliği yapması; Hanns Eisler ile *Sinema İçin Kompozisyon* başlıklı ortak yazıları) göçmen olmaktan kaynaklanan arka yüzünde ise, Amerika'nın özel kültürel ve bilimsel üretimiyle toplumsal ve politik durumuna karşı bir ilgisizlik vardı. Örneğin, siyah Amerikalıların durumu, New Deal ile ekonomik ve sosyal bunalımların aşılması, 40'lı yıllarda ABD'de sanayi, kent ve nüfus gelişimi, ABD'nin savaşa girişi, adalet, sendikalar ve yeni ortaya çıkan refaha dayalı yapı ve Birleşik Devletler'de din hayatı ve bununla bağlantılı laikleşme sorunu, çağ tanısıyla ilgilenen bir toplum kuramcısının dikkatini çekebilmeliydi. Aynı şey Amerikan bilim dünyasındaki (Robert S. Lynd, Chicago Okulu, C. Wright Mills, Thorstein Veblen, Talcott Parsons, James Dewey ve

15) Bununla, tamamen iyi niyetle, Ferdinand Kürnberger'in "Amerika Yorgun" (1855) adlı romanını alıntılar. Diner (2002, 55), bunu, belki de isabetle, "Almanlığı abartılı bir biçimde vurgulayan, ırkçılığın zirveye eriştiği bir Amerikan yergisi" olarak nitelendirir. 1968'de yayımlanan "Amerika'daki Bilimsel Deneyimler" başlıklı daha sonraki bir makalesinde ise, Adorno, *Minima Moralia*'ya oranla çok daha yumuşak bir değerlendirmeyle Amerikan kültür ve bilim koşullarını açıklarken, Tocqueville ve Kürnberger'e de çok kısaca değinir.

16) Adorno, *Noten zur Literatur*, GS II, 101.

17) Clausen 2003, 152.

pragmatizm, David Riesman gibi) çağdaş, kısmen kendisine yakın kişilikler ve kendi çalışmalarıyla ilişkilendirilebilir felsefi ve toplumbilimsel çalışmalar ve sonuçları için de geçerliydi, sadece –değersiz olduğuna inanarak ama duygudaşlıkla takip ettiği cazla birlikte– müzik, sinema ve mimari gibi alanlardaki Amerika çıkışlı özgün çalışmalar bir nebze ilgisini çekmişti. Ancak, ABD'nin çağdaş (veya tarihsel) düşünsel ve estetik olgularıyla bir kez ilişki kurunca, oluşmaya başladığı sezilen kültür endüstrisi kuramı için kanıt niteliğinde belgeler derlemeye yönelik seçici ve öznel bir ilgi peyda etti. Ne var ki, Amerikan felsefi yararcılığı, Adorno'nun formasyonu yanında doğrusu karikatür gibi kalmıştı.[18] Adorno'nun Amerika deneyimlerini dile getirirken içinde bulunduğu ateşli ve ölçüsüzlüğe varan tutumu, yalnızca yaşam öyküsündeki acı veren soyutlanmışlığa ve belirsizliğe bir tepki olarak değil, aşırı anti-pozitivist deneyim düşüncesinin yöntem aracı olarak görmek gerek. "Avrupalı entelektüelle uzman teknisyen"[19] arasındaki farkı belirleyen bu deneyim düşüncesi, onu, örneğin tüm Amerika deneyimini önceleyen caz için geçerli[20] ve –sadece bugünün bakış açısından değil– "açıkça saçma"[21] sayılan yargılara yönlendirdi. Deneyim kavramıyla bağlantılı olarak, "deneysel düzenlemeye karşı deneyimin bir tür yeniden yapılandırılmasından" söz ettiği[22] ve *Minima Moralia*'da uyguladığı[23] kendi yöntemini açıklar. Ona göre, toplumsal yaşama ilişkin çok küçük parçalar, örneğin metroda[24] birkaç saniye süren bir bildirişim, "en yakın ilişki"[25] kuramının "malzemeleri" ile kaydedilebilen bir olanak

18) Bkz. Joas 1992.

19) Adorno, "Amerika'da Bilimsel Deneyimler", GS 10. 2, 715.

20) Bkz. Hektor Rottweiler takma adıyla 1933'te yayımlanan "Caz Hakkında" başlıklı yazısı.

21) Jäger 2003, 317.

22) Adorno, "Amerika'da Bilimsel Deneyimler", GS 10.2, 738.

23) Tabii ki, bu yöntem, *Minima Moralia*'nın en azından bir yerinde (81) çıkmaza ilişkin kendine yönelik sert bir eleştiriyle uygulanmıştır.

24) Bkz. Adorno "Macera Değil" GS 20. 2, 585 vd.

25) Adorno, "Amerika'da Bilimsel Deneyimler", GS 10.2, 738. Bu "yakın ilişki" ve deneyimden kaynaklanan bilgi kazanımıyla kastedilen şeyi Adorno şöyle açıklamaktadır: "(...)Önyargıların, görüşlerin, özendirmelerin, kendini düzeltmelerin, öncelemelerin, kısacası yoğun, temelli, ancak hiç de saydam olmayan deneyimlerin örgüsü içinde anlaşılabilir." Adorno, *Minima Moralia*'da GS 4, 100. Bu deneyim, deneysel olarak hazırlanmış ve böylelikle de kullanılamaz bir duruma gelmiştir, buna karşılık, yöntemsel açıdan denetlenip nitelikli bir duruma getirilse ve böylelikle mantıksal bir biçimde düzenlenseydi, Adorno için "sivil" toplum araştırmasının bir parçası ve kültür endüstrisi uygulamasının münferit bir bölümü olabilirdi.

olarak geçerlidir. Böylesi küçük parçalar yönetsel dünyanın tüm değiştirim ve gizleme bağlamının kesin kanıtları olarak ele alınabileceğinden (önkoşul), protesto ve öfke bu ufak parçalara değil, ancak –ve bu da onun retorik sertliğini açıklar– dünyanın tümüne yöneliktir. Bunun "melting pot"u başıboş bırakılmış endüstri kapitalizminin kurumlarıdır. Bunun içine girme düşüncesi, demokrasiyi[26] değil, işkence görerek ölümü çağırmak anlamına gelir. "Birlikte boy gösteren her evli çift komiktir."[27] Böylesi ifadelerin bir hakikat değeri varsa eğer, bu onların birer önerme olarak sahip oldukları içeriğe değil, dilin bir deneyime hakkını veren göz kamaştırıcı ölçüde coşkun işlevine dayanır – "bugünlerde yalnızca abartı hakikatin aracısıdır" özdeyişiyle bağlantılı olarak.[28]

Adorno'nun misafir olarak bulunduğu ülkenin kültürel koşullarını ve kötü kaderini acımasızca eleştirmesini göçmen varoluşunun can sıkıcı ve ezici koşullarıyla açıklamak pek de olası değildir, zaten bu eleştirilerin bir dengine Amerikan ekonomisi, paylaşım koşulları, askeri stratejiler ve olaylar (Hiroşima ve Nagazaki'ye çok az değinmektedir)[29] ve hükümet politikası (örneğin, McCarthycilik)[30] gibi konularda rastlanmaz. Herbert Marcuse'un görüşlerini açıkça söylemesine karşın, Adorno ve Horkheimer'de kapitalizm ve emperyalizm eleştirisi gittikçe artan biçimde

26) Adorno, *Minima Moralia*'da GS 4, 116.

27) A g.y., s. 197

28) Adorno "Geçmişle Hesaplaşmanın Anlamı Ne?" GS 10, 2, 567.

29) Ayrıca anne ve babasına 19 Ağustos 1945 tarihli mektubunda "atom bombası konusunda ne düşünüyorsunuz?" diye sorar, ancak kendisi bu konuda fazla bir şey söylemez. Bir Nürnberg sanığının "atom bombasının Almanya'da denenmediğini duyunca yalnızca üzülür insan" biçimindeki ifadesini okuduğunda güçlü bir öfkeye kapılmıştır. Adorno, *Anne ve Babasına Mektuplar*, 326, 339.

30) McCarthycilik ve Avrupalı aydınların *House Committee on Un-American Activities*'de "Communist Infiltration of the Motion Picture Industry" konusunda sorgulanmaları üzerine, Adorno, Brecht ve Eisler'den farklı olarak, tüm vatandaşlık haklarına sahip bir Birleşik Devletler Amerikalısı vasfıyla aynı ölçüde baskıcı tehditlerle karşılaşmasa da, (komünist) Hanns Eisler ile birlikte yazdığı, İngilizcesi 1947 ve Almancası 1949 tarihli "Sinema İçin Komposizyon"u (günümüzde GS, 15) ihtiyaten geri çeker. "Benle ilgisiz bir konu uğruna şehit olmam için bir neden yok" (A.g.y., 144; bkz. Wiggershaus 1968, 434). GS'nin yayıncıları, bir "editör son notunda", her ne kadar kitabın oluşum ve yayımlanma öyküsünü anlatmasalar da, Adorno'nun 1964 ve 1985'te yazdığı iki mektuba dayanarak metnin %90-95'inin Adorno tarafından yazılmış olduğunu belirtmekteler. Olası bir "ilişkili görülme" suçlamasıyla karşılaşabileceği korkusu o kadar artmıştı ki sonunda büyük bir bölümünü kendisinin yazmış olduğu ortak yazarlı bir eserden vazgeçmişti. *Anne ve Babasına Mektuplar*, 407.

bastırılmış bir tonla ifade edilmektedir.[31] Bir yandan totaliter eğilimli tekelci kapitalizm deyiminde ısrar edilirken, diğer yandan bu kavram dilinin kullanımı *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin zorlu bağlamının dışında belirli bir korku tarafından belirlenmiştir. Bizzat Adorno, bu çekingenliğinin nedenini, anlaşılabilir bir biçimde, Almanya'nın Amerikan işgal bölgesine dönüştüğüne ilişkin o zamanki planlarla açıklar: "Önüme çıkarabilecekleri her engel beni korkutuyordu."[32]

Adorno, Avrupa'nın çağdaş gerçeğini anlamak için bir anahtar olabilecek hangi anlayış ve görüşleri ABD'den beraberinde getirmişti? Öncelikle olumsuz olanlar: Amerika'ya giden kuşakların hiçbir mensubu, şaşırtıcı Amerikan gerçekliğiyle, yani "aklın mutlak önemiyle",[33] Amerika'da onları olumlu anlamda farklı kılan Avrupalı kimliğinin ve burjuva eğitimli, aristokratik kültür altyapısının desteği olmadan, 40'lı yılların göçmenleri gibi bir ilişki kurmadı. Avrupa, ABD'deki kapitalizm ve kültür endüstrisi kaynaklı her eleştiride öncelikle vurgulandığı üzere "ateşten uzakta (...) ve kurtarılmış", Adorno'nun gerçek insanlığın eski Avrupa'da hiç bulunmayan gizilgücünü öğrendiği[34] o uzak ülkeyle karşılaştırıldığında kronik bir barbarlıktı. Adorno'ya göre, Avrupalı kimliğinin onca yara almasına ilaveten, *Minima Moralia*'da ve *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nde betimlediği Amerikan gerçekliği içinde yazgısal eğilimler vardı – kendisi de totaliter tahakküm biçimlerine dönüşebilecek bir çürüme tehlikesinden muaf olmayan daha geniş erimli Amerikan bağlamından Avrupa'ya yayılması olası, işçilerin ya da başka bir entelektüel ya da politik hareketin önünü alamayacağı eğilimler.[35]

Adorno'nun Amerikan toplum koşullarına ilişkin deneyimlerinden çıkarılacak ve Avrupa'yı ilgilendiren bir çağ tanısının açıklanmasında kullanılacak üç soruyu yanıtlamak gerek. Birincisi, Adorno ve yandaşlarının Amerikan deneyimine dayanarak yaptıkları genellemelerin *gerçeklik*

31) Bkz. Rabinbach 1995, 115.

32) Adorno, "orijinal metnin ilk baskısı için", GD 15, 144.

33) Adorno "Amerika'da Bilimsel Deneyimler", GS 10. 2, 737.

34) Adorno "Amerika'da Bilimsel Deneyimler", GS 10. 2, 735; şaşırtıcı bir biçimde ve doğrudan doğruya *anne ve babasına yazdığı mektuplar*da, kan bağışı vesilesiyle ve mikro ölçekli toplumsal bildirişimlerde Amerikalıların "samimiyet ve insanlıkları", yardımseverlik (A.g.y., s. 132, 150) ve işbirliğine dayalı, "gerçekten de demokratik anlayışları konusunda edindiği deneyimlerden söz eder.

35) Adorno "Amerika'da Bilimsel Deneyimler", GS 10. 2, 735.

içeriğine ilişkindir.[36] İkinci soru, bu deneyimlerin *sağlam* olup olmadığı ve geç tarihli çalışmalarda kullanılıp kullanılmayacağı veya bilimsel ve bilimsel olmayan çalışmaları için öncül bir nitelik taşıyıp taşımadıkları sorusudur. Bu deneyimler, kültür endüstrisi temelli toplumsal uyumun her iki kuramsal ilkesi ve üretim koşullarıyla üretimsel güçler arasında olması gereken sistemik konformizm karşıtlığıyla bağdaşmıyor. Kısacası: Eleştirel kuramın yazarları, bu kuramın gerçekliğinden emin olan aktörlerden beklendiği gibi hareket ettiler mi? Üçüncü soru, Adorno'nun, Tocqueville ve kısmen de Weber için *içsel karşıtlıklar*, değişkenlikler, şifalı panzehirler, birbirine karşıt eğilimler, bir dizi kendini düzeltme düzeneği ve böylece "köleliğin kabuğundan" ve "yönetime tabi dünyadan" çıkış için açık bir kapı anlamına gelen şeye karşılık Amerikan gerçeklikleri içinde dayanak noktaları bulup bulmadığı sorusudur.

Yakından gözlemlenen Amerikan kültürel uygulamaları (radyo, caz, sinema, gündelik gazetelerin yıldız falları, eğlendirici dergiler, spor, pozitivist toplum araştırmaları ["administrative research"]), Adorno'yu Horkheimer ile birlikte heyecan verici ve etkili bir eleştirel toplum tanısı geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu tanı, kalıplaşmış bir biçimde korunmuş Marksist bağnazlıktan kaynaklanan kapitalist toplumların gelişim eğilimleri, yani rekabetten tekelci kapitalizme doğru bir gelişme ve buna koşut olarak liberal demokrasiden "otoriter devlete" (Horkheimer) doğru diğer bir gelişme ve, üçüncü olarak, bağımsız kentsoylu kültürden kitle kültürüne ve kültür endüstrisine bir gelişimdi. Böylelikle toplum çözümlemesinin kültürel ve sosyal-psikolojik dönüm noktasına erişilmiştir. Bunun sonucu da, Stalinist, faşist ve sözde demokratik toplumların rahatlıkla hayat bulan ve bu nedenle "totaliter" diye nitelendirilebilecek uyumunun kültürel yeniden üretim düzleminde mümkün olduğudur. Bu da, bu toplumları mevcut olanın propagandası yoluyla bağlayan[37] ve aynı zamanda toplum yapısıyla bağlantılı nedenlerden dolayı (*Otorite ve Aile Araştırmaları* ve *Otoriter Kişilik*'de incelendiği gibi) bu politikaya karşı koyacak bilişsel ve ahlaksal dirence sahip olmayan, benliği zayıf kişilik

36) Yalnızca açıklama için: Kültür endüstrisinin çürütülemez savı, kendini güçleştiren müphemlik karşısında kendini kabul ettirmek zorunda olmasıydı, daha önceleri olduğu gibi; örneğin, Robert Altman'ın sineması (bence daha iyisi olmayan ve Adorno'nun *Minima Moralia*'da ele aldığı olguların sinemaya aktarımı sayılabilecek *Short Cuts* adlı film) veya Thelonius Monk'un avangard cazı gibi.

37) Bkz. Adorno "Kültür Endüstrisine bir Bakış", *GS 10.1, 337-345.*

tiplerinin baskın duruma getirilmesiyle gerçekleştirildi.[38] "İnsanlara, genel anlamda, eleştirel nitelikli olmayan bir rıza gösterme eğilimi öğretiliyor."[39] Bununla da 30'lu ve 40'lı yıllarda sol aydınları ilgilendiren bir problem, işçi hareketinin başarısızlığı sorusu[40] için bir anahtar ortaya çıkmaktadır. Burada, Amerika deneyimleri ileriye dönük olarak da değerlendirilmiştir: Bu çerçevede (California'da) ortaya çıkmış olan, mevcut durumda "geri kalmış" Avrupa'da daha sonra ortaya çıkacaktır.[41] Alexis de Tocqueville için hâlâ bağımsızlığın bir aracı olan unsurlar, yani dernekler, kiliseler ve topluluklar gibi sivil toplum yapıları, eleştirel kuramcıların bakış açısından konformist, eşitlikçi tutumun temsilcileri olmuştur. "Hiç kimse düşüncelerinin sorumluluğunu resmi olarak üstlenemez. Bu nedenle, herkes, başından beri kendini toplumsal denetimin en duyarlı aracı olan kiliseler, dernekler, meslek birlikleri ve diğer ilişkilerden oluşan bir sistem içine kapatılmış hissediyor."[42]

Bu, ileri toplumların Amerika deneyimlerinden oluşturulmuş bir tanıya getirdiği engellerden biridir. Diğeri ise, başat Marksist önermenin, üretim güçleri, yani doğaya hâkim olan ilerlemeyle güç ve eşitsizlik arasındaki toplumsal ilişkiler ikileminin yeniden gözden geçirilmesinden kaynaklanıyor. Klasik tarihsel materyalizmin bu iyimser önermesi sonucunda, bilim ve teknikteki ilerlemeler, (kademeli bir biçimde artık "gereksiz" bir duruma gelen) baskının şiddetini azaltmak ve böylelikle yalnızca maddi eksiklikleri değil, üretim ve siyasi erk ilişkileriyle bağlantılı olan özgürlüksüzlük durumunu da aşmak suretiyle insani özgürleşmeyi sağlamak gibi birçok yola yöneldi. Aydınlanmanın bu her iki yönünde, toplumsal gücün dış yapısı ve eleştirisi üzerinde bunların yasal geçerliliği ölçütüne ve ekonomik düzenlemedeki gerekliliğine dayalı, artan bir denetim vardır. İnsan aklının her iki gizilgücünün karşılıklı olarak artırılması ve bunun sonucunda Marx'ın "fabrika çalışmasının despotluğu" yerine çalışanların[43] "özgür toplumsallaşması" olarak sunduğu fikirler Adorno tarafından dikkate alınmaz: "İktisadi verimliliğin artırılması, bir yandan daha adil bir dünya için koşullar oluştururken, diğer yandan da teknik sahanın

38) Anne ve babasına yazdığı mektuplarda, "ruhsal açıdan gelişmemiş ve sahte tavırlı Amerikalılar" (77) ile bunların "barbar yarı uygarlığından" (66) söz edilir.

39) Bkz. Adorno "Kültür Endüstrisine bir Bakış", GS 10.1, 339.

40) Bkz. Rabinbach 1995, 117.

41) DdA, 158.

42) DdA, 178.

43) Bkz. MEW 4, 482; 16, 11 vd.; 25, 276, 456, 828.

ve bu gücü elinde bulunduran toplumsal grupların halkın diğer bölümü üzerinde büyük bir üstünlük kazanmalarına neden olur. Tek başına birey ekonomik güçler karşısında tamamıyla hiçleşir."[44] Yazarlar, "insanlara uygulanan sistematik baskının giderek arttığı ve yaradılışlarının erkle ilintilendiği durumun anlamsızlığından"[45] söz ediyorlar.

Amerika deneyiminden Avrupa'ya ilişkin durum tespitlerine aktarılan, "Avrupa totaliter rejiminin ve Amerikan eğlence endüstrisinin"[46] yarattığı korkunun ürkütücü resmidir. Adorno, "faşizmin evrensel bir eğilimi ifade ettiğinden" ve "Amerika'nın zorunlu olarak faşizmin önemli unsurlarını (...) kabul etmek zorunda kalacağından" emindir; "buradaki" faşist "tehlikeyi son derece ciddiye alır." Temmuz 1945'te yazdığı bir mektupta, ufukta beliren soğuk savaşın, "Amerikan kapitalizmini faşizme yönelmeye zorlayacağını"[47] belirtir. ABD sadece "kendi kurallarına göre düzenlenmiş bir farklılık" (Kamphausen) olarak Adorno'nun ilgisini çekmez, ancak ABD onun için yalnızca Amerika ölçeğinde değil, tüm gelişmiş kapitalist toplumlara yönelik *örnek nitelikteki* eleştirisinin konusunu oluşturur. Adorno, bu ülkedeki kalışını, "en ileri gözlem konumunda",[48] "kesin" ve bu nedenle de açık biçimde ortaya çıkan ve ona göre diğer ülkeleri de aynı biçimde ilgilendiren gelişmelerin durumunu, "ilerlemenin yıkıcılığını", "aklın ikiyüzlülüğünü", "kitleleri aldatma olarak aydınlanmayı" anlamak için bir olanak olarak görüyordu. 1968 yılındaki retrospektif değerlendirmesindeyse, Avrupa'nın "kendi ekonomik-teknolojik gelişimiyle uyum içinde", Amerikan tarafınca belirlenen "genel toplumsal eğilimin gerisinde kaldığını"[49] kendinden emin bir biçimde belirtmektedir. Amerika, Horkheimer ve çevresi için, tamamen ayrıcalıklı, yalnızca Amerika'ya değil, tüm Batı modernliğinin yapı ve eğilimlerine berrak bir bakış olanağı sağlayan, eşsiz bir bilgi kaynağı konumundaydı. Burada, dönemin radikal aydınlarının uğraştığı ıstırap verici üç bilmece için çözümler aranmalıydı. *İnsanlığın Diyalektiği*'nde belirtildiği gibi, "insanlığın gerçekten de insanca bir durumda yaşaması yerine, neden bir tür barbarlığın içine battığını"[50] anlamaktan daha az önemli değildi bu. Onların çözümleyici çalışmaları,

44) DdA, 9.
45) DdA, 53.
46) Jäger 2003, 160.
47) Adorno, *Anne ve Babasına Mektuplar*, 65, 91, 190, 234, 322.
48) Adorno, "Amerika'da Bilimsel Deneyimler" GS 10.2, 736.
49) A.g.y., s. 712.
50) DdA, sunuş konuşması, 5.

kendi kuşaklarının aydınlarına has üç deneyimden, "Batı'da başarılı olamayan devrimden, Sovyet Rusya'da Stalin'in neden olduğu gelişmelerden ve Almanya'da faşizmin zafer kazanmasından"[51] kaynaklanan siyasi hayal kırıklıklarında yoğunlaşmıştı.

ABD'nin böylesi soruların yanıtlanabileceği, o bilmecelerin çözülebileceği bir gözlem yeri olarak gerçekten de uygun olduğuna güven duymamaları, belki de, Birleşik Devletler'in teknik-endüstriyel ve askeri açıdan Avrupa'dan üstün olduğuna ilişkin izlenime dayanmaktadır. Ancak, bu durum, geriye bakıldığında, kendi içinde öyle hemen anlaşılamıyor. Çünkü, sözü edilen üç hayal kırıklığından en az ikisi, faşizm ve Stalinizm ABD'de hiçbir zaman yaşanmadı. Buna rağmen, Adorno'nun tüm eserleri, dönüşünden sonraki yazılarında da açıkça görüldüğü gibi, Tocqueville'in tam tersi görüşler içeriyor. Adorno'nun kesin bir biçimde benimsediği Amerika mahreçli bir bakışın Avrupa'nın geleceğine bir bakış olduğu görüşü de tam tersi bir bakış açısını yansıtmakta. Amerika, "diğerlerinin arkasından topallayarak geldikleri en gelişmiş kentsoylu ülkedir".[52] Ancak bu da zıt bir görüştür, çünkü Adorno, göreceğimiz gibi, ağırlıklı olarak Amerika'da gözlemlenen koşulların ve gelişim eğilimlerinin ileri götürücü değil, felakete sürükleyici olduğu görüşünü temsil etmektedir. "Amerika'nın eski kıtayı izlemesinden çok, Avrupa kendi gelişmesinin çekim gücünden ötürü Amerikan koşullarına uymaktadır."[53] "Bunların tümünde, Amerika'nın geleneği öğrenebileceği Avrupa, Amerika'nın önünden değil, Amerika'nın ardından gitmektedir."[54] ABD gelişmiş bir ülkedir ve bu nedenle gelecek için yol göstericidir öncelikle. Birleşik Devletler'de bir sınıf bilinci oluşmadığından, zaten sınıflararası anlaşmazlıklar orada mevcut değildi: "Aşırı kapitalist ülkelerde, Amerika'da zaten olmayan öznel bir sınıf bilinci zayıflatılmış olabilir."[55] Birleşik Devletler, gençlik kültürü ve kuşaklararası sorunlar konusunda da yol göstericidir: "Bu konuda da genç Alman kuşağı, birçok durumda olduğu gibi, Amerikan yapılarına yakınlaşabilmeliydi."[56]Aynı şey yüksekokullardaki öğrencilerle profesörler arasındaki ilişkiler için de geçerliydi: "Üniversite profesörüyle kurulan ilişkilerde de yapı değişiklikleri hissediliyordu. Sü-

51) Habermas 1985, 142.
52) Adorno, "Yarım Oluşumun Kuramları", GS 20.2, 615.
53) Adorno, "Darmstadt Belde Araştırmalarına Giriş" GS 20.2, 615.
54) Adorno,"Gelenek Hakkında", GS 10.1, 311.
55) Adorno, "Toplum" GS 8, 15.
56) Adorno, "Alman Toplumbiliminin Günümüzdeki Durumu", GS 8, 524.

reçlerin ülkemize oranla çok daha hızlı geliştiği Amerika'da uzun süredir görüldüğü gibi, profesör, yavaş yavaş, bana göre, karşı konulmaz bir biçimde, biraz da hafifleterek söylersek, o bilgileri kendi maddi çıkarları için daha iyi değerlendiremediğinden, bir bilgi satıcısı haline gelmektedir."[57] Kültür endüstrisinin daha dar bir alanı için geçerli olan "kültür endüstrisi barbarlığının", 'cultural lag'in, Amerikan bilincinin tekniğin gerisinde kalmasının bir sonucu olduğu inancı tamamen asılsızdır. Faşizm öncesi Avrupası kültür tekeli olma eğiliminin gerisinde kalmıştı.[58]

Toplumsal modernleşmenin gelişkin dünyasına yönelik eleştirinin dayanak noktası, olumsuz ve totaliter nitelikli *eşitlik kavramıdır* ve Tocqueville'in Yeni Dünya'daki yaşam ve iş hayatındaki bireycilik konularındaki karanlık gözlemlerinde biçimlendirdiği şeye hiç de benzemez. Çağın Amerikan toplumunda görülen yansısı, farklı olana karşı hoşgörüsüzlük ve, daha uç bir durumda (Adorno için bu daima "Auschwitz"tir), "farklılığın" zorla yok edilmesi için şiddet yoluyla sağlanan uyumdur.

"Amerika'ya gelince her yer aynı görünür. Standartlaşma, teknik ürünler ve tekel korku verir. Gelişmiş akılcılığın sonucu olarak, nitel farklılıkların bu tür gerçek bir yaşamda yok olduğu söylenir."[59]

Konformizmin zorlayıcılığıyla öznenin öznelliği elinden alınmıştır. "Bunun Amerikancası 'he is quite a character' (tam bir karakter) olup komik bir figür, kaçık ve zavallı adam da aynı yolla betimlenir."[60]

Farklılıklarda kabul edilen şey, aldatıcı nitelikli ve belirli bir işlev yüklenmiş[61] unsurdur. Farklılık normal olmanın onaylanmasıdır ve bunun standartları farklılığın derecesiyle kesin bir biçimde sınırlıdır. *Aydınlanmanın*

57) Adorno, "Öğretme Mesleğinin Tabuları" GS 10. 2, 662; burada bu eğilimi değerlendirişi, Max Weber'in değerlendirmesiyle taban tabana terstir. Daha sonraki bir çalışmasında göreceğimiz gibi, Adorno'nun Amerikan imgesi gizliden gizliye olumlu bir hâ alırken şöyle deniliyor: "Öğrencilerin otoriteye olan o eski bağımlılığı, yüzeysel bir Amerikanlaşma olarak bir kenara itilemeyecek ve toplumun içkin yasalarına tabi bir süreç içinde, akademik sistem Amerikan formuna yaklaştıkça sorgusuz sualsiz ortadan kalkıyor. Adorno, "Alman Üniversitelerinin Demokratikleşmesi Hakkında", GS 20. 1, 334 vd. Bu yargı, Max Weber'in alıntılanan "Amerikan üniversitelerinin durumu" yorumuyla açıkça örtüşür.

58) DdA, 158.

59) Adorno, "Amorbach", GS 10. 1, 304.

60) Adorno, "Sosyoloji ve Psikoloji İlişkisi Hakkında", GS 8, 68. Günümüzde ABD'de hâlâ birinin kendi gözlemini ifade ederken omuzlarını sallayarak genel kanının aksine bir görüş belirten "this is free country" cevabını vermesi, aslında, "sen bir aptalsın" fikrinin nazik bir ifade biçimidir.

61) Bkz. Adorno, "Kitle Kültürünün Şeması", GS 3, 316 vd.

Diyalektiği'nin yazarları, böyle sahte bir bireyciliği (o zamanlar yeni olan) güvenlik kilitleri ("Yale kilidi") için güzel bir anahtar imgesiyle betimlemekte: "Sergilenen bireyin inatçı kapalılığı veya seçilmiş bir vasıfla ortaya çıkışı, birbirinden milimetrik parçaların farklılığıyla ayrılan Yale kilitleri gibi seri olarak üretilir."[62] Bir anahtarı diğer tüm anahtarlardan ayıran, onu diğerleri *gibi* işe yarar bir anahtar yapan çok küçük bir farklılıktır. Mal takas dünyası da benzer bir bütünlüğe, değişim ilkesini ilga ederek erişti:

> "Radyo, kültür ürünlerinin tümüyle tecimsel alana girmesinden sonra, bu kültür ürünlerini doğrudan tüketiciye sunulmuş bir emtia gibi sahiplenmekten feragat etti. Amerika'da dinleyicilerden hiçbir ücret alınmaz. Böylelikle, radyo, taraf tutmayan, adil bir otoritenin faşizme cuk oturan yanılsatıcı formuna kavuştu. Orada, radyo, Führer'in ağzından çıkan evrensel söz durumuna geldi."[63]

Adorno için kültür endüstrisinin bilimselci dalı niceliksel; yöntemsel kuralı gereği "nitelik" olarak adlandırılan farklılıkları dikkate almamaya zorlayan ve bunları dikkate değer bulmayan deneyci toplum araştırmaları ise *social research*'tür.

> "Ampirik sosyal araştırmanın kendine has durumu, kelimenin dar anlamıyla, gerçek manada o eski *universitas litterarum* içinde kök salmamış olmasıyla belirgindir. Amerikan pragmatizmine diğer her bilimden daha yakındır. Pazar araştırmasına dayanan kökenleri ve teknisyenlerinin büyük ölçüde tecimsel ve yönetsel amaçlar için eğitilmiş olduğu gerçeği birbiriyle ilintisiz değildir. Dolayısıyla, Max Scheler'in özlü ifadesinden yararlanmak gerekirse, formatif bilgi yerine iktidar bilgisini sahiplenir."[64]

Dolayısıyla, ampirik sosyal araştırmanın öncelik verdiği nitel farklılıkların bilişsel elemesi, değerlendirme zorlaması ve takas ilkesini bir araya getiren aynılaştırmanın diğer tüm tezahürleri gibi açıklanabilir. Adorno, *Minima Moralia*'da,[65] bu durumun çocukları bile dışarıda bırakmadığını

62) DdA, 184; bkz. DdA 173: "Herkes yalnızca kendini başka birinin yerine koyabilmesiyle diğerlerine örnek olur."

63) A.g.y., s. 189.

64) Adorno, "Toplum Araştırmalarında Ekip Çalışması", GS 8, 494.

65) Adorno, *Minima Moralia*, GS 4, 222.

belirtiyor: "Amerika'da (...) durumu iyi olan bir ailenin çocuğu bile gazete dağıtarak birkaç sent kazanmaktan çekinmez ve böyle bir umursamazlık yetişkinlerin anlayışlarına göre de küçültücü değildir."

Kültür endüstrisi ve onun hizmetindeki uygulamalı niceliksel toplum araştırmasının neyi etkilediği konusunu, Adorno, 40'lı yıllardaki Amerika yazılarında ortaya çıkan[66] ve 1949'daki büyük bir konferansta[67] tamamladığı "yarım oluşum" kavramıyla nitelendirir. Bu kavramın özellikleri arasında yabancılara karşı duyulan paranoyak korku, uyumlu olmama, narsisizm ve "aidiyet isteği" bulunur.[68]

Henüz 50'li yılların sonlarında anne ve babasına yazdığı mektuplarda ve diğer yazılarında, doğrudan doğruya ve açıkça belirtilmiş, olumlu ve uzlaştırıcı, çalışma yaşamı ve gündelik yaşamın dolaysız bildirişiminin mikro düzleminde Amerika'daki yaşamdan kazanılan deneyimleri aktaran bir dizi söylem bulunur – bunlar, aslında, kültür endüstrisinin bir araya toplayıcı kuramıyla liberalizm sonrası mübadele toplumu arasında bir uyum göremeyen sevindirici sürprizlerdir. Bu çerçevede, Adorno, "Amerika'da doğanların Avrupa'dan göç etmiş olanlara oranla daha açık fikirli, özellikle de daha yardımsever olduklarını"[69] belirtmektedir. Adorno, ayrıca, demokratik bir anlayış içinde [akademik] işbirliği biçimini de överek, "bu benim için belki de Amerika'da gördüklerim içinde (...) en verimli olanıydı"[70] demektedir. Bu yargıların "açıkça belirtilen olumluluğu"[71] 60'lı yıllarda da güçlenerek sürer ve 1968'de yazdığı "Amerika'da Bilimsel Deneyimler" adlı makalesine de yansır. Amerikan toplumsal koşullarının değerlendirilmesindeki bu değişim, o zamanlar süren Amerikan eleştirisi temelli öğrenci hareketlerine dönük bir karşı çıkış olarak anlaşılması gereken bir bildirimdir.

Ancak, bu çok yüzeysel bir açıklama olacağı gibi, Max Horkheimer'in[72] kararlılıkla ifade ettiği üzere, bunu Amerikancılık düşüncesine bağlılığa karşı geliştirilmiş bir yönelim değişikliği olarak nitelendirmek de yüzeysel olacaktır. Çünkü, Adorno, büyük bir isteklilikle, üniversite dışındaki siyaset eğitimi amacına kendini adamıştı. "Yarım eğitim" önermesi "kültür

66) Bkz. DdA 229 vd.; GS 4, 30.
67) Adorno, "Yarım Oluşum Kuramı", GS 8, 93.
68) A.g.y., s. 114.
69) Adorno, "Amerika'da Bilimsel Deneyimler" GS 10.2, 716.
70) A.g.y., s. 724.
71) Söllner 2003.
72) Bkz. Albrecht, vd. 2000.

endüstrisinin" özgün bağlamından ayrılmıştır; yarım eğitimi, onu enerjik bir çaba sayesinde politik aydınlanma alanıyla bütünleştirme talebi olarak anlamak gerekir. Adorno "toplumsal sistemin sınırlarını" uygulamaya yönelik eğitbilimsel[73] bir bakışla ele alır. "Alman Nedir?" başlıklı makalesinde buna değinir:

> "Korka korka özgürlüğü düşünmek, düşüncede bile gönüllü biçimde bağımlı olmak yerine özgür bir toplum kurmaya duyulan güçlü istek, gerçekleşmesi toplumsal sistem tarafından sınırlanmış olduğundan, iyi yanını kaybetmektedir."[74]

Adorno, "bu gecikmiş milletin" (H. Plessner) henüz ayrımsanan kalıntısının ortadan kaldırılması görevinde aydınlanmacı bir rol oynamaya adıyor kendini:

> " (...) Demokrasinin Almanya'ya çok geç gelmiş olmasının, zamansal olarak iktisadi yüksek liberalizmle örtüşmemiş olmasının ve galipler tarafından getirilmiş olmasının halkın ona olan ilgisini etkilememiş olması güç. Bu, halk şimdilik demokrasi rejiminde kendini iyi hissettiğinden ve halk politik birlikler içinde kurumlaşmış çıkar topluluklarının Batı ile ve özellikle de Amerika ile ilişkisine karşı olduğundan nadiren dile getirildi. Ancak, yeniden-eğitime karşı duyulan öfke daha anlaşılırdı. Gerçekte, Almanya'da siyasi demokrasinin Amerika'da 'iş teklifi' dedikleri şey gibi kabul gördüğü, bunun da bugüne dek refah sağladığı ya da refahın önünü açtığı söylenebilir. Ama demokrasi bu biçimde yerleşmez, insanların onu gerçekten kendi davaları gibi tecrübe etmeleri ve kendilerinin politik süreçlerin özneleri olduklarını bilmeleri gerek."[75]

Adorno'nun siyasi-eğitbilimsel yönelimi, sayısız konferans vermesine, dergilerde makaleler yazmasına neden oldu; konferansların birçoğu, ironik bir biçimde, Amerika'da mülteci olduğu yıllarda kültür eleştirisi açısından kuşkuyla yaklaştığı medya aracı olan radyo yoluyla gerçekleşti. Büyük

73) "(...) Dünya tarihi (...) öznelerine her şeyin kendiliğinden daha iyi olacağı o çağı bahşetmiyor. Bu da doğrudan doğruya demokratik eğitbilime işaret etmekte." Adorno, "Geçmişle Hesaplaşmanın Anlamı Ne?" GS. 10.2, 697.

74) Adorno, "Alman Nedir Sorusuna İlişkin" GS 10.2, 697.

75) Geçekten de çok başarılı "Geçmişle Hesaplaşmanın Anlamı Ne?" başlıklı makaleden, GS. 10.2, 559.

bir çabayla, savaş sonrası Alman halkının siyasi aydınlanması konusunu işlediği yazılarında örnek ve ölçüt giderek ABD'deki koşullar ve ABD demokrasisi oluyordu:[76]

> "Amerika'daki ve Almanya'daki politik iklim arasında mevcut fark hiçbir yerde buradakinden daha gözle görülür değil. Çünkü Amerikan devleti, vatandaşları tarafından, bireylerin yaşamı üzerinde gölge eden, onlara buyruklar veren kayıtsız şartsız bir otorite olarak değil, toplumsal bir düzenleme biçimi olarak anlaşılır. Avrupa devletleri için çok tipik olan o alanın, resmi alanın var olmaması, özellikle de meslek memurluğunun ve bununla ilişkili tasarımların var olmaması, Amerika'da bulunmuş göçmenlerin yaşadığı en etkileyici deneyimler arasındadır."[77]

Amerika deneyimlerinden toplanan malzemeyle tasarlanan ve *Aydınlanmanın Diyalektiği* ile kuruluşu tamamlanan toplum kuramının ve bununla sıkı bir biçimde bağlantılı, aynı zamanda yaratıcılarının içinde "kendilerini aşkın bir ideoloji eleştirisinin"[78] çıkmazından kurtaracak pratik bir yol aradıkları eğitbilimsel uygulamanın federal cumhuriyetin akılcı gelişmesi üzerinde benzersiz bir etkisi oldu.[79] Amerika'dan döndükten sonra –ve Amerikan modelinin sürdürülebilirliğine yönelik soruyla ilişkili olarak– ABD'de edindiği "kaçınılmaz baskı sisteminin korkutucu imgesini"[80] kapsamlı biçimde yeniden gözden geçirmesi gerekti. Burada, Max Horkheimer'in katkılarıyla, 40'lı yıllarda Birleşik Devletler toplumu

76) Bir gündelik yaşam kültürü olarak değil, ancak bir iktidar ve hükümet biçimi olarak nitelendirdiği "demokrasinin" olumlu bir değerlendirmesi, Adorno'un eserlerinde ilk defa 1960'taki "Kültür ve İdare" başlıklı makalesinde GS 8, 144 vd. görülmekte. O zamana kadar bu kavramın toplumsal makro düzlemde (nadir) kullanımında ideoloji eleştirisi açısından genellikle olumsuz anlamlar içeren kitlelerin aldatılması, çoğunluğun zorbalığı, "araştırma bürolarının batıl inancı" (GS 8, 144) gibi sözcükler kullanmıştı. Bunun bir istisnası, "Kamuoyu Araştırması ve Kamuoyu" (GS 8, 532 vd.) başlıklı küçük bir makaledir. Burada, Adorno'nun, Habermas'ın *Kamuoyunun Yapı Değişimi* başlıklı makalesini alıntılamaması açıklanıyor. Sonuç olarak, Adorno için demokrasi, ABD'de öğrendiği açık bir tanıma göre, "demokratik bir anlayış içerisinde işbirliği" anlamına gelmektedir. Bkz. GS 10.2, 724. Aslında, Adorno'da demokrasi, kural olarak biçimlendirilmiş kuramsal bir düzen olarak değil, ancak "demokrasi anlayışı" olarak ortaya çıkar.

77) Adorno, "Birey ve Devlet" GS. 20.1, 209 vö.

78) Habermas 1985, 145.

79) Bkz. Albrecht vd. 2000.

80) Jäger 2003, 175.

ölçeğinde edinilen imgenin kökten değiştirilmesine yönelik, düşünsel ve politik iki yeni yönelim söz konusudur.

Bunlardan biri, her tür politik eyleme yatkın alıcının eleştirel düşünce yoluyla pratik bakış açısını yitirdiğini betimleyen hüzün verici ve kaderine razı şişedeki mektup eğretilmesi olmuştur. 50'li yılların başlarından beri, üniversite öğretiminin, yüksek öğretim politikası ve bilimin düzenleyici çabaları (ortak çalışmaya yönelik toplumbilimsel bir örgütlenme oluşturmak amacıyla),[81] medya ve yetişkin eğitimi için yapılan çalışmalar, aydın elitlerin eğitimi gibi, politik ve kültürel toplumsallaşma ve aydınlanma alanındaki etkinliklere ilişkin enstitünün ve üyelerinin yaptığı çalışmaların ön plana çıkmasıyla[82] kuramda değişiklik ve yenilikler yapılabildi ve önemli açıklamalar getirildi. Bu akademik çabaların genel konusu, Alman tarihiyle[83] "hesaplaşarak" Nasyonal Sosyalizmin nüksetmesini, yerinden edici ve barbarca tasfiye faaliyetini önlemekti. Bu anlayış, Nasyonal Sosyalizmi otoriteye bağlı kişiliklerin kitlesel nitelikli eylemi, sürekli olarak bunların yayılmasını sağlayan ve "siyasi-ekonomik ilkelerle hiçbir bağlantısı bulunmayan"[84] bir akım olarak ele alan kültürel ve toplum-psikolojik değerlendirmeler[85] için elverişlidir.

Diğer yandan, Amerika'daki sürgünden dönüş yolunda, Amerikan demokrasisi ve toplumunun açık (ama çoğu kez tamamıyla örtük) bir değerlendirmesi yapıldı. Bu değerlendirme artık Amerikan işgal gücünün[86] eğitim programlarıyla ve özellikle Soğuk Savaş koşullarıyla örtüşmekte olup enstitünün benimsediği norm için bir örnek oluşturmaktaydı. Amerikan politikası, toplumu ve kültürüne yönelim, "demokratik bir eğitbilim" yoluyla, "Almanya'daki geleneğin uygarlık ve Batı karşıtı eğilimini"[87] bertaraf etmekte kullanılacak bir araçtı. "Eğitimcileri eğitmek" görevi konusunda, Adorno, "administrative research"e karşı geliştirdiği yargılarla ters düşüyor, hatta Amerika'da "behavioral sciences"[88] adı verilen akıma değiniyordu.

81) Bu çerçevede, Adorno, örneğin Nasyonal Sosyalist rejime aşırı bağlı filozof Arnold Gehlen ile de saygıya dayalı mesleki ve özel bir ilişki kurabildi.

82) Bkz. Albrecht vd. 2000; Demirovic 1999.

83) Adorno, "Tarihle Hesaplaşma Ne Anlama Geliyor?" GS 10.2, 555-572.

84) Adorno, "Tarihle Hesaplaşma Ne Anlama Geliyor?" GS 10.2, 561.

85) Bkz. Tenbeck 2000.

86) Bu arada, Sosyal Araştırma Enstitüsü'nün Almanya'ya geri dönerken yalnızca Amerikan işgal gücünün iyi niyetine güvendiği ve bununla gelecekteki her tür güçlüğü de aşabildiği bilinmektedir. Jäger 2003, 169.

87) Adorno, "Tarihle Hesaplaşma Ne Anlama Geliyor?" GS 10.2, 565.

88) Adorno, "Suç ve Savunma" GS 9.2, 144.

California'da mülteci olarak bulunduğu yıllarda, Amerika, totaliter somutlaşmanın bir belirtisi olarak (ya da yalnızca biçimsel bir değişkesi olarak) anlaşılmıştı. Frankfurt'tan geriye, Amerika'daki deneyimlere bakarken ise ortaya taban tabana karşıt bir imge çıkıyordu; özgürlükçü uygarlığın deniz feneri, Avrupa ve özellikle ahlaki felaket içerisindeki Almanya için bir ölçüt olarak alınmalı ve bu ölçüte erişilmesi için çalışılmalıydı. Eğer doğru anlıyorsam, Adorno'nun her iki Amerika imgesi arasındaki mutlak karşıtlık, onun tarafından tek bir fikir beyanıyla bile aydınlığa kavuşturulmadı.

1958'de verdiği "Kultur und Culture"[89] başlıklı konferans, ABD'deki yaşam bağlamında açıklayıcı bir retrospektif bakış içermektedir. *Minima Moralia* ve *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin artalanını oluşturan Amerika imgesinde bazı yerleri çıkarmadan veya onlara farklı değerler yüklemeden, Adorno, bu imgeyi şaşırtıcı bir sempatiyle renklendirip Amerikan toplumunun genel bir görünüşüyle tamamlamaktadır.[90] "Amerika kentsoylu devrimin temiz bir ülkesidir." Bu ülke, eski kıta ve onun feodal ve mutlakıyete dayalı geleneksel durumu, özellikle Almanya, Almanya'nın başarısızlıkla sonuçlanan devrimleri ve gecikmiş modernleşme denemeleriyle karşılaştırıldığında kesinlikle tercihe değerdir. "Güçle korunan zengin ruh yaşamının" (Thomas Mann) Alman düşünce kültürü, Amerikan bolluk toplumunun neşeli materyalizmiyle ters düşmektedir. İnsanların ("özellikle Güney temalı büyük Amerikan romancılarının" kitaplarından tanıdığı insanların dışındakiler) açlığı da korkuyu da tanımadıkları, "süpermarket" dolu masal ülkesi ütopyası da kendiyle çeliştiği konulardan bir başkasıdır. Bu hayali utku içinde gündelik yaşamın barışçıl, saldırgan olmayan, iyi huylu ve dost canlısı insanlığı boy atar ve "burada birey temelli çıkar motifi giderek

89) "Culture" terimi konferans metninde hiç görülmüyor, yalnızca başlıkta kullanılıyor. Aslında, bu terimin işlevi, (Avrupa) "kültürü" ile salt (Amerikan) "medeniyeti" arasındaki karşıtlığı gizlemek ve ortadan kaldırmaktır. Bu, aslında, Krünberger'in yergisinden beri Avrupa Anti-Amerikancılığını hep yeniden canlandıran karşıtlıktır ve böyle bir karşıtlık iddiası otoriteye bağlı kişilik yapıları için bir gösterge niteliği taşır. Bkz. *Grup Deneyi*. Adorno benim bir yanlış anlamayla karşılaşmamı istemiyordu. "Kultur und Culture"un GS. 10.2, 167 pek de hoş olmayan antitezinin altına imzamı atabilirim.

90) Konferansın önemli cümlelerinden oluşan bir metin 29 Ağustos 2003 tarihli *Süddeutsche Zeitung*'un magazin ekinde açıklayıcı bir girişle basıldı. Burada, yazar, "derin bir saygı ve neredeyse büyük bir sevecenlikle biçimlendirdiği, Amerika'ya olan ilgisini" açıklamakta ve "diğer yazılarında büyük bir özenle gizlediği Amerika'ya (...) farklı bir bakış" ortaya çıkmaktadır. Maase 2001.

azalır".[91] Adorno, Tocqueville'in yapıtı *Amerika'da Demokrasi*'nin en iyimser bölümlerini bile aşarak Smith'in[92] takipçileri arasında *sympathy* (duygudaşlık) üreten pazar toplumu hayallerinin anılarını aydınlatır: "Ticaretin bu evrenselliği, aynı zamanda, burada herkesin herkes için var olduğu, aslında hiçbir insanın kendi içinde ve kendi çıkarlarının sınırlılığı dahilinde –bizim ihtiyar Avrupamız'da gördüğümüz üzere– katılaşmış olmadığı anlamına gelmekte. Burada demokrasinin politik tezahürünün insanların yaşama duygusuna çok daha yakın olduğu bir ortam hâkim."[93] Ayrıca, örtük bir biçimde, Tocqueville ile de bir ilişki kurarak, "Parlamenter demokrasinin tüm biçimleri olası tüm yaygın gruplara, kulüplere, dersliklere kadar her şeyin içine nüfuz etmiştir," der. Bu çerçevede, bu eşitlikçi –günümüzde "sivil toplum" olarak adlandırabiliriz– toplumsallaşma kültürü, Amerika'da totaliter akımlara karşı Avrupa'ya oranla çok daha güçlü bir direnç oluşturmuştur. Adorno, önceki Amerika yazılarında ustaca eleştirdiği, Amerika'da yaygın olarak görülen, birincil gözlemlerinde Tocqueville'in bu konudaki görüşlerine tamamen katıldığı konformist baskıya olumlu bir anlam yüklemektedir. Hatta, durmadan tebessüm eden bir diktatörlük, gerçekte ters yaradılışlı ve asık suratlı insanların bile tabiatını değiştirip onlara bir nebze insaniyet katacaktır. Sonuç olarak, her şey Amerika'da çok daha az otoriterdir, tartışma özgürlüğü daha çoktur, Amerikalılar kör bir itaati tanımaz, çocuklar daha az baskı altındadır ve okulda dayak yemezler, "büyük olana" ve "ölümsüz eserlere" ulaşmaya yönelik seçkin umut ve arzu, Amerika'daki insanlara, Adorno'nun açık ve derin bir sempati duyduğu üzere, yabancıdır. Kültür endüstrisinin eşitlikçi tutumu da salt kusurlu değildir: "Günümüzde konformist olmayan yeteri kadar Amerikan yazarı var." Demokratik yaşam uygulamasının bir göstergesi olarak öğretenler kadar öğrenenlerden de her gerçeklik savının deneysel bir açıklığa kavuşturulmasını talep eden Amerikan pozitivist bilim kültürünü takdir eder: "(...) Bu temel düşünce, herhalde, bizdeki öfke yüklü düşüncenin belirli eğilimlerine karşı (...) iyileştirici niteliktedir." Avrupa'nın Amerikanlaşması yönündeki genel eğilimi, son tahlilde, Adorno'nun önceki görüşünden tamamen vazgeçişinin kanıttan muaf geçerliliğinin ifade bulduğu bir rahatlama ve güven duygusunu yansı-

91) Bkz. "Kultur und Culture", 250 vd.
92) Smith, 1982.
93) Bkz. "Kultur und Culture", 251 vd.

tır. Cazın estetik bir değeri olmadığına ilişkin hiçbir zaman azalmayan takıntısını muhafaza etmemiş olsaydı, Adorno'nun gözünde Amerikan "culture"ının Avrupa "kültüründen" üstün olduğu görüşü tamamıyla sınırlanmamış olurdu.[94]

Amerika'da "totaliter akımlara karşı büyük bir direnç olduğu" savı, *Aydınlanmanın Diyalektiği*'nin Kültür Endüstrisi bölümünde öne sürülen, totaliter akımların ABD'de siyaset, ekonomi ve kültür alanlarında üstünlük kazandıkları iddiasına hiç de uymamaktadır. Diyalektik uzmanı Adorno'nun her iki savın da uygun olduğuna ve bu nedenle, Tocqueville'de olduğu gibi, Amerikan tehlikesine karşı gene Amerikan erdemleri içinde bir çare aranabileceğine ilişkin düşünce çabaları başarısızlığa uğrar. Werner Sombart 1906'da Birleşik Devletler'de niçin "sosyalizm olmadığı" sorusuna yanıt aramıştır; buna karşılık, 40'lı yılların eleştirel kuramcılarının çağ tanısı tespitlerinde neden Birleşik Devletler'de sosyalist kitle hareketinin –faşist harekete oranla– devlet iktidarı için bir gelecek umudu besleyemeyeceğine, bunun yerini neden New Deal'in[95] aldığına ilişkin benzer bir soru bulunmamaktadır. Adorno, dikkatinden kaçması olanaksız Amerikan değişkenliği bilmecesini yanıtsız bırakır. Çözüme kavuşturulmamış hangi kuşkuların iş başında olduğu, Adorno'nun "Kultur und Culture" adlı konferansın yayımlanmış (yayımlanmasını engellemek için gösterdiği çabalar başarılı olamamıştır) metninin başına eklediği "önsözde" görülmektedir. Konferans kitabı, biraz alışılmışın dışında da olsa, tipik bir yayıncılık ürünü, ancak hiçbir biçimde, Adorno'nun mazeret olarak öne sürdüğü gibi, yayın dünyası dışında hazırlanmış bir "özel basım" değil. Adorno, gazete ve dergilerdeki konferanslarının daha sonra Suhrkamp Yayınevi'nce yayımlanması için düzenli bir gayret gösterirken, burada, istisnai olarak, "yönetilen dünyaya has tutuma", "uçup giden sözün" basılarak kalıcılık kazanmasına karşı koymaktaydı. Adorno, okuyucuya, "kaçınılması olanaksız yanlış yorumları önlemek için",[96] burada basılan yazılar için herhangi bir sorumluluk üstlenemeyeceğini açıkça belirmekte.

94) Bkz. "Kultur und Culture", 254 vd.

95) Adorno'nun yönetiminde hazırlanan "otoriter kişilik" adlı büyük çalışmada, yapılan tüm sorgulamalara göre, toplum, psikolojik nedenlerle ve kültür enstitüsünün etkisi altında, ABD'de faşist bir gelişim olasılığının en azından dışlanamayacağı belirtilen önkoşulları arasında yer almaktadır. Aksi halde, böyle bir gelişimin nedenlerini büyük araştırma olanaklarını kullanarak açıklamaya çalışmanın bir anlamı olmayacaktı.

96) "Kultur und Culture", 246.

Adorno'nun eserlerinden seçilen oldukça küçük parçalar ölçeğinde, yazarın Amerika deneyimlerindeki belirsizlikleri ve bunların Avrupa'daki gelişmelerle karşılaştırılmasından çıkarılan sonuçları ikna edici bir biçimde aktarmada ve bunları düşünsel olarak düzenlemede –kendisinden önce Amerika'ya giden Tocqueville ve Weber'e oranla– çok daha az inandırıcı olduğunu göstermek istedim. Tocqueville'in Amerika çözümlemesindeki "özgürlük" ve "eşitlik" kavramları arasında var olan karşılıklı kısıtlamalar ve iyileştirmeler yerine, ayrıca Weber'de rastladığımız Avrupalılaştırma ve Amerikanlaştırma kavramlarıyla onlar arasındaki bağıntının çift-anlamlılığı yerine, Adorno, kesinlikle birbirine uymayan ve inandırıcı olmaktan her biri en az diğeri kadar uzak *iki* Amerika tasviri sunmaktadır.

5
21. Yüzyılda ABD: Dini Cemaatleşme Gelenekleri ve "Kötü" ile Mücadele

Üç yazarımızın ABD ile Avrupa arasındaki farklılıkları ve örtüşen noktaları ortaya koyduğu karşılaştırmaların bir değerlendirmesi, söz konusu bulguların farklılıkları gibi ortak noktaları da olduğunu gösterir. Önce farklılıklara ilişkin çağ tanısal sonuç ve beklentileri girişte kullanılan şemaya geri dönerek açıklamak istiyorum. Bu tanıların yapısı şöyle oluşmuştur: Amerika olumlu anlamda Avrupa'nın önündedir (A_1) veya Amerika Eski Kıta'da artık bitkin durumdaki ve üzeri tozla kaplanmış gücü ve coşkuyu korumuştur (B_1); ayrıca, "Amerikanlaşmış" bir Avrupa'nın kötü akıbetini temsil eden olumsuz öncül niteliğinde bir Amerikan imgesi vardır (A_2); nihayet, olgunlaşmamış, hâlâ uygarlaşmamış, kültürel ve kuramsal açıdan geri, kendine özgü ve yüksek değerli geleneğinin bilinciyle bir karşıtlık oluşturan toplumsal bir yapı olarak olumsuz Avrupa imgesi görülmektedir (B_2). Sözü edilenlerden sonuncusu, sanki bir türlü aşılamayan ezel ebed eksiklikler, kötülükler ve geri kalmışlıkla malul Amerika imgesi ile çiğ, çocuksu, reaksiyoner ve ölçüsüz iş dürtüsüyle hareket eden bir genel karakter temelindeki önyargılı, basmakalıp, modern Anti-Amerikan düşüncesinin tözünü oluşturur.

Bu basmakalıp düşünce için bir örnek, belki de, Hegel'in[1] Amerika'yı devleti ve tarihi olmayan kentsoylu bir toplum olarak nitelendirip Avrupa merkezli bir bakış açısıyla aşağılamasının modern Anti-Amerikan düşüncesince benimsenerek "gizlice etkisini gösteren bir model"[2] oluşturmasıdır.

Ancak, burada incelenen üç yazar, Birleşik Devletler'e ilişkin çözümleme ve yargılarını belirleyen ikileme karşın, değerlendirmelerinin geçerliliğini koruyan üç farklı değişke içinde belirlenmesi gereken bir kıstasla sınıflandırılabilir. Tocqueville'in Amerika imgesinin A_1 tipine ait olduğu açıktır. Onun için, Amerika, "köklerindeki" "eksikliklerden ötürü bizimkinden yüz kat fazla mutlu olan"[3] bir toplumun –tüm kuşku ve endişelere karşı– hayranlık uyandıran öncü bir modelidir. Max Weber'in Amerika imgesi de, büyük bir hayranlıkla (bunun kalıcı etkisi konusunda karamsar bir öngörüsü olsa da) Amerikan toplumunun sofu tarikatlar ve bunların özgürlükçü, gönüllülüğe dayalı töreleri içinde bulduğu enerji kaynaklarını incelediği dikkate alındığında, kesin bir biçimde B_1 tipinde sınıflandırılabilir. Amerikan toplumundaki yaşamın "gerçek doğallığını",[4] iyiye varmak için kullanılan "genç, taze ve güvenilir enerjisini"[5] ve "gerçek yankee'lik" söz konusu olduğunda "bu gecikmiş varoluş mücadelesinin üstünlüğünü"[6] över. Onun için, "Amerikalının ortalama tarikat insanı" (...) bizdeki "taşra kilisesi 'Hıristiyan'ından"[7] üstündür, çünkü bu tarikat üyesi (ya da "yankee"[8]), (hâlâ) Avrupa'da bir benzeri olmayan bir özgürlük ve sorumluluğun ölçüsünü korumaktadır. Sonuç olarak, Adorno'nun Amerika'ya (özellikle 40'lı yıllara) ilişkin deneyim ve söylemleri, açıkça "yazgıya havale" edilebilecek A_2 tipine dahil edilebilir. "En ileri gözlem burcu"[9] olarak ABD'yi, dünyanın kalan bölümünü bekleyen "ilerlemenin yapı bozuculuğu", kültür endüstrisi ve "yönetim mefhumu" gibi anlamak gerek. Çok farklı Amerika imgeleriyle betimlenen ve üç yazarın Amerika'da geliştirdiği gözlemlerdeki ortaklıklara ilişkin sorunun belirleyici yönü, Amerikalıların açık, güvenilir, eşitlikçi, işbirliğine hazır ve

1) Hegel, *Tarih Felsefesi Dersleri*.
2) Diner 2002, 21.
3) Chabrol'a yazılmış 9 Haziran 1831 tarihli mektup, akt. Jardin, 104.
4) WL, 605.
5) Marianne Weber, *Yaşamın Resmi*, 315.
6) Kaesler 2004.
7) Adolf Harnack'a yazılmış 5 Ocak 1906 tarihli mektup, MWG, II/5, 33.
8) GARS I, 217.
9) Adorno, "Amerika'da Bilimsel Deneyimler" GS 10.2, 736.

duygusal yönden sıcak gündelik yaşamına ilişkin gözlemlerdir. Amerikan toplumunun mesleki yaşamda, komşuluk ilişkilerinde ve dernek yapısı içinde Avrupalıların sahip olmadığı "toplumsal servetle" (*social capital*) kutsanmış olduğuna ilişkin gözlem, elbette, üç Amerika gezgininin eserlerinde çok farklı bir içimde kuramsallaştırılıyor. Tocqueville için, açıklandığı gibi, Amerikalıların "toplumsallaşma sanatındaki" ustalıkları ve buna yardımcı olan "kalbin alışkanlıkları", gerçeğin açıklanması için bir anahtar, aynı zamanda Amerikalıların bireysel iş ve rekabet toplumunun kuralsız oluşumlar içinde çökmesini önleyen bir teminattır. Tocqueville 'mikro cumhuriyetçi' törenin sağlamlığını över, ancak bu töre, Weber için hâlâ gözlemlenebilir olmakla birlikte (örneğin tarikat ve derneklerin "sevgi komünizminin"[10] uygulamaları olarak), çöküş ve çıkar çevrelerince yönlendirilen deformasyon halini temsil eder. Anne ve babasına gönderdiği mektuplarda, daha sonra "Kultur und Culture" başlıklı makalesinde ve "Amerika'da Bilimsel Deneyimler"i yeniden ele alışında aynı olguları betimleyen Adorno, toplumsal erdemlerin ve bunların oluşum koşullarının düzenlenmesinden tamamıyla vazgeçerek bunları yalnızca sevindirici bir sürpriz olarak dikkate alır.

Sözlerimi bitirirken, kimi düşüncelerimi belirleyen bir soru yöneltmek istiyorum: Üç yazarın Amerika'da gözlemlediği ve farklılıklarını Avrupa merkezli koşullara aktardığı açıklama, beklenti ve tanıların hangisi günümüz bakış açısınca varlığını sürdürmemektedir? Daha genç insanların ayrıcalıklı bakış açısı yoluyla yapılan bu sağlama, elbette, açıklamalarının ve tanılarının kanıtlanabilir başarısızlığı durumunda yazarlara bilimsel çabalarının eksik olduğu yönünde bir suçlamada bulunmak olarak düşünülmemelidir. Bu, söz konusu gözlemlerdeki değişimi, özellikle de birbirleriyle olan ilişkilerindeki değişimi saptamaya hizmet etmeli.

Tocqueville'le bağlantısı içinde, Amerika'da 'eşitlik' adına dizginlerinden boşanmış para delisi bir bireyciliği ıslah etmeye dönük mekanizmaların etkililiği bugün onun gözlemlerde bulunduğu döneme kıyasla daha az belirgindir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yapılan Amerikan toplum araştırmaları arasında benzer bir kuşkunun tartışıldığı çok sayıda değerli çalışma –David Riesman'dan Daniel Bell ve Robert Putnam'a kadar– vardır. Tocqueville'in ABD'de coğrafi koşulların sağladığı avantajdan ötürü askeriyenin fazlaca önem taşımadığına ilişkin çıkarımı da ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden itibaren geçerliliğini yitirmiş durum-

10) WuG, 351.

dadır. Weber'in kendisi tarafından ağırlıklı olarak savunulan, Amerikan kapitalizminin "Avrupalılaşması" beklentisine, sınıf politikasına dayalı cephelerin, devlet-bürokrasi ilişkileriyle yeni feodal yapıların oluşmasına ilişkin savı da hiçbir biçimde onay görmedi. Adorno ise, Tocqueville ile bağlantılı olarak yazmaya devam ettiği ve aşırıya vardırdığı kültür endüstrisi ve otoriter kişilik kuramını ömrünün son on yılı içinde, arada bir de olsa, esaslı bir biçimde gözden geçirip düzeltti ve yumuşattı.

Üç yazar da, örtük bir biçimde –ve burada 20. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeler açısından güncelleştirmeye yönelik önemli bir düzeltme ihtiyacı görüyorum–, "Batı'nın" uygarlaşmış dünyasının ortak evrimsel düzene bağlı olduğundan, yani gelişmenin ortak yapı koşullarınca oluşturulduğu ideal tipteki esas eksenden yola çıkıyorlar. Daha sonra, bu gelişme anlayışı, ayrılıkların, atılımların, gerilemelerin ve gelişmenin durmasının, ancak özellikle de kapsamlı bir Atlantik modernleşmesi sürecinin özelliklerini belirlemeye hizmet ediyor. Kuzey Atlantik'in her iki yakasındaki toplumların ortak özelliklerinde ağırlıklı rol Hıristiyanlığa, 18. yüzyılın son çeyreğindeki devrimsel değişimin deneyimleri ve sonuçlarına, bilim, teknik, endüstri ve refah ilişkisiyle Avrupa'dan ilk göç dalgalarıyla ABD'ye gelen göçmenler gerçeğine aittir. ABD ile İngiltere arasındaki özel ilişkiyi ve her iki dünya savaşının sona erdirilmesi kararında ABD'nin üstlendiği askeri rolü de içeren bu ortak noktalarla başat farklılıklar elbette bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bu farklılıklar arasında Amerika'nın egemenlik sınırlarının genişlemesi ve Avrupa'dan uzaklaşması, Latin Amerika ve Pasifik bölgesine ilişkin çıkarları ve birlik ilişkileri, baskı altındaki ve sayıları hızla azalan yerli halkla çok farklı etnik kökenden insanlardan oluşmuş toplumun özellikleri, Afrika kökenli Amerikan kölelerin henüz unutulmamış geçmişi, Avrupa ile karşılaştırıldığında halkın çok daha ayrışık bir yapısının olması ve insanların yaşam olanaklarının eşit olmaması sayılabilir. Ayrıca, ABD'nin federal siyasi sisteminin Avrupa'da alışık olunmayan ölçüde parçalanmış olması, Avrupa'daki anlamıyla siyasi partilerin bulunmaması, Amerikan şehirlerinin yapı ve büyüklük itibarıyla "Avrupa anlayışıyla tam anlamıyla uyuşmaması", 20. yüzyılda coğrafi komşularıyla bir savaşa girmemesi (Küba, Grenada, Panama ve Nikaragua dışında), faşist ve Stalinist rejim biçimlerinin ve kitlesel hareketlerin var olmaması ve 20. yüzyılın ikinci yarısında eriştiği "Batı"nın askeri ve ekonomik liderliği de söz konusu farklılıklardan bazılarıdır. Ben, burada, bu özelliklerin türdeş benzerliklerinin mi yoksa yapı farklılıklarının mı ağır bastığı tartışmasına girmek istemiyorum. Ancak, üç

yazarımızın da paylaştığı, Atlantik'in bu yakasında Avrupa devletlerinin ve diğer yakasında ABD'nin benzer evrensel güçler tarafından harekete geçirildiği görüşü, belirtilen farklılıklar nedeniyle inandırıcılığından çok şey kaybetmiştir; bu nedenle, 'Batı' kavramının ve sosyo-ekonomik kalkınma yörüngeleri ve değerleriyle bağlantılı Batı topluluğunun kapsamlı bir Atlantik-ötesi incelemesinin –hatta, gerekiyorsa, tutarlı bir yapıbozumunun– yapılması önerilir.

Günümüzde Amerika, Avrupa'dan ve Avrupa ulus devletlerinden, askeri, siyasal, ekonomik ve ideolojik-kültürel denetimin yerleşik küresel sistem ölçüsündeki merkezi ve kurucusu olmasıyla ayrılmaktadır. Bu durumda, karşılaştırma konusunun ayrı ayrı varlıklar olduğu ve bunların ortak bir kategoriye ait olduklarını varsayan her karşılaştırmalı araştırmanın uygunsuz veya çocuksu bir uğraş olacağı bilinir. ABD'nin benzersiz olma özelliği, Amerika'nın küresel varlığından ve mihver güç olarak genişlemesinden ötürü, bir ihtilaf durumunda kimi sınırlamaları ve uluslarüstü kuralları ciddi ölçüde ihlal edemeyen diğer tüm ulus devletlerden farklı bir harici egemenlik ve karar yetkisini tekelinde bulundurmasından kaynaklanmaktadır. Bu, ABD'nin dünya sistemi içinde burada incelenen yazarların düşünce ve deneyim ufkunun çok ötesinde bulunan yeni konumudur. Onlar incelemelerini yazdıktan sonra ABD "kıyaslanamaz" bir yer oldu ve bir devlet ya da bir toplum sistemi olarak diğer devletler arasında sayılma ve onlarla karşılaştırılma olanağı ortadan kalktı.

Üç gezginimizin kendi çağlarında gayet isabetli bir şekilde yaptıkları gibi, ayrıcalıklı tanıma olanakları ve karşılaştırma için farklı açılar sağlayan ABD gezileri günümüzde pek olmuyor. Bunun bir nedeni, günümüzde Atlantik ötesine dönük kitlesel turizm ve birçok meslek grubu üyesinin iş gereği çıktığı rutin geziler dışında ABD'ye çok az düzenli gezi yapılması. Diğer nedeni ise, günümüzde Amerikan değerlerinin doğasını, ilgilerini ve kültürel yapısını öğrenmek için ABD'ye gitmenin gerekmemesi. ABD, neredeyse dünya sisteminin tüm paydaşları ve ulusal devletler için, elbette Avrupalılar için de, artık coğrafi olarak uzak bir oluşum değil, askeri, ticari-politik açıdan her zaman ve her yerde "mevcut". Amerikan gerçekliği, doğrudan doğruya kendi gerçekliğimizin bir parçası oldu. Amerikan dolarının rayicinin, Amerikan idaresinin kararlarının ve Amerikan ordusunun askeri operasyonlarının doğrudan doğruya küresel etkileri ve küresel haber değeri var. Gündelik çalışma araçlarımız ABD'de yapılan teknik buluşlara ve gelişmelere dayanmakta, sinema ve müzikle ifade bulan Amerikan sanatları eğlence endüstrisinin dünya pazarında

egemen. Amerikan mahreçli araştırmaların sonuçlarını ve bunların ürünü olan yayınları ve düşünsel öncelik ve örneksel ölçütlerini, akademik araştırma ve öğreti için kullanmayan hiçbir bilim alanı tanımıyorum.[11] Bu konuda, Hegel'in "Hamburg" ve "Altona"ya ilişkin eğretilemesini tersine çevirerek, Avrupa'nın artık "Altona" rolünü üstlendiğini söyleyebiliriz.

Ayrıca, dünyanın büyük bir bölümü, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerika'nın siyasi üstünlüğüne bağımlı olması nedeniyle bir Amerikan sureti olma yoluna girmiştir. Sovyet denetimindeki devlet sosyalizminin sona ermesinden beri, "Amerika", sınırlarından kurtulmuştur. Bu nedenle, bu, Amerika'nın soyutlanmış öncü konumunda açığa çıkan bir tür gelişmenin yasallığı değil, ABD'nin siyasi-askeri, ekonomik ve kültürel-ideolojik açılardan egemen üstünlüğüdür ve diğer ülkelerin birçok alanda Birleşik Devletler kaynaklı örneklere yakınlaşmasına neden olmuştur. Ancak, bu ülkeler, Amerikan yaşam koşullarını kendi ulusal toplum yapıları için kendi iradeleriyle örnek olarak alıp Amerikan kurumlarını (örneğin, federal yapı ve başkanlık sistemine özgü kurumları) taklit ettikleri için değil, Amerikan ekonomik yaşam, politika ve kültür modelleri kendilerine etki alanı yayılan süper güç tarafından dayatıldığı için durum böyledir. Bu çerçevede, Amerika'nın etkileri, uzun mesafeleri aşarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Amerikan çekim gücünün cazibesine kapılanların çıkarlarına yaradı. Benim kuşağımın üyeleri, Birleşik Devletler'in Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nda ve savaştan sonra üstlenmiş olduğu askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik rolü zaten açık bir lütuf olarak öğrendiler. Ancak, bu, ABD'nin benzersizliğinin ve bu gelişmeler sonucunda her türlü mukayese olanağının dışında kalan, küresel kadiri mutlaklığın altını çizmekte.

Yeryüzündeki devletlerin büyük bir bölümü, günümüzde askeri güvenliği açısından ya ABD'ye bağımlı ya da ABD'nin olası tehdidi altındadır. İşte, bu nedenle, ABD kendini küresel bir düzen gücü olarak gördüğünde, bu, belirli bir amaca yönelik yürekli bir çaba değil, gerçek olguların tumturaklı bir betimlemesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan beri kendini dışarıya dayatmak Amerikan kimliğinin bir parçası ve böylece bu kimliği inandırıcı kılmayı, diğerlerini bu anlayışa göre biçimlendirmeyi ve onların hayran ve müteşekkir bir biçimde bunu kabullenmelerini, onların kalp-

11) Bu kuralın geçerli olmadığı bir araştırma alanı gerçekten var olduğu zaman, bunun en parlak temsilcileri zaten reddedilmesi güç bir teklifle Amerika'nın seçkin üniversitelerine çağrılıyor.

lerini ve ruhlarını kazanmayı amaçlıyor. Buna göre, ABD, denizlerin öte yakasında (Rio Grande'den Ateş Ülkesine kadar uzanan güney yönündeki kendi *arka bahçesinde*) *freedom and democracy* (özgürlük ve demokrasi) değerlerinin Amerikan çeşitlemesine geçerlik sağlamak ve onu savunmak için, "geleneksiz" Amerika'yı kendi kimliğinin çekirdeği olarak gören bu değerlerin (yalnızca ekonomik nedenlerle değil) öncüsü olmak zorunda. Dünyayı askeri araçları kullanarak daha iyi bir yer yapmayı amaçlayan yalnızca rutin görevini yapan Amerikan yönetimi değil, aynı zamanda, bu projenin arkasında, yukarıda belirtildiği gibi, bir kimlik oluşturmaya, Amerikan toplumunun iç çatlaklarını dışarıya yönelmiş saldırgan araçlarla kapamaya çalışan bir takıntı mevcut. Günümüzde, söz konusu üç yazarımızın araştırmalarına açıkça karşıtlık oluşturan ABD'nin benzersiz özellikleri arasında, ABD'nin tek devlet olarak harici kuralları, ilkeleri ve anlaşmaları (hep de güncel olması gerekmeyen) bir ihtiyaç durumunda hiç umursamadan hareket ettiği gerçeğini saymak gerek. Bunu, Başkan George W. Bush'un "kimseden izin almayız"[12] sözü çok iyi saptıyor, çünkü girişecekleri herhangi bir işi etkili bir biçimde engelleyebilecek hiç kimse yok. Böylesi bir ihtiyaç durumunda, ABD, mevcut yönetiminin de inandığı gibi, kendi gücünü uluslararası sistemin tüm diğer üyelerine –onların rızası hilafına– kabul ettirmeye ve ahlaka ilişkin talepleri de zararsız bir biçimde geçersiz kılmaya çalışıyor.[13]

Diğer tüm devletleri yükümlülük altına sokan *dış* yasalar uyarınca hukuka uygun hareket etme zorunluluğunu, insan haklarını, çok sayıda ticaret ve çevre anlaşmasının kuruluş ve kurallarını (kamuoyunun bilgilendirilmesi gibi normlar dışında) dikkate almamaktan, ancak Amerikan çıkar ve değerlerinin savunulması yetkisinin *içeride* temin edilmesi koşuluyla vazgeçilir. Bu koşul, Tocqueville ve Weber tarafından belirlenen Amerikan toplumsal uyumunun dini temellerinin ulusal çıkarlar için kendini haklı çıkartacak bir dayanak oluşturması halinde yerine getirilir. Dünyevi adaletle sağlanamayan, tanrısal isteğin uygulamasıyla dile getirilir. Savaşı haklı gösteren biçimsel nedenler ne kadar az ise, onu "kutsamak" bir o kadar önem kazanır. Bu yükümlülükten kaynaklanan

12) "America will never seek a permission slip", Başkan Bush'un 20 Ocak 2004 tarihli *State of the Union* konuşması.

13) Bu, kimi (askeri, ticaret politikası, vb.) koşullar altında tek yanlı olarak Amerikan egemenlik hakkını kullanmanın, sonuçta Amerikan çıkarları için bile yararlı olmayan ve bu nedenle akılcı da olmayan bir yöntem olarak anlaşılabilir olacağına ilişkin diğer ve burada yanıtlanmayan bir sorudur.

külfeti paylaşan Amerikan başkanı, 2004 yılında *State of the Union* konuşmasını şöyle bitirir:

> "Hizmet ettiğimiz dava haklıdır, çünkü her insanın davasıdır. Dünyamızda özgürlüğün yükselişi engellenemez – ve sadece bizim gücümüzle ilerletiliyor değildir. Zamanın getirdiklerini yöneten yüce güce güvenebiliriz. Bütün olup bitenlerde O'nun kararlarının adil ve doğru olduğunu biliyoruz."

Dünyada düzeni sağlamayı ve dünyaya özgürlük getirmeyi, böylelikle Amerikan toplumunu dünyanın saldırılarından korumayı amaçlayan bu evrensel, hatta özgeci ve amaca uygun proje, zorunlu olarak, iki hususu şart koşmakta. Bunlardan birincisi, ABD, ister Amerikan değerlerinin sorgulandığı politik veya ideolojik anlamda, isterse sınır bütünlüğüne yöneltilmiş bir tehdit nedeniyle askeri anlamda, her saldırıya karşı korunmuş olmalıdır. Küresel liderlik rolünü, yalnızca doğası gereği zaptedilemez bir kaleden hücuma kalkan ve kategorik olarak ne iç çatışmalar ne de dış güçler karşısında yenik düşecek bir güç yürütebilir. Şimdi, coğrafyanın doğa yasalarınca –Tocqueville'in belirttiği gibi– olası her türlü yenilgiden korunmuş, *Anti-Ballistic Missiles* (ABM) gibi büyük teknolojik projelerle güvenlik altına alınmış topraklarında sıfır risk bulunan ABD bu işe çok uygundur. Bu, askeri riskin öteden beri asimetrik biçimde dağılmış olduğu ve yenilginin bedelinin, araç gereç kaybının ya da askeri personelin kaybının ABD tarafından değil, her zaman düşmanlar tarafından ödenmiş olduğu sonucunu doğruyor. Bunun en aşırı durumları ise askeri fiyaskolarda görülmektedir [Küba'da Domuzlar Körfezi çıkarması denemesinde olduğu gibi, taktik yenilgiler (Pearl Harbor) veya uzak kıtalarda kaybedilen savaşlar (Vietnam) gibi]; ancak ABD'nin savaşan diğer güçler için doğal olasılıklar arasında sayılan –toprak kaybı, insanların ya da ulusal egemenlik sisteminin yitirilmesi– risklere girmesi hiçbir zaman gerekmiyor.

Bunun güvencesi, Soğuk Savaş sırasındaki caydırıcılık mantığıydı: Düşman yalnızca bir devlet veya ülkeyi tehdit potansiyelinin fiile geçmesini önlemek için *mutually assured destruction* koşulları altında daima yeteri kadar akılcı bir askeri ittifak olduğu sürece kendi egemenlik alanına bir saldırı düşünülemezdi. 11 Eylül 2001'in etkisi de (suçluların alçakça tasarladığı planların tam amacına ulaşmasından sonra) kendi topraklarında saldırılardan uzak ve yenilmez olduklarına ilişkin inancın dünya kamuoyunun gözleri önünde sarsılmış olmasından kaynaklanıyordu.

Diğer yandan, kararlılıkla "kötü" güçleri, *rogue states* (haydut devletler) veya devlet olmayan zorba aktörler gibi olumsuz biçimde nitelenen güçleri öne çıkararak Amerika'nın dünya denetimini sürekli olarak genişletme projesi vardı. Her ikisi arasındaki ilişki açık: Amerika'nın cidden "tehditkâr" düşmanları olmadığından, "kötü" düşmanlara ihtiyacı var. Bu düşmanlara karşı yürütülen savaşlar veya daha çok "Haçlı Seferleri" [*crusades*] amaca uygun bir barış antlaşması ve teslimiyetle değil, ancak kötüyü kesinlikle ortadan kaldıran bir yıkımla sona erer. Bu iki öncelik arasındaki ilişki, düşmanın açıkça vurgulanan kötülüğü, dostların gönüllülüğe dayalı dayanışmasını ister istemez plana dahil etmesi ve tüm "özgür dünyanın" (veya gerekli baskı ve ödülle derlenip toplanmış *coalition of the willing*) yönetici gücün yenilmezliğini sürekli bir güvenlik duygusu halinde pekiştirmesi biçiminde kurulur. Böylesi "kötü" düşmanlar olmasaydı, evrensel özgürlük ve refah için çaba gösteren bu irade gülünç duruma düşer ya da "yeni dünya düzeninde" emperyalist *pax Americana*'dan[14] başka bir şey olmadığı kuşkusu ortaya çıkardı. Amerika'nın yenilmezliğine kendisinin inanması gerekiyor ve "kötüyü" temsil etmeleri ahlaki bir gerekçe sayılacak düşmanlara ihtiyacı var.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD'nin geniş ticari ve askeri yaptırım araçlarını uygulayabileceği böyle "kötü" düşmanların seçiminde çok daha büyük bir hareket serbestliği oldu. Bu düşmanlar üç özellikten biri veya birkaçıyla tanımlanıyor: Bunlar, "terörist" aktörleri destekler, barındırır ve himaye (tercih ve ihmalleriyle) eder; kitle imha silahları temin eder veya bunlara sahip olmaları için çaba gösterir ve kendi halkına[15] ya da halkın bir bölümüne karşı şiddete yönelik ve baskıcı bir rejim uygular. Bu arada, "kötü", alçak devlet veya terörist etiketi kuramsal ve uygulamaya yönelik olarak hemen iliştirilir. Kitle imha silahlarında iyelik ölçütü, ihtiyaç durumunda yalan ve aldatmaca yoluyla düzmece bir biçimde oluşturulur (Irak, Küba); bazı durumlarda da fırsatçılıkla görmezlikten gelinir (Pakistan). Bu tür silahları edinmeyi yalnızca düşünen ülkeler bile, önleyici müdahalenin hedefi olur. Aynı biçimde, "terörizm" ölçütü veya buna göz yummaya ve onu teşvik etmeye ilişkin tanımların ucu açıktır ve bu ölçütler fırsatçı nedenlerle de gör-

14) Vietnam Savaşı'nın gelişmesi ve sonucu, içeride ve önemli dış bağlantılarda seçilen düşmanın ahlaki kötülüğüne ve siyaseten tehlikesine ilişkin kuşkular dile getirildiğinde, yönetici gücün işinin ne kadar güç olduğunu göstermiştir.

15) Bkz. Mann 2003.

mezlikten gelinebilir (Suudi Arabistan). Bunların tamamen dışında, güç elde etmeyi amaçlayan, devlet dışı aktörlerin "teröristler" olarak ortaya çıkması, çoğunlukla mevcut devletlerin yıkılmasını amaçlayan (Irak)[16] fiili müdahalelerin yasalara uydurulmuş bir nedeni değildir. Bir devlet gücünün baskıcı bir tutum izlemesinin ölçütü, en hızlı biçimde, "kötü" karakterinin bir kanıtı olarak kullanılır, ancak bu ölçüt Amerikan dış politikasında, görüldüğü kadarıyla, bağlayıcı olmaktan uzaktır; örneğin, o "bir başka" 11 Eylül günü (1973 yılında) Şili'de kendi halkına katliam uygulayan rejim ABD dış politikasınca engellenmez, buna karşılık, ona iş başında kalmasını sağlayan dostça bir destekle yardım edilir. "Kötü" tanımıyla düşman seçiminde tamamıyla bir hareket özgürlüğü kazanan süper güç, daha sonra, eğer başarırsa, diğerlerinin işbirliği yetkisini, örneğin BM Güvenlik Konseyi'ninkini bu tanım çerçevesinde kullanmaya ve bunun dışında kalan ulusal ve uluslararası kamuoyunu düzmece güvencelerle yönlendirmeye çalışacaktır.

Kasım 1989'da, bir zamanlar güncel olan düşmanın kesin tasfiyesiyle nihayetlenen Soğuk Savaş'ın bitmesi sonucunda ağırlıklı olarak yapılan yorumlara göre, üç ölçütten ikisi uyarınca –iç baskı ve dış saldırganlık– İkinci Dünya Savaşı'ndan beri onyıllarca güvenilir bir biçimde düşman olarak nitelendirilen bir muhatap artık elden kayıp gitmişti. 2003 yılında bombalanarak ortadan kaldırılan Irak rejiminin baskı ve saldırganlığı konusu pek tartışılmıyor. Ancak, rejimle ilgili tasarrufun Amerikan hükümetinin bir işi olup olmadığı, uluslararası kamuoyunun bu görüşü paylaşıp paylaşmadığı veya BM Güvenlik Konseyi'nin benzeri bir saptama yapıp yapmadığı ve bunun belirli yaptırımların temelini açıkça oluşturup oluşturmadığı hiç de önemsiz değil. Günümüzde Irak'ta *nation building* (ulus oluşturma) mefhumunun başarısına ilişkin geleceğe dair bir ümit bulunmamaktadır; daha çok, oradaki Amerikan hareket tarzı, yeni düşman "terörizm" için ideal etkinlik koşulları yaratmıştır. Bu çerçevede, terörizm, devletin harabeleri üzerinde (Amerikan bombardımanı sonucunda Irak'ın geldiği durum) kendisine şimdiye kadar hiç olmadığı kadar ideal hareket olanakları bulacaktır. Gerçi, Hitler Almanyası ve müttefiklerine karşı sürdürülen Amerikan savaşından beri, liberal demokrasilerdeki kamuoyu

16) Irak Savaşı'nın başlamasından önce, Mart 2003'te, Amerikan yönetimi bu ülkede terörist gruplar ve eylemleri için uygun bir zemin olduğunu öne sürmüştü. Savaşın (resmen) sona ermesinden sonra ve bunun dolaysız sonucu olarak günümüzde (2004 başı) hâlâ bu tür eylemler için kesin bir belirti mevcut değildir.

nezdinde yeni düşmanın ahlaken kınanabilir olması koşulu açıkça aranıyordu. Ancak, bir devletin veya devletler ittifakının devletten bağımsız bir fail şebekesiyle karşı karşıya geldiği "yeni savaşlarda", askeri yollarla kazanılmayan 'daimi' bir savaştan artık açıkça söz ediliyor. Bir teslim antlaşmasının altına imza atacak herhangi bir yetkilinin de olmadığı hesaba katılırsa, bir savaşın gerçekten nihayete erdiğinden emin olmak ne zor.

Kaynakça

Abraham, David, 1996: "Liberty without Equality: The Property-Rights Connection in a 'Negative Citizenship' Regime", *Law and Social Inquiry*, 2.1, No. 1, 1-65

Adorno, Theodor W., Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson, R. Nevitt Sanford, 1969 [1950], *The Authoritarian Personality*, New York: Norton.

Adorno, Theodor W., 1958, "Kultur und Culture", *Hessische Hochschulwochen für staatswissenschaftliche Fortbildung*, Bd. 23, Bad Homburg etc: Max Gehlen, 146-259.

Adorno, Theodor W., 1997, *Gesammelte Schriften*, Rolf Tiedemann (der.), Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Adorno, Theodor W., 2003, *Briefe an die Eltern 1939-1951*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Adorno, Theodor- W., Max Horkheimer, 2003, *Theodor W. Adorno/Max Horkheimer. Briefwechsel*, Bd. 4.1, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Albrecht, Clemens, Günter C. Behrmann, Michael Bock, Harald Homann, Friedrich H. Tenbruck, 2000, *Die intellektuelle Gründung der Bundesrepublik. Eine Wirkungsgeschichte der Frankfurter Schule*, Frankfurt/M.: Campus.

Bellah, Robert N., Richard Madson, William L. Sullivan, Ann Swidler, Steven

M. Tipton, 1985, *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*, Berkeley: University of California Press.

Benjamin, Walter, 1977 ff., *Gesammelte Schriften*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Berger, Peter L., Richard J. Neuhaus, 1996, *To Empower People: from State to Civil Society*, Washington: AEI Press.

Busch, Alexander, 1959, *Die Geschichte des Privatdozenten. Eine soziologische Studie zur großbetrieblichen Entwicklung der deutschen Universitäten*, Stuttgart: Enke.

Claussen, Detlev, 2003, *Theodor W. Adorno. Ein letztes Genie*, Frankfurt/M.: Fischer.

Diggins, John Patrick, 1996a, "America's two visitors: Tocqueville and Weber", *La Revue Tocqueville/The Tocqueville Review*, 17, No. 2, 165-182.

Diggins, John Patrick, 1996b, *Max Weber. Politics and the Spirit of Tragedy*, New York: Basic Books.

Demirovic, Alex, 1999, *Der nonkonformistische Intellektuelle. Die Entwicklung der Kritischen Theorie zur Frankfurter Schule*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Deutscher Bundestag, Enquete-Kommission "Zukunft des Bürgerschaftlichen Engagements" (Hg.), 2001: *Bürgerliches Engagement und Zivilgesellschaft*, Schriftenreihe Bd. 1, Opladen: Leske und Budrich.

Diner, Dan, 2002, *Feindbild Amerika. Über die Beständigkeit eines Ressentiments*, Berlin: Propyläen.

Eisermann, Gottfried, 1968, "Max Weber und Amerika", *Bedeutende Soziologen*, Stuttgart: Enke, 1-25.

Eliaeson, Sven, 2000, "Max Weber-made in the USA?", *Sociologisk Forskning*, No. 3-4, 26-45 Elster, Jon, 1993, *Political Psychology*, Cambridge: Cambridge UP.

Federalist Papers, 1994 [1787], Paderborn vd., Schöningh Feldhoff, Jürgen, 1967, *Die Politik der egalitären Gesellschaft*.

Zur soziologischen Demokratie-Analyse bei Alexis de Tocqueville, Köln, Opladen: Westdeutscher Verlag Freund, Dorrit, 1974, "Max Weber und Alex de Tocqueville", *Archiv für Kulturgeschichte*, Köln, Viyana: Böhlau, 457-464.

Galston, William A., 2000: "Civil Society and the Art of Association", *Journal of Democracy*, 11, I, 64-70.

Gneuss, Christian, Jürgen Kocka (der.), 1988, *Max Weber. Ein Symposium*, Münih: Dtv.

Goethe, Johann Wolfgang von, 1958, *Goethes Werke*, Reinhard Buchwald (der.), 10 Bde., Weimar: Volksverlag.

Habermas, Jürgen, 1962, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen über eine Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Neuwied: Luchterhand.

Habermas, Jürgen, 1971, "Theodor W. Adorno. Ein philosophierender Intellektueller", in: ders., *Philosophisch-politische Profile*, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 176-183.

Habermas, Jürgen, 1985, *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Haller, Gret, 2002, *Die Grenzen der Solidarität. Europa und die USA im Umgang mit Staat, Nation und Religion*, Berlin: Aufbau-Verlag.

Hartmann, Martin, 2003, *Die Kreativität der Gewohnheit. Grundzüge einer pragmatistischen Demokratietheorie*, Frankfurt/M.: Campus.

Hecht, Martin, 1998, *Modernität und Bürgerlichkeit. Max Webers Freiheitslehre im Vergleich mit den politischen Ideen von Alexis de Tocqueville und Jean-Jacques Rousseau*, Berlin: Duncker u. Humblot.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 1970, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte, Werke*, hg. v. Eva Moldenhauer ve Karl Markus Michel, Bd. 12, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Heller, Hermann, *Staatslehre*, [1934], 6. basım, Tübingen: Mohr.

Hennis, Wilhelm, 1987, *Max Webers Fragestellung. Studien zur Biographie des Werks*, Tübingen: Mohr.

Hennis, Wilhelm, 1988, "Tocqueville's Perspective", *Interpretation* 16. no. 1.

Hennis, Wilhelm, 1995, "Freiheit durch Assoziation", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* v. 4. 1. 1995.

Hennis, Wilhelm, 1996, *Max Webers Wissenschaft vom Menschen*, Tübingen: Mohr.

Holmes, Stephen, 1993, "Manifold Lessons", Wissenschaftskolleg zu Berlin, *Jahrbuch* 1991/92, Berlin: Nicolaische Verlagsbuchhandlung, 210-232.

Horkheimer, Max, Erich Fromm, Herbert Marcuse, Hans Mayer, 1987 [1936], *Studien über Autorität und Familie. Forschungsberichte aus dem Institut für Sozialforschung*, Lüneburg: Klampen.

Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno, 1947, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, Amsterdam: Querido.

Howard, Marc M., 2003, *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*, Cambridge: Cambridge UP.

Jäger, Lorenz, 2003, *Adorno. Eine politische Biographie*, Münih: DVA.

Jardin, André, 1991, *Alexis de Tocqueville. Leben und Werk*, Frankfurt/M.: Campus.

Joas, Hans, 1992, "Die unterschätzte Alternative. Amerika und die Grenzen der Kritischen Theorie", *Pragmatismus und Gesellschaftstheorie*, Frankfurt/M.: Suhrkamp, 96-113.

Kaesler, Dirk, 2004, "Bilder von Amerika", unveröff. Teilmanuskript, Marburg.

Kagan, Robert, 2003, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, New York: Knopf.

Kalberg, Stephen, 2000, "Tocqueville und Weber. Zu den soziologischen Ursprüngen der Staatsbürgerschaft-die politische Kultur der amerikanischen Demokratie", *Soziale Welt*, 51, Nr. 1, 67-86.

Kamphausen, Georg, 1991, "Das Bekenntnis zur Selbstevidenz. Über das Verhältnis von Politik und Religion in den Vereinigten Staaten von Amerika", Hans Thomas, *Amerika - Eine Hoffnung, zwei Visionen*, Köln: Bachem, s. 251-290.

Kamphausen, Georg, 2002, *Die Erfindung Amerikas in der Kulturkritik der Generation von 1890*, Weilerswist: Velbrück.

Kant, Immanuel, *Kritik der Urteilskraft*, *Werke*, Wilhelm Weischedel, Bd. 8, Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft 1968 [1790].

Kant, Immanuel, *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, *Werke*, hg. v. Wilhelm Weischedel, Bd. 10, Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft 1968 [1798].

Kornhauser, William, 1959, *The Politics of Mass Society*, New York: The Free Press.

Krüger, Christa, 2001, *Max und Marianne Weber*, Zürih: Pendo.

Lassman, Peter, 1993, "Democracy and Disenchantment. Weber and Tocqueville on the 'Road to Servitudes'", Herminio Martins (der.), *Knowledge and Passion: Essays in Honor of John Rex*, Londra: Tauris.

Lipset, Seymour Martin, 1981, *Political man. The social bases of politics*, Baltimore: Johns Hopkins UP.

Locke, John, 1967, *Zwei Abhandlungen über die Regierung*, Walter Euchner (der.), Frankfurt/M.: EVA, 198-367.

Loader, Colin, Jeffrey C. Alexander, 1985, "Max Weber on churches and sects in North America. An alternative path towards rationalism", *Sociological Theory*, 3, No. 1, 1-6

Maase, Kaspar, 2001, "Amerika zwischen Hochkultur und Massenkultur", *Volkskunde Rheinland-Pfalz*, 16, Nr. 2, 2-12, http://www.volkskunderheinland-pfalz. de/seiten/zeitschrift/2ooi_o2/oio2_amerika.shtml.

Mann, Michael, 2003, *Die ohnmächtige Supermacht. Warum die USA die Welt nicht regieren können*, Frankfurt/M.: Campus.

Marx, Karl, Friedrich Engels, 1959 ff., *Werke*, hg. v. Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED, Berlin: Dietz.

Mill, John Stuart, 1974 [1863], *Utilitarianism*, New York: New American Library.

Mitzman, Arthur, 1971, *The iron cage. An historical interpretation of Max Weber*, New York: Universal Library.

Mommsen, Wolfgang J., 1974a, Max *Weber und die deutsche Politik*, Tübingen: Mohr.

Mommsen, Wolfgang J., 1974b, *The Age of Bureaucracy. Perspectives on the Political Sociology of Max Weber*, Oxford: Blackwell.

Mommsen, Wolfgang J., 1974c, *Max Weber. Gesellschaft, Politik und Geschichte*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Morgenthau, Hans J., 1978, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, gözden geçirilmiş beşinci baskı, New York: Knopf.

Müller-Doohm, Stefan, 2003, *Adorno. Eine Biographie*, Frankfurt/M.: Suhrkamp.

Münkler, Herfried, 1993, *Thomas Hobbes*, Frankfurt: Campus.

Pisa, Karl, 1984, *Alexis de Tocqueville. Prophet des Massenzeitalters. Eine Biographie*, Stuttgart: DVA.

Pollock, Friedrich, 1955, *Gruppenexperiment. Ein Studienbericht*, Frankfurt/M.: EVA.

Portinaro, Pier Paolo, "Amerika als Schule der politischen Entzauberung. Eliten und Parteien bei Max Weber", Edith Hanke, Wolfgang J. Mommsen (der.), *Max Webers Herrschaftssoziologie. Studien zur Entstehung und Wirkung*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2.85-302.

Preuß, Ulrich K., 1990, *Revolution, Fortschritt und Verfassung. Zu einem neuen Verfassungsverständnis*, Berlin: Wagenbach.

Preuß, Ulrich K. (Hg.), 1994, *Zum Begriff der Verfassung*, Frankfurt/M.: Fischer.

Putnam, Robert D., 1993, *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*, Princeton: Princeton UP.

Putnam, Robert D., 2000, *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon Schuster.

Rabinbach, Anson, 1995, »German-Jewish Connections: The New York Intellectuals and the Frankfurt School in Exile«, *German Politics and Society*, 13, No. 3, 108-129.

Riesman, David, 1958, *Die einsame Masse. Eine Untersuchung der Wandlungen des amerikanischen Charakters*, Hamburg: Rowohlt.

Rollmann, Hans, 1993, "Meet me in St. Louis. Troeltsch and Weber in America", Hartmut Lehmann, Guenther Roth (der.), *Weber's Protestant Ethic. Origins, Evidence, Context*. Washington: Cambridge UP, 357-383.

Roth, Guenther, 2001, *Max Webers deutsch-englische Familiengeschichte 1800-1950*, Tübingen: Mohr.

Rottweiler, Hektor (T. W. Adorno), 1936, "Über Jazz", *Zeitschrift für Sozialforschung*, 5, Nr. 1, 135-259.

Scaff, Lawrence A., 1998, "The 'cool objectivity of sociation': Max Weber and Marianne Weber in America", *History of Human Science*, 11, No. 2, 61-82.

Smith, Adam, 1982 [1759], *The Theory of moral sentiments*, Indianapolis: Liberty Classics.

Söllner, Alfons, 2003, "Adornos Amerika", *Mittelweg* 36, 12, Nr. 4, 3-25.

Sombart, Werner, 1906, *Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?* Tübingen: Mohr.

Tenbruck, Friedrich H., 2000, "Von der verordneten Vergangenheitsbewältigung zur intellektuellen Gründung der Bundesrepublik: Die politischen Rahmenbedingungen", Albrecht vdy., 2000, Frankfurt/M.: Campus, 78-96.

Tocqueville, Alexis de, *Œuvres complètes*, Jacob Peter Mayer (der.), Paris: Gallimard 1951.

Tocqueville, Alexis de, 1987 [1835, 1840], *Über die Demokratie in Amerika*, Zürih: Manesse.

Tocqueville, Alexis de, 1954 [1893], *Erinnerungen*, Stuttgart: Koehler.

Tocqueville, Alexis de, 1978 [1856], *Der alte Staat und die Revolution*, Münih: dtv.

Todd, Emanuel, 2003, *Weltmacht USA. Ein Nachruf*, Münih: Piper.

Weber, Marianne, 1984, *Max Weber. Ein Lebensbild*, Tübingen: Mohr.

Weber, Max, 1952 [1904], "Kapitalismus und Agrarverfassung", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 108, 431-452.

Weber, Max, 1958, *Gesammelte Politische Schriften*, 2. Aufl., Tübingen: Mohr.

Weber, Max, 1968, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen: Mohr.

Weber, Max, 1980, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen: Mohr.

Weber, Max, 1988a, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, Tübingen: Mohr.

Weber, Max, 1988b, *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: Mohr.

Weber, Max, *Gesamtausgabe*, Tübingen: Mohr, 1984.

Wiggershaus, Rolf, 1986, *Die Frankfurter Schule. Geschichte, theoretische Entwicklung, Bedeutung*, Münih, Viyana: Hanser.

Wolin, Sheldon S., 2001, *Tocqueville between two worlds. The making of a political and theoretical life*, Princeton: Princeton UP.

CULTURA

AMERİKA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
CLAUS OFFE

Türkçesi: Osman Toklu

Eski Kıta'nın ABD ile kurduğu ilişkiler, tarafların karşılıklı olarak beslediği önyargı, merak, endişe, coşku, tereddüt gibi oldukça karmaşık ve çelişik hislerin içe içe girdiği bir yumaktır çoğu kez. Frankfurt Okulu'nun ikinci kuşağına mensup en önemli düşünürler arasında gösterilen Claus Offe'nin bu kitaptaki izleği, bir tetkik gezisi için ABD'ye yolu düşen Tocqueville, karşılaştırmalı bir saha çalışması için bu ülkede bulunan Weber ve Nazi zulmünden kaçarken ABD'de on seneyi aşkın bir sürgün hayatı sürmüş Adorno üzerinden bu "netameli" ilişkinin hayli ilgi çekici bir resmini ortaya koyuyor. Kitabını yüzyıl başının genel bir değerlendirmesiyle noktalayan Offe, bu çerçevede kat edilen mesafenin boyutlarını tanımlarken, hayatiyetini tüm canlılığıyla koruyan kimi çekince ve önyargıların da varlığını anımsatıyor. Kültürlerarası incelemelerin en müstesna metinlerinden biri olan çalışma, başlangıç amaçlarını çokça aşan bir gözlem ve yorum ufku sunuyor okuruna.

THG
814034
BLA

kültür tarihi
sosyoloji

9 789752 985001

AMERİKA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
CLAUS OFFE